

16 BARRIS 1000 CIUTATS

Aquest llibre és un retrat col·lectiu i polièdric sobre la història recent de Barcelona. Un grup de fotògrafs documenten les transformacions que s'han produït en setze barris integrats en el programa Pla de Barris: n'analitzen les noves realitats veïnals, els imaginaris que hi perviuen o s'han modificat, les experiències urbanes allunyades dels estereotips més complaents. A més d'ampliar el patrimoni fotogràfic barceloní, els diversos treballs proposen altres formes de representació, altres registres de la manera d'habitar i construir el dret a la ciutat al segle XXI.

1 EL BESÒS I EL MARESME	PAU FAUS	24
2-3 EL BON PASTOR I BARÓ DE VIVER	JULIA MONTILLA	42
4-5 LES ROQUETES I LA TRINITAT NOVA	XAVIER RIBAS	60
6 LA VERNEDA I LA PAU	MÓNICA ROSELLÓ	86
7-8 LA MARINA DE PORT I LA DEL PRAT VERMELL	WERKER COLLECTIVE	106
9-10 LA TEIXONERA I SANT GENÍS	ANNA OSWALDO CRUZ	136
11-12 VALLBONA I LA TRINITAT VELLA	TANIT PLANA	164
13 TORRE BARÓ	TONI ARNAU (RUIDO PHOTO) .	196
14 CIUTAT MERIDIANA	EDU PONCES (RUIDO PHOTO) .	212
15-16 EL RAVAL SUD I EL GÒTIC SUD	JOAN TOMÀS	226

Amb textos de
Teresa Caldeira i Frits Gierstberg

1

2

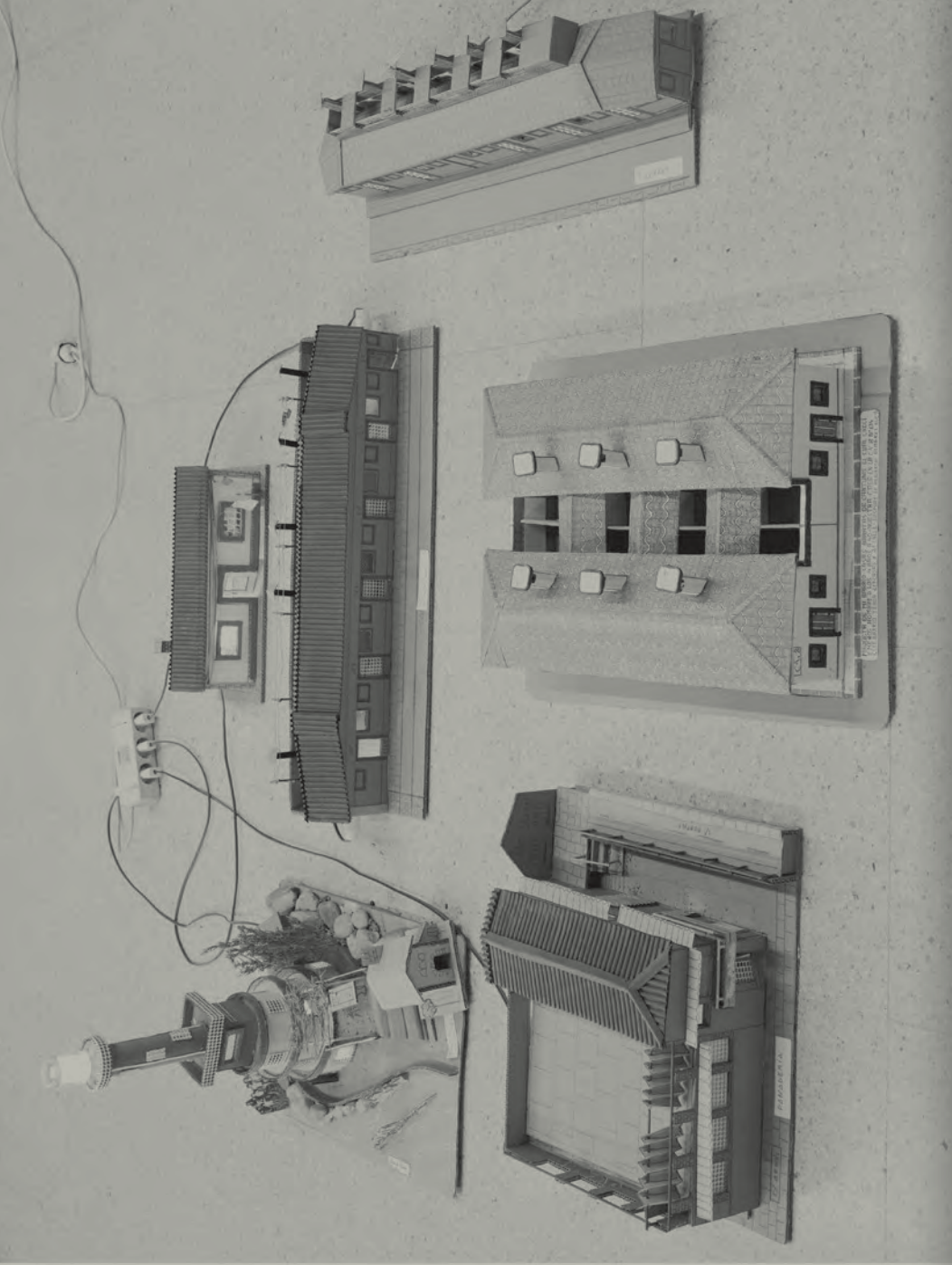

5

6

La Marina Viva
 L'entorn Demà Districte de Sants-Montjuïc farà la
 descoberta de la plaça de la plaça del Monument
 Obrer, amb el suport del Memorial Democràtic i
 dels Treballadors de Sants i tots els veïns i veïnes
 de la Marina Viva que vulguin honorar la lluita dels
 drets de tots els treballadors i treballadores
 (12-30 hores)
 Mòdul Urbans, 10h 15'
 Vista Full Size - More Options

16 BARRIS

1000 CIUTATS

PRESENTACIÓ

Jordi Martí

(p. 15)

SETZE BARRIS, MIL CIUTATS

Valentín Roma

(p. 17)

* * *

1. EL BESÒS I EL MARESME

Pau Faus

(p. 24)

2-3. EL BON PASTOR

I BARÓ DE VIVER

Julia Montilla

(p. 42)

4-5. LES ROQUETES

I LA TRINITAT NOVA

Xavier Ribas

(p. 60)

6. LA VERNEDA I LA PAU

Mònica Roselló

(p. 86)

7-8. LA MARINA DE PORT

I LA MARINA

DEL PRAT VERMELL

Werker Collective

(p. 106)

9-10. LA TEIXONERA

I SANT GENÍS

DELS AGUDELLS

Anna Oswald Cruz

(p. 136)

11-12. VALLBONA

I LA TRINITAT VELLA

Tanit Plana

(p. 164)

13. TORRE BARÓ

Toni Arnau (Ruido Photo)

(p. 196)

14. CIUTAT MERIDIANA

Edu Ponces (Ruido Photo)

(p. 212)

15-16. EL RAVAL SUD

I EL GÒTIC SUD

Joan Tomás

(p. 226)

* * *

BREU HISTÒRIA DE LES MISSIONS
FOTOGRAFÍQUES INSTITUCIONALS

Frits Gierstberg

(p. 265)

CONNEXIONS TRANSVERSALS.

MIRAR LES CIUTATS

DES DELS ESPAIS ALTRES

Teresa Caldeira

(p. 275)

El Pla de Barris és una resposta a la segregació territorial, però també pretén atorgar un paper a les zones més vulnerables de Barcelona en allò que, potser massa ampul·losament, hem anomenat «el relat de ciutat». Com explica Valentín Roma a la seva presentació, pràcticament no hi ha imatges dels barris més populars de Barcelona a l'Arxiu Fotogràfic de la ciutat. És com si en els àlbums familiars que tots tenim a casa no hi sortís una bona part de la família! Una vida digna exigeix disposar dels recursos necessaris, poder accedir a serveis públics de qualitat, poder viure en entorns saludables, ben dotats d'equipaments i amb un espai públic amable i segur. Però més enllà de qüestions materials i tangibles, la dignitat del barri també exigeix un sentit, un lloc en l'imaginari urbà, un cert reconeixement en termes de representativitat. Els barris populars de Barcelona no són llocs «sense història», sinó llocs densos en humanitat, en moviments socials, en recorreguts vitals de lluita, en vivències compartides, amb un patrimoni intangible gravat a les parets i a l'asfalt dels seus carrers.

Aquest és el sentit d'aquesta «missió fotogràfica», un encàrrec a diversos fotògrafs barcelonins que, de la mà dels veïns, han immortalitzat uns paisatges urbans tan carregats d'història com els de l'Eixample o la Barcelona romana. Com a resultat, les imatges obtingudes s'incorporaran a l'Arxiu Fotogràfic de la ciutat i contribuiran a corregir la poca presència d'aquests barris en l'imaginari oficial.

Aquest treball s'emmarca en una tradició –que Frits Gierstberg explica molt bé en el seu text– protagonitzada al llarg de la història per diferents administracions públiques que han volgut immortalitzar i documentar, mitjançant la fotografia, les transformacions urbanes i els grans canvis que s'estaven produint a la societat. Així es va fer també a casa nostra en el passat, quan l'obertura de la Via Laietana a finals del segle XIX va comportar la desaparició d'una part del barri de la Ribera; també amb motiu de l'Exposició Internacional del 1929 a Montjuïc o, més recentment, coincidint amb la gran transformació dels Jocs Olímpics del 1992. La diferència és que aquesta vegada l'objectiu ha buscat els racons on, com ens advertia Paco Candel, «la ciutat canvia el seu nom».

Finalment, l'assaig de Teresa Caldeira proposa un mètode per mirar la ciutat. En lloc de fer-ho des de dalt, des del plànol o el mirador, buscant la síntesi que l'expliqui sencera, cal deixar-se guiar per la mirada a peu de carrer. Aquest llibre us convida a fer-ho, a qüestionar les mirades prefigurades, a endinsar-vos en els secrets desconeguts d'una Barcelona complexa, diversa i apassionant on, com molt encertadament suggereix el títol d'aquest treball, setze barris ens poden mostrar mil ciutats diferents.

Jordi Martí Grau
Tinent d'Alcaldia de Cultura, Educació,
Ciència i Comunitat i Regidor del Pla de Barris
Ajuntament de Barcelona

SETZE BARRIS, MIL CIUTATS
VALENTÍN ROMA

L'any 2016, l'Ajuntament de Barcelona va impulsar un ambició pla d'actuació urbana que, a més de contemplar pràctiques rehabilitadores, assajava nous programes socials i altres formes d'implicació per part de la ciutadania i les entitats.

Aquesta iniciativa, denominada Pla de Barris, s'ha adreçat a aquelles zones de la ciutat que van néixer durant el període de creixement dels anys cinquanta, seixanta i setanta del segle passat i pretén, entre d'altres objectius prioritaris, reduir les desigualtats i la segregació, equilibrar els diversos nivells de serveis, accessibilitat i qualitat urbanística.

El context en el qual s'inscriu aquest Pla és una seqüència que, en les últimes dècades, engloba el boom immobiliari de mitjans dels noranta, la crisi econòmica que es va iniciar el 2008, les polítiques d'austeritat i desregulació laboral posteriors, l'endèmica manca d'habitatge social i, més recentment, la irrupció i les seqüeles de la pandèmia de la covid-19.

Enmig d'aquesta complexa conjuntura, que ha aguditzat unes dinàmiques que tendeixen a mantenir –i fins i tot a eixamplar– les fractures i les polaritzacions urbanes, el Pla de Barris s'ha proposat recollir una llarga tradició barcelonina i catalana de pensament actiu sobre la ciutat i d'ampliar-la cap a l'escenari mudable dels nous usos i demandes veïnals.

Un consell assessor, format per experts en urbanisme, medi ambient i ciències socials, ha establert els criteris per al desenvolupament i seguiment del Pla, les diverses etapes del qual conclouran el 2024. Un cop acabat, després de nou anys de desplegament, una quarta part dels habitants de Barcelona –és a dir, 23 barris– se'n veuran afectats.

Al llarg de la primera fase, entre el 2017 i el 2020, el Pla va dur a terme 700 actuacions, va comptar amb una dotació pressupostària de 150 milions d'euros i la població beneficiària va superar les 350.000 persones. L'àrea d'actuació per a aquesta etapa inicial es va centrar en setze barris: el Raval Sud, el Gòtic Sud, el Besòs i el Maresme, la Verneda i la Pau, el Bon Pastor, Baró de Viver, la Trinitat Vella, la Trinitat Nova, les Roquetes, Ciutat Meridiana, Torre Baró, Sant Genís del Agudells, la Teixonera, Vallbona, la Marina de Port i la Marina del Prat Vermell.

* * *

A principis del 2018, Foment de Ciutat S.A., empresa municipal adscrita a la Gerència Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, posa en marxa un projecte que consisteix a documentar, fotogràficament, les transformacions experimentades pels setze barris implicats en el primer episodi del Pla de Barris. Amb aquest propòsit, encarrega a Natasha Christia, comissària, escriptora i especialista en fotografia, i a Inés Martínez Ribas, sociòloga,

periodista i escriptora, l'elaboració d'una guia de treball que defineixi les línies argumentals per dur a terme aquest encàrrec.

Els tres eixos d'acció que es plantegen són els següents: a) produir un conjunt d'imatges, que es depositarà a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB), sobre els canvis socioculturals i urbans experimentats per setze territoris de la ciutat. Deu fotògrafs ordenats en dos grups, així com dos equips curatorials que han de concebre sengles propostes sota una mirada comunitària, executaran el projecte; b) confegir una sèrie de tallers, amb la implicació ciutadana, que expliquin les realitats col·lectives en les quals es desenvoluparan el treballs successius. Aquest capítol preveu la creació d'un nou banc de fotografies amb un codi diferent de l'anterior arxiu d'imatges; i c) generar diversos dispositius de difusió i transversalitat entorn de la proposta, incloent-hi una plataforma digital, simposis i exposicions als centres cívics de cada barri.

Aquest document preliminar estableix un decàleg d'actuació que comprèn conceptes com la mirada de gènere, l'horitzontalitat o la innovació en polítiques públiques de baix a dalt, entre d'altres. Després de convocar-se un concurs públic, s'escullen dos equips curatorials: un format per Marta Dahó i Marta Delclòs, comissàries amb una dilatada experiència en l'àmbit de la fotografia, i un altre constituït per l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ), col·lectiu independent i transdisciplinari codirigit per l'antropòleg Andrés Antebi i l'historiador Pablo González, que des del 1999 treballa en projectes de recerca històrica i etnogràfica a la ciutat de Barcelona, combinant les eines característiques de la investigació social amb la potència evocadora de la fotografia i les arts visuals.

El març del 2018 els dos equips presenten els projectes respectius. Marta Dahó i Marta Delclòs ofereixen la proposta titulada *Comuna fotogràfica. Per una imatge integradora i diversa del Pla de Barris*, en la qual defineixen l'ideari següent: «Cada vegada som més conscients que la imatge de la ciutat es troba en el centre d'una xarxa de sabers, experiències i circumstàncies molt diverses que ja no és possible pensar de manera independent o fotografiar de maneres autocràtiques. No obstant, no és menys cert que la manera de fer visibles les problemàtiques subjacents als barris més desafavorits massa sovint ha anat acompanyada d'una il·lustració simplista plena de prejudicis que urgeix revisar i revertir responent amb noves retòriques visuals i pràctiques fotogràfiques més integradores. Aquest és el repte que el projecte de *Comuna fotogràfica* vol assumir i des del qual pretén treballar.»

Dels autors proposats en un principi per les dues comissàries, al final se n'escullen Pau Faus, que treballa sobre el Besòs i el Maresme; Julia Montilla, sobre el Bon Pastor i Baró de Viver; Xavier Ribas, sobre les Roquetes i la Trinitat Nova; Mònica Roselló, que s'ocupa de la Verneda i la Pau; i Werker Collective (Marc Roig Blesa

i Rogier Delfos), que s'encarrega de la Marina de Port i la Marina del Prat Vermell.

Per la seva banda, l'OVQ presenta un projecte en el qual es pot llegir aquesta argumentació que més endavant va esdevenir un dels eixos ideològics i conceptuals per al plantejament general: «Si al catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona hom introdueix al cercador el terme "Eixample", a data d'avui apareixen nou-cents quaranta-un registres fotogràfics digitalitzats. Si fem el mateix amb "Trinitat Nova" apareixen cinc resultats, tres resultats amb el terme "Roquetes" i només un amb "Teixonera". Aquesta senzilla comparació ens dona una idea de fins a quin punt, al llarg del temps, la construcció de la representació fotogràfica oficial de Barcelona ha tendit a invisibilitzar determinats espais urbans i la gent que hi viu.

»El projecte que aquí es presenta pretén contribuir a començar a revertir aquesta flagrant mancança, assajant formes de registrar la memòria i la vida quotidiana contemporània als barris "sense història" de Barcelona. I pretén fer-ho parant especial atenció en la forma com els habitants d'aquests barris han viscut, moltes vegades des de les lluites reivindicatives, les grans transformacions socio-urbanístiques esdevingudes al llarg dels segles XX i XXI.»

Els autors proposats per OVQ van ser Anna Oswald Cruz, als barris de la Teixonera i Sant Genís dels Agudells; Tanit Plana, a Vallbona i la Trinitat Vella; Toni Arnau (Ruido Photo), a Torre Baró; Edu Ponces (Ruido Photo), a Ciutat Meridiana; i Joan Tomás, al Raval Sud i el Gòtic Sud.

En tots dos casos s'establien dinàmiques de treball col·laboratiu, sessions preparatòries per als *surveys* fotogràfics, diàlegs amb representants del teixit veïnal i amb investigadors socials, així com nombroses iniciatives en forma de tallers i exposicions situades. Certament, tots dos equips comissarials van desbordar, en les propostes respectives, no sols l'encàrrec institucional del qual partien o el document-guia que el formatejava, sinó també els nombrosos paràmetres curatorials a l'ús; en aquest sentit, es van desdoblar en rols de mediació, agenciament i contextualització que són inhabituals en el camp del comissariat i que, d'altra banda, van donar a tot el projecte un abast, una escala i una multiplicitat d'interlocucions realment inesperada i encomiable.

Així, entre juliol i desembre del 2018, sota el títol de *Setze barris, mil ciutats*, es va dur a terme una tasca ingent de documentació fotogràfica que va implicar la construcció de xarxes de col·laboració territorial i social molt complexes i productives. D'aquesta tasca en van sortir més de 300 imatges que eventualment passaran a formar part de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona. I malgrat la fèrtil tradició de documentalisme urbà a la ciutat –sobretot la que va enregistrar les mutacions metropolitanes de finals dels vuitanta amb motiu dels Jocs Olímpics del 1992–, cal qualificar la feina

dels comissaris i dels fotògrafs, juntament amb la participació dels nombrosos agents veïnals, de pionera tant pel que fa als seus paràmetres com als desenvolupaments, ja que, segons es remarca en els textos explicatius, van activar processos que «contribueixen a revisar de forma crítica les lògiques dels encàrrecs institucionals: assenyalant les problemàtiques que impliquen, aprofitant l'oportunitat oferta per pensar i debatre sobre les línies de treball que cal seguir perquè aquests relats del present que ens toca viure puguin esdevenir noves memòries del futur de les Barcelones que habitem».¹

En aquest sentit, l'exposició que va tenir lloc a l'edifici del Borsí entre el 16 de febrer i el 31 de març de 2019 –on es mostrava una tria de les fotografies realitzades–, així com l'ampli programa públic amb debats i taules rodones on van participar més de vint especialistes d'àmbits diversos, a més de les tretze mostres i presentacions públiques de cada projecte fotogràfic en els barris respectius, van ser l'inici d'un altre pla paral·lel, si se'n pot dir així; un pla en què els comissaris establien línies de retorn social i arran del qual *Setze barris, mil ciutats* va experimentar una mena de reformulació en els mateixos contextos on s'havia desplegat, amb els agents i comunitats que hi residien. Aquesta prolongació no es va dur a terme en tota la seva amplitud, malgrat que no s'hauria de descartar que en un futur es pogués activar o actualitzar des de nous paradigmes.

El tercer i últim episodi d'aquest ambiciós projecte és aquesta publicació, gestada entre el març i l'octubre del 2020 i que adopta, de nou, la fisonomia d'un encàrrec institucional al qual s'ha sumat la Direcció de Serveis Editorials de l'Ajuntament de Barcelona.

La publicació està estructurada amb la idea de reforçar les especificitats de cada reportatge fotogràfic. Per aquest motiu, els diversos materials s'articulen en apartats que segueixen una mateixa pauta conceptual: en primer lloc, es presenta una selecció de fotografies en un ordre i una disposició que ha estat consensuada amb els autors corresponents, sovint acompanyades de textos testimonials; després es fa una breu descripció morfològica, històrica i social del barri; finalment, s'inclou una entrevista amb cadascun dels autors per comentar les vicissituds del seu treball. En alguns casos, l'apartat es tanca amb una segona seqüència d'imatges.

A manera de contrapunt que dialoga amb els deu capítols fotogràfics trobem dos textos assagístics específicament escrits per a aquest volum: un de Teresa Caldeira, antropòloga i catedràtica d'Estudis Regionals i Urbans de la Universitat de Califòrnia-Berkeley, que analitza les tensions generades entre la planificació governamental, les problemàtiques socials dels barris més vulnerables i les noves formes de vida col·lectiva en grans ciutats

1. <https://pladebarris.barcelona/ca/node/2511>

d'arreu del món; i un altre de Frits Gierstberg, cap d'exposicions del Nederlands Fotomuseum de Rotterdam, que recorre la història de les missions fotogràfiques institucionals des de finals del segle XIX fins a l'actualitat. Completa la publicació el present text, que narra, com una cronologia explicativa, les diverses etapes de *Setze barris, mil ciutats*.

* * *

Malgrat que és impossible establir paràmetres que vinculin les imatges d'aquest vast reportatge fotogràfic a deu bandes, sí que s'hi observen alguns posicionaments concomitants.

D'entrada, trobem una mirada cap al paisatge –que es podria qualificar de metonímica– que es fixa en un seguit d'elements urbans l'ús dels quals els ha carregat d'un valor vivencial. Per exemple, en les fotografies de Pau Faus sobre el Besòs i el Maresme ens adonem que el que sembla un inventari d'instants buides de persones és, en realitat, un retrat de llocs carregats d'una memòria latent. També Mònica Roselló, a la Verneda i la Pau, fotografia aquests mateixos espais de possibilitat i de futur on se solapen l'experiència del territori, la vida que travessa cada racó i les atmosferes lumíniques que ho transformen tot. Igualment, Anna Oswaldo Cruz, a la Teixonera i Sant Genís dels Agudells, connecta la representació de l'arquitectura i el detall constructiu amb el seu propi caminar, com si la fotografia fos un gest natural, una conseqüència o un resultat de la mirada a peu de carrer.

En una altra direcció, Joan Tomás documenta una mena de contraesfera associativa del Raval Sud i el Gòtic Sud unint els cossos i els testimonis dels qui la integren: enfront de la morfologia urbana, la textura de la veu i l'aparició de dones i homes que subverteixen amb les seves narracions els relats oficials que celebren, acríticament, la multiculturalitat. D'una manera semblant, Edu Ponces (Ruido Photo), a Ciutat Meridiana, atorga un relat a les imatges que ha pres en aquest barri. Més que un peu de foto, es tracta d'un excurs entre periodístic i contextual, ja que llegint cada descripció «coneixem» una mica més bé les persones retratades, se'ls restitueix un lloc social i se les descarrega de sentit metafòric o genèric. Així mateix, Tanit Plana, a Vallbona i la Trinitat Vella, rescata fragments de xerrades i opinions que dialoguen amb les seves fotografies. La imatge deixa de ser aleshores una mera representació per convertir-se en història viva, en un document d'un altre procés –el de l'autora amb les persones, els espais i les biografies– que inclou allò que no és visible, allò que potser continua sent irrepresentable.

Julia Montilla, al Bon Pastor i a Baró de Viver, i Werker Collective, a la Marina de Port i la Marina del Prat Vermell, també se serveixen de textos combinats amb fotografies. Així, mentre que l'autora

introdueix, com si fos un titular no acomplert o una reivindicació assolida, lleis que van determinar l'esdevenir històric de la classe treballadora –la mateixa que apareix a les seves imatges–, Werker Collective alterna informacions, testimonis i escrits que, quan s'uneixen amb les fotografies, fan que els rols de l'espectador, el model i el fotògraf s'intercanviïn.

Al seu torn, Toni Arnau (Ruido Photo) planteja un reportatge en el qual realment s'adverteix una certa sensació física, però també emocional, de desplaçament per Torre Baró. La gent en els seus espais domèstics o a la via pública, els exabruptes al carrer i els contrasentits d'algunes fotografies, que narren paradoxes urbanes o accions no gaire meditates, componen un *tràveling* –de vegades quasi cinematogràfic– sobre les maneres de viure en el revers d'aquells projectes higienistes que transformen la ciutat en un decorat.

Per acabar, Xavier Ribas, a les Roquetes i la Trinitat Nova, realitza un conjunt de fotografies que documenta com la presència humana, la circulació de persones o el descabdellar-se de la quotidianitat construeixen històricament i modifiquen cada dia els espais d'aquests dos barris, i d'aquesta manera els extreu d'una fotogènia estàtica i intercanviable.

1

EL BESÒS I EL MARESME
PAU FAUS

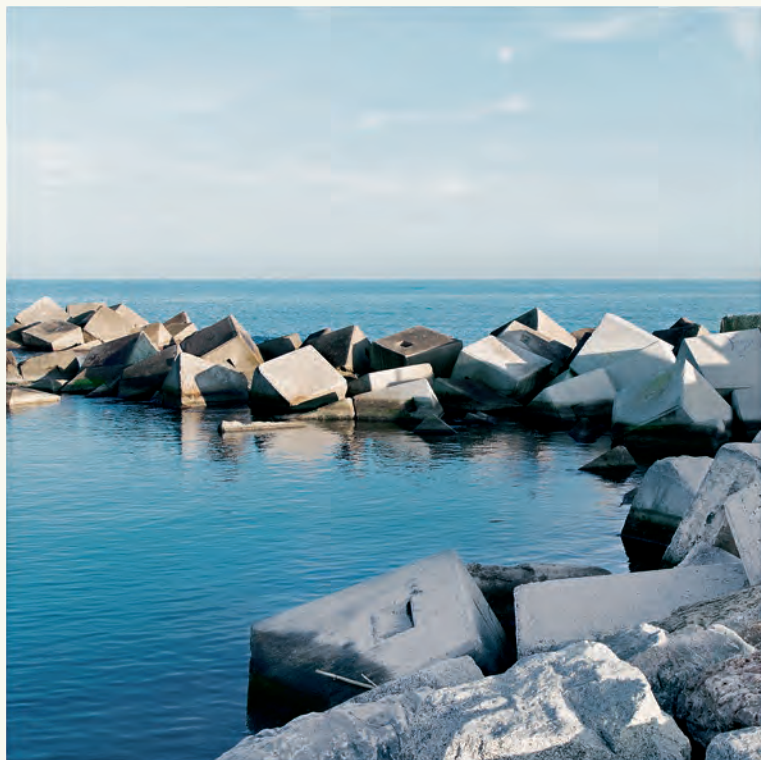

Integrat al districte de Sant Martí, el Besòs i el Maresme és un barri de 22.609 habitants i una superfície de 127,40 hectàrees que es configura com una peça contigua a la trama de l'Eixample, amb un dels seus costats limitant amb el mar i l'altre amb les proximitats del municipi de Sant Adrià de Besòs. La rambla de Prim, al tram sud, en vertebrava i articula les dinàmiques econòmiques i socials. L'àmbit urbà està constituït per polígons d'habitatges separats per grans espais sense un ús clar i amb un nivell de dinamisme molt baix. S'hi observen mancances en relació amb les zones pròximes i amb les zones verdes situades al límit del barri, com el Parc del Besòs i el passeig del Fòrum.

El Besòs i el Maresme va néixer en un lloc conegut com el Bosquet de Sant Martí, un territori de conreu que a finals dels anys cinquanta es va transformar per acollir l'onada migratòria provinent del sud d'Espanya. Així, el 1956 es va construir el polígon Maresme, amb blocs de pisos aïllats i d'alçada considerable; tres anys més tard es va edificar el polígon del Sud-Oest del Besòs, amb enormes blocs residencials i algunes cases unifamiliars adossades. En aquella època el centre de Barcelona ja començava a generar problemes de circulació i habitabilitat a causa de les altes densitats de població. Això no obstant, malgrat que a l'Eixample encara hi havia àmplies zones pendents d'edificar, els plans urbanístics d'aleshores van optar per desplegar-se cap al perímetre del terme municipal barceloní, de tal manera que el Besòs i el Maresme van quedar enquadrats en el límit administratiu de la ciutat.

En tot cas, la integració del barri dins el teixit preexistent es va relegar a un segon terme, de manera que la manca d'equipaments i de serveis públics en va esdevenir un tret determinant. Aquest fet, conjuntament amb les deficiències dels habitatges de baix cost, van comportar que la zona presentés greus problemes estructurals des d'un principi.

Amb la celebració del Fòrum de les Cultures 2004 —un esdeveniment controvertit tant pel que fa al seu desenvolupament com a l'impacte en el territori i els residents— es va viure una transformació radical de la fisonomia del barri. El 2016 també va entrar en funcionament, a prop del Fòrum, el Campus Diagonal-Besòs de la Universitat Politècnica. Tot i així, el procés d'ordenació d'aquesta zona del litoral, derivada de les operacions urbanístiques dels Jocs Olímpics del 1992, no ha arribat a fer-se present en el Besòs i el Maresme, cosa que suscita tota mena de contrastos amb el barri veí del Poblenou, malgrat els vincles socials i culturals que aquestes dues àrees van compartir en el passat.

* * *

Valentín Roma / Pau Faus

VR La primera pregunta és sobre la naturalesa de l'encàrrec. Com et posicionen? Quina és la teva reacció?

PF La veritat és que, com que fa un temps que estic més ficat en el món audiovisual, rebre un encàrrec fotogràfic em

va semblar interessant. Jo havia utilitzat la fotografia per prendre notes, com a part de diversos processos de documentació sobre àmbits de la ciutat on feia recorreguts. De fet, el meu projecte el vaig començar així: caminant per un barri, el Besòs i el Maresme, que són molts barris en un. D'una banda, hi ha una zona del Poblenou amb la trama característica de l'Eixample, tot i que amb unes particularitats pròpies. Després tens tot l'àmbit del Besòs, el clàssic polígon dels seixanta, fent frontera amb la Mina. I després hi ha Diagonal Mar i el Fòrum, on trobes un tipus d'habitatge molt diferent, per a nivells adquisitius elevats. Aquesta barreja em va cridar molt l'atenció. Al començament em va sorprendre un raconet, al costat de la rambla de Prim, amb casetes baixes. Allà vaig començar a parlar amb els veïns, a fer-los preguntes. Mentre desenvolupàvem aquest projecte, els carrers d'aquella zona s'estaven transformant en zones de vianants, la ciutat hi estava penetrant; i va ser allà on vaig començar la conversa per portar-la, més endavant, cap a d'altres indrets.

VR I metodològicament, contactaves amb associacions, amb particulars? Com vas conèixer els teus interlocutors?

PF Durant les primeres converses amb la gent del barri vaig detectar una cosa de la qual em volia allunyar: tots els contactes que tenia al principi eren representants veïnals provinents, per dir-ho així, de les lluites històriques clàssiques; responien a un perfil i a un tipus de relat que podríem qualificar de movimentista. Aquest aterratge em va fer entendre que, si continuava per aquesta via d'interlocució, segurament entraria en una certa inèrcia de les representacions estereotipades dels moviments de barris. Per això vaig considerar que m'havia de relacionar amb una altra mena de ciutadania, amb els joves que avui dia tenen reivindicacions i posicionaments diferents. Aleshores vaig fer un gir en el meu projecte. Vaig parlar amb les comissàries, Marta Dahó i Marta Delclòs, i vaig buscar noves interlocucions que van costar molt, però finalment vaig poder contactar amb un grup de nois i noies de l'Assemblea de Joves del Besòs.

VR Per què van costar tant?

PF Al principi vaig anar per les zones més formals. Vaig visitar el Centre Cívic i vaig fer un parell de convocatòries, però no van funcionar. És complicat treballar amb joves perquè tenen el temps molt ocupat i fan moltes altres coses. Quan vaig contactar amb l'Assemblea de Joves del Besòs em vaig trobar un grup autoorganitzat i autogestionat, joves amb ganes que al seu

barri perifèric hi passin més coses sense que calgui desplaçar-se al centre. Gent mobilitzada culturalment per proposar iniciatives en els pocs espais de què disposen. D'una manera absolutament honesta i clara, em van dir que tot allò que servís per visibilitzar el barri els interessava. Ells hi van accedir des d'una perspectiva gairebé utilitària, com una oportunitat que no volien desaproveitar.

En aquest sentit, hi va haver molts moments de visibilitat. Primer al Borsí, on el dia de la inauguració el col·lectiu La Fundició va organitzar un programa de ràdio en el qual vaig participar amb Joan Martínez, de l'Assemblea de Joves del Besòs, per parlar del projecte i del barri. Després l'exposició mateixa, que va tenir molta visibilitat gràcies a la feina fantàstica de les comissàries. I, finalment, la presentació del projecte al Centre Cívic del barri del Besòs, on hi va haver un diàleg intergeneracional productiu, es va parlar de generar arxius comuns, de documentar la memòria del barri.

VR Així doncs, a part de la del Borsí, també es va fer una exposició al Centre Cívic?

PF Sí, la idea era tornar amb el projecte al barri. Va ser una mostra on es va crear un espai de trobada molt bonic. Es va fer una xerrada titulada *Recopilar la memòria del Besòs*, moderada per Marta Dahó, en la qual van dialogar dues generacions a través de dos projectes fotogràfics. D'una banda, l'Assemblea de Joves del Besòs i jo vam presentar el projecte *Molts pensaments* i, de l'altra, Norberto Sinatra i Pilar Ripoll van explicar el projecte *Som memòria de Sant Martí*, que recopila imatges antigues del barri amb l'ajuda de veïns i veïnes. Va venir molta gent, incloent-hi persones de l'Associació de Veïns. El que és interessant és que es va confirmar que tots els joves coneixen les històries de la gent gran, però molta poca gent gran coneix les preocupacions i les lluites actuals dels joves. Tal com deia abans, la militància clàssica té molt de pes al barri, per això els joves d'avui es troben una mica sols en les seves batalles.

VR Entre les teves vint fotografies, només n'hi ha una on apareguin persones. Per què? Et volies emancipar d'aquesta iconografia tradicional sobre la gent del barri?

PF Recordo que una de les primeres coses que vam fer amb el grup va ser passejar junts pel barri; caminàvem per llocs diferents i, d'una manera natural, ells em van començar a assenyalar espais o racons que tenien un valor en les seves respectives històries col·lectives. Per exemple, el lloc on s'amagaven per fumar, on quedaven quan sortien d'escola... aquesta mena

de llocs que els adolescents se n'apropien. I malgrat que després ho vam treballar més a fons i els vam visitar, d'entrada em va semblar genuí que allò que els joves remarcaven com la seva experiència del barri fos el típic banc anònim, els esglaons, el cobert o la part de darrere d'un edifici.

Aquesta mena de racons ja els havia fotografiat abans, perquè tinc formació d'arquitecte i m'he interessat per l'apropiació de l'espai públic i les seves reutilitzacions. Ara bé, la novetat va ser fixar l'atenció en aquell moment en què deixes de ser un nen, potser perquè els pares et deixen anar sol al carrer o perquè adquireixes una certa autonomia. Aleshores comences a crear-te llocs d'invisibilitat o d'enunciació visual, amagant-te o bé dient «som aquí». En aquest punt vaig tenir clar que havia de fotografiar llocs que ens interpel·lessin a tots, llocs sense ningú, buits, perquè en veure'ls, puguem sentir que també són nostres, són la mateixa cantonada o el mateix cobert que hi pot haver en una altra banda, amb la pàtina de vivència que els revesteix.

VR Quina recapitulació fas del projecte? Té relació amb els teus treballs anteriors o actuals?

PF Crec que, d'una banda, m'ha permès mirar la ciutat més enllà del que és evident. Com a arquitecte, projectes un espai urbà i planifiques, no sé, posem, cent bancs, però després cadascun té un món i una història que s'hi va construint al darrere. Jo ja tenia aquesta mirada o aquesta sensibilitat o interès. D'altra banda, hi ha el tema de l'adolescència, de la joventut, d'aquells moments que són temps de pas, llimbars que es travessen i que sedimenten coses. Crec que es tracta d'una observació de l'espai públic vivencial que no hauria fet deu anys enrere.

I per acabar, em va agradar redescobrir com en parla la gent. El títol del projecte és *Molts pensaments*, que ve d'una expressió dita per un noi, que va assenyalar un banc i va començar la seva explicació dient: «en aquest lloc hi ha molts pensaments». Crec que va ser en aquell instant quan vaig reconnectar amb una relació toponímica de les persones amb els llocs, amb els vincles íntims que han establert i que, tot i ser de vegades invisibles, també poden esdevenir molt especials, molt definitoris.

2-3

EL BON PASTOR I BARÓ DE VIVER
JULIA MONTILLA

LLEI D'INDEMNITZACIÓ PER ACCIDENTS
DE TREBALL A LA INDÚSTRIA, 1933

43

Treballadora de Textil Settam. Passatge del Torrent de l'Estadella, 26
Obrer de la construcció. Reurbanització de la plaça de Mossèn Joan Cortinas

VAGA A LA CANADENCA. ES GUANYA
LA JORNADA LABORAL DE VUIT HORES, 1919

ESTATUT DELS TREBALLADORS
I LES TREBALLADORES, 1980

DIA MUNDIAL DE LA SEURETAT
I LA SALUT EN EL TREBALL, 2003

DECRET DE PREVISIÓ SOCIAL CONTRA
L'ATUR FORÇÓS, 1931

46

Treballador a Lacados rápidos. Carrer de Fra Juníper Serra, 77 (nau 30)
Treballador dintre de forn a Grup TTC. Carrer de Fra Juníper Serra, 79

47

Treballador a Lacados rápidos. Carrer de Fra Juníper Serra, 77 (nau 30)
Veí del polígon de cases barates del Bon Pastor

LLEI CATALANA SOBRE LA CAPACITAT JURÍDICA DE LA DONA I ELS CÒNJUGES, 1934

LLEI DE BASES DE MALALTIES PROFESSIONALS, 1936

LLEI DE DESCANS DOMINICAL, 1904

REGLAMENT DE COL·LOCACIÓ
OBRERA, 1932

ASSEGURANÇA OBLIGATÒRIA
DE MATERNITAT, 1929

Integrat al districte de Sant Andreu, amb una població de 12.594 habitants i una superfície de 188,20 hectàrees, les primeres mencions al barri del Bon Pastor es remunten al segle XII, arran de l'impuls de la indústria molinera. La seva configuració actual és fruit de successives etapes històriques, cadascuna de les quals va donar lloc a una barriada de característiques diferents: Estadella, Sanchís, les Cases Barates, les Carolines i els nous blocs construïts per diverses empreses a partir de la Comissió d'Urbanisme. Avui s'hi distingeixen tres àrees territorials ben diferenciades: el nucli antic, la zona de la Maquinista y els polígons del Bon Pastor i el Torrent de l'Estadella.

La construcció, el 1929, de 784 cases barates –edificacions que comprenien planta baixa, o baixa més una, d'escassa qualitat– per allotjar-hi la població migrada des del sud d'Espanya i l'interior català va marcar la fisonomia del barri. Hi van arribar a viure, durant molt de temps, més de tres mil persones, enmig d'uns terrenys agrícoles deshabitats.

El caràcter fabril del Bon Pastor es remunta a finals del segle XIX i principis del XX. Una senya identitària del barri ha estat la fàbrica Can Sala, que s'hi va instal·lar el 1905. Actualment compta amb 350 petites i mitjanes empreses de sectors molt diversos que hi han consolidat un pol d'activitat econòmica important, amb més de vuit mil llocs de treball, tot i que també hi ha nombroses naus industrials buides i l'atur continua sent força elevat.

L'impacte del centre comercial de La Maquinista va afectar negativament el comerç de proximitat i va dificultar la mobilitat rodada. A més, el Bon Pastor ja presentava problemes d'aïllament motivats per l'envergadura dels seus polígons, així com per la presència d'infraestructures com les rondes i les vies del tren.

Baró de Viver és un dels set barris que conformen el districte de Sant Andreu. Té una extensió de 23 hectàrees i una població de 2.511 habitants. El seu encaix territorial, amb la Ronda Litoral i el riu Besòs a l'est, el Nus de la Trinitat al nord i les vies del tren de Sagrera-Sant Andreu a l'oest, a més del gran polígon industrial que el limita per la zona sud, en dificulta enormement la comunicació amb la resta de la ciutat.

Els inicis del barri es remunten al 1928, quan el Patronat de l'Habitació de Barcelona va comprar, a través del Foment de l'Habitatge Popular, uns terrenys a la marquesa de Castellvell a la riba del Besòs. Un any després es va començar a construir un conjunt d'habitatges batejat amb el nom de Baró de Viver, que era el títol que ostentava el qui va ser alcalde de Barcelona durant la dictadura de Primo de Rivera. El 1932, després que se'n canviés el nom pel de Pi i Margall en temps de la Segona República, el patronat es va declarar en suspensió de pagaments i l'obra es va interrompre. Quan l'Ajuntament i la Generalitat es disposaven a intervenir-hi, va esclatar la guerra civil i se'n va paraitzar qualsevol moviment. El 1956 el nou Patronato Municipal de la Vivienda es fa càrrec de l'edificació i en restitueix el

nom inicial. Eren 344 habitatges unifamiliars, les anomenades cases barates, que van estar buides molt de temps i que es van ampliar entre 1958 i 1959, amb l'arribada de població immigrant espanyola.

El 1987 i fins al 1999 el barri de Baró de Viver va experimentar una intensa remodelació: es van substituir les cases barates del 1929 i els 486 pisos del 1957 afectats d'aluminosi. Avui és un barri residencial que presenta un estancament notable del seu comerç i una manca d'equipaments significativa.

* * *

Valentín Roma / Julia Montilla

VR Com respons a l'encàrrec que et fa l'equip curatorial? De quina manera l'abordes? Amb quina metodologia?

JM La premissa de l'encàrrec era oberta pel que fa a la temàtica i els barris on es podia treballar, tot i que al començament es va considerar la idea de documentar les transformacions urbanes generades pel Pla de Barris incorporant de manera dialogada la mirada del veïnat de cada territori. El «com», no obstant, va venir pautat per una concepció de la fotografia com a espai de trobada. Per això, la meua metodologia parteix d'una manera de fer que incorpora la interrelació amb residents i treballadors i treballadores de Baró de Viver i del Bon Pastor.

En una primera fase se'ns va demanar que concretéssim quins aspectes d'aquests barris abordaríem i amb quines comunitats pensàvem dialogar. Personalment, per poder respondre aquestes preguntes necessitava conèixer més bé els contextos i les condicions de vida i de feina dels qui hi viuen o hi transiten habitualment; unes circumstàncies que s'expliquen a partir de la història de cada barri, de les seves característiques urbanístiques, dels seus processos de transformació, de la seva composició social i de les formes d'organització dels seus habitants. En aquest moment inicial de l'encàrrec van ser essencials per a mi les investigacions dels historiadors Josep Capsir i Maíz, Stefano Portelli i el grup d'història José Berruezo, així com un estudi sobre el retrocés de l'activitat industrial al districte realitzat per veïns i veïnes de Sant Andreu. En paral·lel a aquestes lectures, vaig mirar de familiaritzar-me amb els programes del Pla de Barris a Baró de Viver i al Bon Pastor, vaig iniciar els contactes amb entitats i persones d'aquests barris, i em vaig dedicar a deambular per la zona amb la finalitat de tenir una experiència directa dels carrers, les places i els passatges.

La rellevància del teixit industrial en aquests dos territoris (que paradoxalment tenen índexs molt baixos d'ocupació), la seva davallada continuada des de la dècada dels setanta (amb la consegüent pèrdua de llocs de treball i els canvis en la composició

social del barri) i la manca de representacions i arxius sobre la realitat laboral dels veïns i veïnes i de les persones que hi treballen, van fer que em decantés per un relat visual que recollís tant el paisatge fabril com el temps de producció i l'espai de la fàbrica i el taller. *Poligoneros*, la meua aportació a *Setze barris, mil ciutats*, es centra, doncs, en el tema de l'ocupació laboral actual i intenta pal·liar la manca de representació d'un dels aspectes més rellevants en la vida: el temps del treball.

A partir d'aquí, vaig començar a visitar fàbriques, tallers i restaurants de la zona per establir contacte amb treballadors i treballadores dels polígons i conèixer les seves ocupacions i les condicions laborals en què les realitzen. Simultàniament, vaig procurar obtenir permís de les empreses on estan assalariades aquestes persones per poder documentar-ne l'activitat i anticipar problemes relacionats amb aspectes com la propietat industrial. Les preses i la tria final de les fotografies es van decidir de mutu acord amb treballadors i treballadores, mirant de no interferir en la seva activitat laboral. El calendari de l'encàrrec fotogràfic i la impossibilitat d'aquestes persones de dedicar-se a activitats no remunerades durant el seu temps productiu ens van portar a descartar altres opcions. Al llarg de tot el procés vam dur a terme memòries sobre el treball en curs, de manera que l'escriptura es va convertir en una eina més.

Pel que fa a la difusió pública dels resultats, vaig produir un artefacte amb una aparença que recorda la imatge d'un calendari, un element habitual en els espais laborals que em permetia al·ludir a la magnitud del temps del treball en la vida i que era prou versàtil per poder-se mostrar en una sala, però també per fer el viatge de retorn als petits tallers, bars i entitats dels barris de Baró de Viver i del Bon Pastor que hi havien col·laborat. Amb aquesta eina volia assenyalar l'empremta que el moviment obrer ha deixat en una ciutat amb una llarga tradició industrial com és Barcelona, i alhora visibilitzar les formes de treball actuals als nostres barris; són unes imatges que alimenten el fil roig que travessa la història obrera.

Finalment, en un afany col·lectiu de narrar-nos el passat i el present de la indústria a Baró de Viver i el Bon Pastor –però també de reivindicar-ne la vigència i rememorar les col·lectivitzacions i les lluites obreres que van tenir lloc a les fàbriques–, les treballadores i els treballadors actius i jubilats, els historiadors locals i el veïnat organitzat ens vam citar per fer un recorregut coral sobre els polígons.

VR Coneixies els barris on has treballat?

JM Em vaig criar i visc al districte de Sant Andreu i aquests barris en formen part, de manera que són llocs per on ja havia transitat prèviament. Baró de Viver i el Bon Pastor limiten

amb el riu Besòs i estan circumdatats per infraestructures com la via del tren, la carretera de Santa Coloma de Gramenet o el pont de la Via Trajana; unes fronteres que, juntament amb els polígons industrials, són la causa del seu aïllament. D'altra banda, encara que els límits entre els dos barris i també amb el municipi de Sant Adrià de Besòs siguin clars a nivell administratiu, per al veïnat són confusos i permeables. Els contorns dels seus polígons són llocs canviants i amb nombrosos recintes interns, on conviuen des de petits tallers fins a empreses de logística i fins i tot centres de culte. Per tot plegat, el meu coneixement es limitava a les zones residencials, a les rutes traçades pel transport públic i a les principals vies de la zona industrial. I estava centrat sobretot en la demolició de les cases barates construïdes el 1929 i els conflictes provocats pel pla de remodelació del Bon Pastor. Ignorava, per exemple, aspectes històrics significatius com el fet que aquests barris triguessin tant a incorporar-se al municipi de Barcelona, la cooperativització de fàbriques durant la guerra i la revolució del 1936 o algunes de les lluites obreres dels anys setanta. Tampoc no tenia prou informació sobre les pressions recents per convertir el seu sòl industrial en residencial o sobre les activitats productives que es desenvolupaven als polígons. I no havia tingut cap mena de contacte amb el teixit veïnal i associatiu d'aquests barris. Ara bé, malgrat aquestes llacunes –que poden ser representatives de les mancances de la resta de professionals que participen en aquest encàrrec–, un aspecte que em sembla un encert és el fet d'haver comptat amb fotògrafes vinculades al municipi, entenc que precisament per aquestes nocions prèvies sobre els barris.

^{VR} Veus algun tipus de vincle entre aquest projecte i altres treballs teus anteriors, o que estiguis desenvolupant en aquests moments?

^{JM} Amb *Poligoneros* pretenia qüestionar el relat sobre la desaparició de la classe obrera, una narrativa que ens parla del desig d'anul·lar les possibles formes de resistència davant del capitalisme industrial. Aquests últims anys he treballat en alguna altra proposta encaminada a visibilitzar l'exclusió laboral o a denunciar la precarietat. La primera aproximació, *Domingo todos los días* (2016), tractava sobre l'atur i es va activar durant l'exposició *Visceral Blue*. Per a moltes persones, la situació de desocupació posa en crisi una part dels hàbits i estructures de valoració que les defineixen com a subjectes socialment útils i a partir dels quals han construït la seva identitat. L'estigma d'estar a l'atur funciona com un dispositiu de governança que responsabilitza individualment les persones del seu fracàs. D'aquesta manera es psicologitzen i es naturalitzen la pobresa i l'atur, alhora que aquest es presenta com un fet sobrevingut i no com el resultat d'un règim

de producció i un ordre social injust. Així doncs, partint d'experiències que s'oposaven a la presumpció que el treball és el que dona sentit a la vida i valor a la persona (com el festival per «sortir de l'armari» de l'atur que el col·lectiu Die Glücklichen Arbeitslosen va celebrar a Berlín el 1998, o les trobades per desmonetitzar la vida com «El cafè de la ira!», que l'Assemblea de Jussieu va convocar a París el 1999), vaig organitzar una baixada festiva a la plaça de la Trinitat Vella amb l'objectiu de plantar cara al factor psicosocial que es deriva de la pèrdua d'estatus associada a la situació de desocupació.

Amb posterioritat, i per posar-ne un últim exemple, vaig engegar el projecte *La cara B del turisme a Barcelona* (2017) amb el col·lectiu de Las Kellys. En aquesta ocasió es tractava de realitzar col·laborativament una cartografia militant destinada a denunciar els abusos i la pressió laboral que pateixen aquestes treballadores, la gran majoria dones (atès que les cures és un àmbit netament feminitzat), sovint estrangeres i sense permís de treball o bé externalitzades que treballaven subcontractades en hotels de luxe de la ciutat. L'objectiu era assenyalar les empreses multiservei i els hotels que les exploten, així com les polítiques institucionals que donen suport a aquests *lobbies* i les lluites iniciades per les cambres de pis. Aquest mapa es va activar durant les exposicions *En transició* (2016-2017) i *Coreografies del gènere* (2019-2020).

^{VR} Quina opinió et mereix el projecte general de *Setze barris, mil ciutats*? Com recapitules els desplegaments que s'hi han fet? Vull dir, si et sembla que ha estat un projecte necessari o útil, tant pel que fa als fotògrafs com als curadors i a la realitat veïnal...

^{JM} A l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona hi ha un dèficit d'imatges sobre els barris que formen part de la perifèria, tant per la seva ubicació al plànol com a l'ordre del discurs. Per tant, la incorporació patrimonial en aquesta institució d'unes fotografies que pal·lien aquesta manca de representació és una urgència cultural, política i social. En aquest sentit, el projecte *Setze barris, mil ciutats* contribueix a modificar la memòria gràfica de la ciutat des d'un àmbit institucional, cosa que em sembla un encert. Però a més, el fet de no centrar-se en l'arquitectura i l'urbanisme d'aquestes zones (denominades, amb certa condescendència, vulnerables) permet situar dins del relat de la construcció de Barcelona un veïnat que hi contribueix cada dia, participant en la reproducció social i fent habitable el nostre context; unes persones que normalment queden fora de pla.

Els temps de l'encàrrec, però, van estar marcats per l'agenda política, més que no pas en consonància amb uns processos col·laboratius que són de desenvolupament lent. Per posar-ne un

exemple, difícilment es podia promoure la constitució del que les curadores van anomenar, en relació amb el veïnat, grups de treball, més enllà de col·lectius constituïts formalment o informalment amb anterioritat. A més, la possibilitat que aquests grups esdevinguessin organismes vius era remota, ja que la participació de les persones estava condicionada pel calendari de l'encàrrec institucional.

El futur de les imatges era que es despleguessin en primera instància en els barris implicats en l'encàrrec. Tanmateix, aquesta prioritat va canviar i es va imposar la lògica de l'esdeveniment expositiu i mediàtic al centre de la ciutat, al Borsí, cosa que va trastocar el procés de les curadores i fotògrafes. En el meu cas, enfront del paradigma de la còpia en paper emmarcada destinada a ser mostrada exclusivament en una sala d'exposicions, vaig elaborar un artefacte imprès que facilitava una devolució simultània al veïnat. D'altres fotògrafes van idear igualment solucions que franquejaven aquest marc expositiu.

Des del Pla de Barris es van concebre uns altres desplegaments en el cas de Baró de Viver i el Bon Pastor: una ruta expositiva pels restaurants dels polígons i una mostra en un centre cívic. L'objectiu era difondre el projecte general de *Setze barris, mil ciutats* i el programa de dinamització municipal d'aquesta zona industrial, uns desenvolupaments que més aviat feien servei als fins publicitaris dels mateixos programes de l'administració. El que s'hauria hagut de fer era organitzar aquesta itinerància dels materials i recolzar-la amb el treball dialogat que havíem dut a terme les fotògrafes, les veïnes i els equips curatorials. Facilitar una certa continuïtat per enllestir els processos de treball que van quedar en suspens.

Voldria afegir, per acabar, que seria desitjable que aquest programa continués en el temps; contribueix a disputar el relat hegemònic i garanteix la incorporació de les classes subalternes a les institucions que preserven la memòria.

4-5

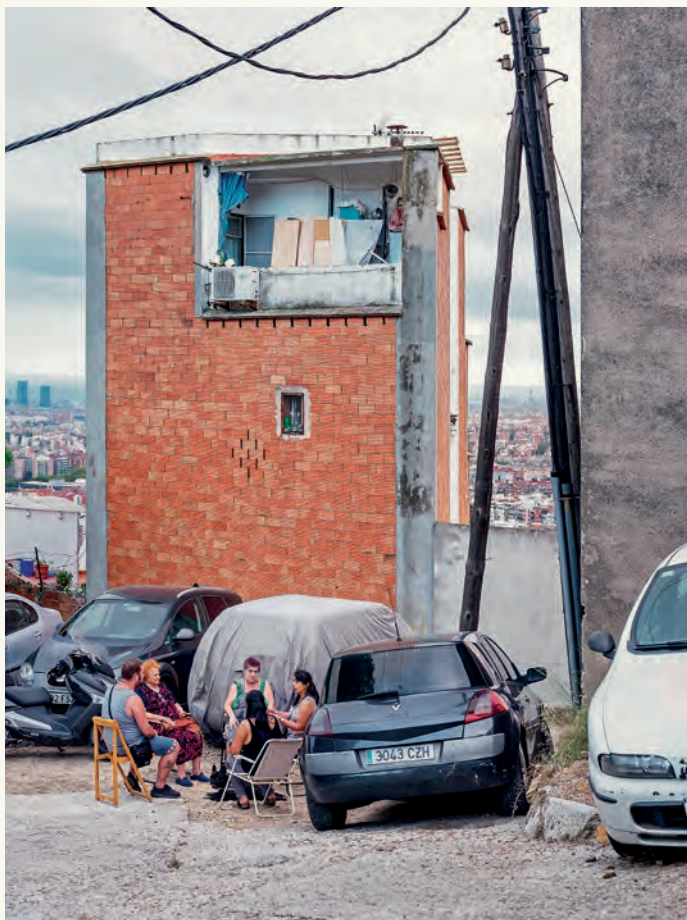
LES ROQUETES I LA TRINITAT NOVA
XAVIER RIBAS

Amb una població de 15.428 habitants i una superfície de 64,20 hectàrees, el barri de les Roquetes se situa dins el districte de Nou Barris, entre el Parc Natural de la Serra de Collserola, al nord, i la Ronda de Dalt al sud, que el separa del barri de Verdum.

El seu topònim al·ludeix a les pedreres ubicades en aquesta zona, que originàriament era de bosc i de conreus, tot i que al començament del segle XX i fins als anys vint, l'entorn va canviar notablement amb la construcció de carrers, vies de circulació i casetes d'estiu per als treballadors de les grans fàbriques de Sant Andreu de Palomar.

A partir de la dècada dels cinquanta s'hi van construir blocs d'edificis amb una qualitat ínfima, que van precedir l'aparició d'un moviment veïnal molt actiu durant els anys setanta i vuitanta, les lluites del qual han estat substancials tant en la reconfiguració urbana del barri com per a la seva vida associativa. El territori de les Roquetes –sobretot a la part alta, on proliferen els habitatges autoconstruïts– està determinat per unes característiques geomorfològiques particulars, que generen vials amb pendents pronunciats.

La Trinitat Nova és un dels tretze barris que formen el districte de Nou Barris. Limitat, a l'est i al sud, respectivament, per l'avinguda Meridiana i per la Ronda de Dalt, compta amb una població de 7.269 habitants i ocupa un territori de 56 hectàrees. Amb el barri veí de les Roquetes, situat a l'oest, comparteix la falda del Parc Natural de la Serra de Collserola; d'aquí que els carrers costeruts i els pendents pronunciats, que dificulten la mobilitat i l'assentament d'edificis, en defineixin el traçat urbanístic.

Històricament, els territoris de la Trinitat Nova tenien un ús agrícola, però a principis de la dècada dels cinquanta el barri va ser objecte d'una transformació radical: en deu anys es van construir més de tres mil habitatges per acollir-hi els treballadors emigrats des del sud d'Espanya. Aquest creixement sense control, amb mancances d'infraestructures, carrers sense urbanitzar i blocs de pisos estructuralment deficientes, es va agreujar a finals dels vuitanta en detectar-se aluminosi en una part important del seu parc immobiliari.

El 1977, després de l'ocupació veïnal d'una planta asfàltica situada entre la Trinitat Nova i les Roquetes, neix l'Ateneu Popular 9 Barris, centre sociocultural públic amb un funcionament que segueix els models de gestió comunitària i que ha esdevingut un paradigma per al teixit associatiu i els moviments socials a la Barcelona actual.

* * *

Valentín Roma / Xavier Ribas

VR M'agradaria que ens comentis com vas interpretar l'encàrrec que vas rebre i de quina manera el vas abordar.

XR La primera impressió va ser que es tractava d'un encàrrec institucional per a l'Ajuntament de Barcelona i que

l'encàrrec formava part del pla d'actuació urbana Pla de Barris, la missió del qual era implementar una sèrie de millores urbanístiques i assistencials als barris més desfavorits de la ciutat. També se'ns va dir que l'encàrrec volia abordar un buit de representació visual d'aquests barris de Barcelona.

Després de parlar amb les comissaries de l'encàrrec, Marta Dahó i Marta Delclòs, va quedar clar que la intenció era disseccionar els elements distintius de cada barri, més que no pas documentar aquestes intervencions institucionals, i que les fotografies s'acabarien incorporant als fons de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona. La meua idea inicial va ser visitar les imatges que havia fet durant els anys noranta, per exemple la sèrie *Domingos* (1994-1997), o a la dècada següent amb *LC* (2003) o *Habitus* (2008), a les perifèries de Barcelona. Per a aquest projecte, però, vaig proposar d'explorar els processos formatius d'aquestes perifèries i el paper que havien tingut els moviments veïnals en aquest procés. Per començar, vam fer reunions amb membres de les associacions de veïns i altres associacions i grups dels dos barris, amb assistents socials, mestres d'escola, o amb l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris, on vam tenir l'oportunitat de conèixer les fotografies de Ginés Cuesta. Algunes d'aquestes trobades es van fer mentre passejàvem pels barris, recorrent llocs emblemàtics o significatius de les lluites veïnals d'abans i d'ara, i repassant el paper que havien tingut i continuen tenint en l'estructuració dels barris i la seva integració a la trama urbana, cultural i social de Barcelona.

La meua proposta fotogràfica, doncs, va ser abordar el carrer com un lloc de trobada i d'acció col·lectiva. Abordar els espais, les accions i les temporalitats esmentats als relats dels veïns durant aquestes trobades i passejades.

^{VR} Quines diferències o quins elements singulars vas trobar a la Trinitat Nova i a les Roquetes?

^{XR} El barri de les Roquetes és un barri de gran densitat, de carrers estrets i costeruts, amb molta autoconstrucció i, consegüentment, amb una població molt assentada i amb un bon teixit associatiu. Crec que això s'aprecia a les fotografies. El barri de la Trinitat Nova té un urbanisme de menor densitat, amb vies de circulació amples, blocs discontinus i molts espais oberts. És un barri més dispers i, potser per aquesta raó, amb una població més desconnectada. Si deixem de banda la zona del mercat, la Trinitat Nova té l'aspecte d'un barri-dormitori. En tot cas, la idiosincràsia dels dos barris es troba en el carrer, en la seva ocupació, en l'anar i venir de la gent, en la quotidianitat del moviment dels cossos a l'espai del carrer.

^{VR} Sí, això es veu molt clar a les fotos, ja que en el teu projecte la presència de grups humans és un tret diferencial.

^{XR} Volia visualitzar la sociabilitat del carrer en aquests barris on, en general, els espais domèstics són petits. Al principi, em vaig centrar en llocs específics que els veïns esmentaven en els seus relats. Després vaig pensar que potser no calia aquesta literalitat geogràfica entre els llocs dels relats i els de les fotografies. El carrer és l'espai de la sociabilitat, de l'acció col·lectiva, és un lloc de transició i de connexió entre indrets concrets, definits, estables. El carrer és el lloc de trobades fortuïtes o planejades, de manifestacions, de confrontacions, etc. Aquests moments de desplaçament entre un lloc i un altre, de vegades intranscendents, de vegades reveladors, ocupen una part important de les nostres vides.

^{VR} Com calibraries el retorn del projecte per part del món associatiu, dels barris?

^{XR} Un cop enllestit el projecte, vam presentar les fotografies als veïns amb la intenció de recuperar les converses inicials i potencialment generar nous relats a partir d'aquestes. El retorn de les imatges als barris és complex, en el sentit que el fotògraf, en aquest cas, és de fora, ve d'una altra banda i arriba amb una preconcepció determinada del barri, amb més o menys proximitat o afinitat, depenent de la familiaritat que tingui amb el lloc. De tota manera, la visió del fotògraf no deixa de ser circumstancial. Vam aprofitar la proposta de fer un taller de fotografia al barri per part del Grup Foto Roquetes per presentar personalment les fotografies als veïns. Amb Marta Dahó i Marta Delclòs vam pensar que seria adequat fer servir les meves fotografies com a punt de partida del taller per recuperar les converses encetades amb els veïns al començament de l'encàrrec. La idea era que aquestes converses es podien incorporar a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, de manera que les veus dels veïns residissin també a l'arxiu, juntament amb les fotografies. Això ho vam començar amb dues trobades amb els veïns, el juny del 2019 i el gener del 2020, però amb la pandèmia pel mig, encara ho tenim en procés.

En tornar a aquests barris amb la càmera, vint anys després de les meves primeres fotografies, he pogut constatar com han canviat, i en molts sentits per millorar, sens dubte. D'altra banda, molts dels descampats que vaig fotografiar a finals dels noranta han estat absorbits per la ciutat, i els espais limítrofs que sobreviuen a l'expansió urbana ja no acullen pícnic o reunions familiars. Aquesta generació de pares que als noranta feia pícnic dominicals amb la família entre camp i ciutat ja no hi és, i els fills d'aquesta generació tampoc. Aquest ús del descampat com a espai de descompressió ja no es produeix.

Pensant en la conversa amb tu, en tornar a mirar aquestes fotografies després d'un any i mig de pandèmia, tinc la sensació que

els moments i situacions quotidianes que mostren les imatges semblen els moments de calma abans de la tempesta. Del covid, evidentment, però també del que ens cau al damunt amb la crisi climàtica i l'impacte que té i tindrà, sens dubte, en la nostra vida quotidiana. Penso que aquestes fotografies de gent ocupant el carrer plàcidament, passejant, esperant el semàfor, creuant el carrer amb la bossa de la compra a la mà, conversant a la vorera, llegint o passant l'estona, són, en realitat, imatges premonitòries del que ha de venir.

6

LA VERNEDA I LA PAU
MÒNICA ROSELLÓ

Mucho espacio

Era como un viaje al fin del mundo

Todo verde

A las 12 h oíamos la sirena

Al lado de la vía del tren era todo verde

Entonces el árbol era pequeño

El día de la tortilla

Esta plaza es muy bonita

Nos dio pena cuando cerraron la fábrica

La fábrica de huesosapestaba

Tenemos fotos

La Verneda i la Pau és un dels deu barris que formen el districte de Sant Martí. Situat a l'est de Barcelona, fa frontera amb el municipi de Sant Adrià de Besòs i ocupa una superfície de 111,40 hectàrees, amb una població de 22.380 persones.

El seu nom fa referència als arbres que creixien a les ribes dels rius, els verns o bedolls. Fins als cinquanta estava configurat per terrenys de conreu i algunes masies, un paisatge que va ser retratat per pintors com Isidre Nonell, Joaquim Mir o Ricard Canals. El barri actual es va originar a la dècada de 1950 per acollir-hi les onades migratòries que arribaven, majoritàriament, de diversos punts de l'Espanya rural. El 1964 es construeix un pont que permet comunicar la Verneda i la Pau amb el centre de Barcelona. Avui hi trobem quatre zones diferenciades des d'una perspectiva urbana i social: la Palmera, la Verneda Alta, la Pau i Via Trajana. Es tracta d'un barri residencial que té algunes àrees molt densificades i que presenta dèficits de serveis i equipaments.

* * *

Valentín Roma / Mònica Roselló

VR Comencem parlant de la publicació que acompanya aquest projecte. De què es tracta?

MR És una publicació autònoma respecte al meu projecte fotogràfic, que duc a terme perquè vull que les persones que van treballar amb mi en conservin alguna cosa física, material. És una publicació que es pot exposar i alhora un agraïment al grup de Les Vernedes, que em van ajudar, acompanyar i ensenyar. Amb elles vam decidir quines fotos fariem, on i què es pretenia mostrar. Per a mi era important retornar-los alguna cosa i se'm va acudir la publicació. Hipotèticament s'havia d'organitzar una exposició al barri amb les nostres fotografies, però encara no s'ha fet. Aquesta publicació ja s'ha mostrat dues vegades, en exposicions espontànies, per dir-ho així.

VR I qui són Les Vernedes? Com hi vas contactar?

MR És una associació de dones activistes, algunes jubilades i d'altres no, que es dediquen a múltiples iniciatives per millorar el barri. Tenen orígens diversos: d'Extremadura, de la Manxa o d'Andalusia... Algunes van néixer aquí, d'altres van venir després. En tot cas, són gent que estima la Verneda i la Pau, l'han patit i viscut i per això generen una energia molt particular. Estan en contacte directe amb l'Ajuntament i amb el Pla de Barris per suggerir, demanar i exigir qüestions referides a la vida comunitària. Tenen la seu al Casal de Barri de la Pau, a l'edifici del Piramidón, i fan una feina de fons, creen xarxes socials des

d'on vehiculen demandes i proposen programes festius, populars i culturals de tota mena. També organitzen xerrades amb altres dones per parlar de la violència i el maltractament. Jo he estat en algun d'aquests col·loquis i m'he adonat de fins a quin punt són necessaris des d'un punt de vista pedagògic i d'escolta col·lectiva. Per exemple, organitzen una activitat que es diu *Vecina baja tu silla* i que intenta recuperar el carrer per a les dones, perquè diuen que el barri és molt masculí, de manera que les dones baixen les cadires al carrer i parlen dels seus temes. Hi vaig contactar a través de la Marta Dahó, perquè no volia anar a un territori desconegut com un fotògraf explorador. Jo m'hi volia implicar d'una manera diferent, així que vaig estar amb elles i va ser una cooperació meravellosa i molt intensa. De fet, el títol del projecte, *La sirena de les 12*, és un record que m'explicaven de l'escola: la sirena de la «fàbrica d'ossos», que sentien cada migdia.

VR Coneixies el barri?

MR Encara que no és gaire lluny d'on visc, no el coneixia a fons, de manera que Les Vernedes em van fer una ruta que va durar dos dies per ensenyar-me tots els problemes del barri. Així que vam anar per molts llocs i elles m'explicaven les situacions, les dificultats... Aleshores, de sobte, arribàvem a un jardí o un racó amb una llum excepcional, i era tan bonic que ens hi aturàvem una estona. Això explica, em sembla, els dos vessants del meu projecte: una part més poètica o més estètica i una altra de més dura, no tan amable. Jo volia mostrar espais que es poguessin ensenyar com a desitjos on es projecti un futur, perquè l'esdevenidor no sols s'imagina en un lloc conflictiu, sinó també en un de buit. La veritat és que m'interessava combinar els dos tipus d'imatge.

VR En relació amb la teva pràctica com a fotògrafa, aquest projecte et va obligar a sortir de les teves metodologies habituals o, al contrari, hi vas aplicar formes de treball que fas servir en altres contextos?

MR A mi m'interessa investigar. Quan abordo un projecte necessito veure totes les influències, qui hi està involucrat, de què parlem, d'històries, de gent, de llocs... Al començament vaig anar a passejar pel barri sola, abans de treballar amb Les Vernedes. Necessitava impregnar-me, buscar fils. Em va interessar la mena d'espai públic que hi vaig trobar, amb zones verdes, aire, etc. Això és una cosa molt diferent de la resta de la ciutat, que la gent valora i en gaudeix. Ara bé, a partir de les deu de la nit el carrer canvia, una certa conflictivitat transforma aquests llocs, els torna molt durs.

Pel que fa a la fotografia, la meua recerca es va centrar en les paraules de Les Vernedes. Caminàvem hores i hores, prenent notes i apunts, ens assèiem a conversar... Jo vaig anar fent les fotografies sola, perquè necessito veure la llum, esperar, prendre'm el meu temps. No puc treballar amb ningú al meu voltant, i si hi ha algú, m'he d'aïllar i estar-me en silenci. Després de xerrar amb elles hi havia d'anar jo pel meu compte; i quan vaig fer una primera tria i els hi vaig ensenyar van quedar molt sorpreses, fins i tot diria que els va sorprendre una certa bellesa del seu propi barri. La meua manera d'operar ha influït en el resultat final, és clar. Perquè hi ha fotografies que, per fer-les, he hagut d'anar al mateix lloc unes quantes vegades perquè no hi trobava l'instant just de llum, l'ambient... Cada lloc públic té un moment particular i era important captar-lo.

VR Com interpretes l'encàrrec de fotografiar dins d'un Pla de Barris? Et suscita algun posicionament, o simplement ho afrontes com un projecte tècnic?

MR Crec que aquesta expedició fotogràfica permet entendre la realitat i les diverses capes desconegudes dels barris, i això no sols ho trobo interessant, sinó també necessari. En el meu cas, vaig mirar d'aprofundir una mica més, buscar la pell més directa de la ciutat, no la seva superfície. Tot s'està movent molt de pressa, tot està en evolució contínua, així que ensenyar zones en aquell moment específic, que avui han desaparegut perquè s'hi estan construint uns altres edificis, trobo que té un gran valor. L'exposició del Borsí era imprescindible, tot i que va venir poca gent del barri perquè mentalment els queda lluny. La segona part, que podria ser com una mena de retorn, no ha arribat per la pandèmia, i era un capítol important en el projecte general. De tota manera, nosaltres vam exposar les fotografies al Casal de Barri de la Pau, al Piramidón, i després em van suggerir de mostrar-les al bar perquè les poguéssim veure tothom, i és el que vam fer. Així doncs, mentre no arribava l'exposició –diguem-ne– oficial, nosaltres vam fer aquestes, a partir de la publicació que ara elles tenen a casa seva.

A més, crec que la seva relació amb les fotos no passa només per fer una exposició, o no es limita a aquest gest, sinó que és més vivencial, més d'ús. En aquest sentit, hi ha una anècdota que em sembla molt eloqüent. La Marta Dahó, en visitar la mostra del Borsí, va veure que sota les meves fotos algú n'havia enganxat unes altres d'iguals, com volent dir: «aquestes fotos ja les tinc jo». I certament trobo que aquesta rèplica anònima, per part d'algú del barri, és com un diàleg que s'intenta establir, com una interpel·lació sorgida d'una persona que m'hauria agradat conèixer.

7-8

LA MARINA DE PORT
I LA MARINA DEL PRAT VERMELL
WERKER COLLECTIVE

PASSATGE D'ANTONIO RUIZ VILLALBA 1/2

Se inauguró coincidiendo con el 45 aniversario de los hechos que ocurrieron en la fábrica de Seat. Durante una huelga, los trabajadores decidieron ocupar la fábrica por la readmisión de los despedidos y la negociación del convenio colectivo. El gobernador civil ordenó a la policía desalojar a los trabajadores encerrados. Mandó destacamentos de caballería y policía con gases lacrimógenos dando la orden de asaltar la fábrica. Los trabajadores se resistieron al desalojo y hubo un enfrentamiento en los talleres. En el taller 1, en respuesta a la caballería y a los gases lacrimógenos, los trabajadores usaron elementos de defensa: rodamientos de los cojinetes de bolas para los coches, palieres, tornillería, etc. Los trabajadores se defendieron de esa carga y aguantaron hasta que la policía entró con gases lacrimógenos y tuvieron que salir. En ese momento, unos policías que estaban esperando para evitar que los trabajadores huyeran, empezaron a disparar. Fueron muchos disparos, y le dieron al compañero Antonio Ruiz Villalba, que era un soldador del taller 4. Si no me falla la memoria, él tendría unos 32 años cuando falleció. A partir de ahí, desde el Memorial Democrático de los Trabajadores de Seat recordamos su muerte como un símbolo de nuestra lucha por la libertad sindical, por los derechos sociales y ciudadanos. Este pasaje se inauguró después de diez años de petición.

PASSATGE D'ANTONIO RUIZ VILLALBA 2/2

Todos los bloques que tienen el ladrillo este con el tono crema eran los de Seat. Algunos conservan aún la madera, pero muchos ya se han cambiado por el aluminio y por materiales más aislantes. Todo esto empezó siendo de alquiler. De las 1.750 viviendas que se construyeron en varias fases, todas eran de alquiler hasta 1979, cuando viene la crisis y Seat dice: yo me lavo las manos. El que quiera que se compre el piso y el que no, que se vaya. Entonces, con el derecho que tenían los anteriores trabajadores que eran inquilinos, compraron el piso con unas condiciones bastante aceptables.

LES VIVENDES DE LA SEAT

Este barrio estaba diseñado para mandos jerárquicos: los encargados y jefes de taller, que a lo mejor tenían conocimientos de ingeniería y tal. En estos bloques se asentó a los colectivos de trabajadores más afines a la línea de Seat. Y aquellos de allí fueron bloques más de obreros. En este colegio de enfrente estudié yo. Todo esto era un patio de tierra que aprovechábamos para jugar a la pelota. Ahora les han puesto un huerto.

LA FOTOGRAFIA AL BARRI

Als disset anys vaig entrar a treballar al bar Vergés, al carrer Llúria, al costat mateix del Ciero. Amb dos-cents i pico treballadors que tenia el *Noticiero*, era un mai no parar. Jo treballava allà i em va agafar la dèria de la fotografia. Vaig anar a la plaça Catalunya i vaig comprar-me una càmera –crec que era una Werlisa– i vaig començar a fer fotos dels coloms i això. En un sol dia vaig fer un carret sencer i no em va anar malament. Al bar jo plegava a les sis i el Brangulí hi anava als matins. Era un senyor molt educat que a vegades tenia migranyes. Es prenia un cafè i un optalidón. Em devia fer tan pesat o em devia veure tan bo, que un dia em va dir: «Puja.» Quan acabava la feina al bar, pujava al laboratori que hi havia a la tercera planta, ell seia a l'ampliadora i és així com vaig passar a ser el seu assistent.

D'HABITANTS I ALTRES COPS 1/2

[...] Está el campo andaluz que no quiere ser vasallo, quiere trabajo y salud, no señorito a caballo. I el poble català que vol ser independent i demana llibertat i votar lliure al carrer. La dignidad no está al grado de mucha prensa que leo. Vendida por un bocado de comida o desempleo. [...] Jo us trucaré aquesta setmana per tal que em passis les teves poesies i quedar amb el senyor Torres per mirar els quadres que exposarem. [...] La idea sería que tú puedas empezar con la introducción y una vez hayas empezado, nosotros cogeremos alguna pintura y tú aprovechas las circunstancias para leer. Así será algo más improvisado. [...] És que es poden donar moltes situacions. Tenim aquesta base com a punt de partida i sobre aquesta base intentarem que el públic intervingui més. Us sembla bé?

D'HABITANTS I ALTRES COPS 2/2

[...] 3-Terres: Fins als anys cinquanta hi havia camps i terres al barri. Com per exemple Can Ramonet. Nosaltres, els propietaris, érem la gent que les cultivàvem. Cultivàvem enciams, escaroles, patates, mongeta tendra... Després anàvem al mercat i veníem, ens anava prou bé. De fet, uns venien més que altres. Després de la guerra, els camps es van posar a la venda i ens els van comprar, i moltes de les terres van ser expropiades. 4-Barraques: La immigració que va arribar a finals del 1950 era gent que venia a viure a les barraques. Tots els que vivien sobre la Diagonal també ho feien en barraques. Fins l'arribada del Congrés Eucarístic. No els hi agradava, els hi feia lleig. De fet, els molestava. Els molestava per construir un gran altar. I, és clar, ens els van enviar cap aquí també. A les barraques mai no vam tenir problemes d'integració amb aquestes arribades. De fet, jo vaig viure en una d'aquestes barraques. I jo! Jo també. [...]

LA MAREA DE PENSIONISTES

- 1) Recuperación del poder adquisitivo de las pensiones empezando por el 1,9% perdido en 2012, y acabando por reimplantar un modelo de revalorización automática en relación con el IPC.
- 2) Derogación de todas las reformas laborales y de pensiones a partir de junio de 2010. Jubilación a los 65 años.
- 3) Derecho a los suministros básicos garantizados (agua, luz, gas).
- 4) Eliminación de todo tipo de copago o repago.
- 5) Contra la privatización de los servicios públicos que atienden a la gente mayor.
- 6) Defendemos avanzar hacia un modelo de pensión y salario mínimo por encima de los 1.080 euros.
- 7) Con independencia de fortalecer las cotizaciones sociales, la financiación debe estar garantizada por ley, de forma que obligue a los Presupuestos del Estado a asignar al efecto las partidas necesarias para pagar las pensiones.
- 8) Incorporar al Régimen General de la Seguridad Social a las/los trabajadoras/es del hogar, con todas las consecuencias, incluida la prestación por desempleo y la cobertura de lagunas de cotización.
- 9) Contra la discriminación de las mujeres en el acceso y la cuantía de las pensiones de jubilación e incapacidad permanente.

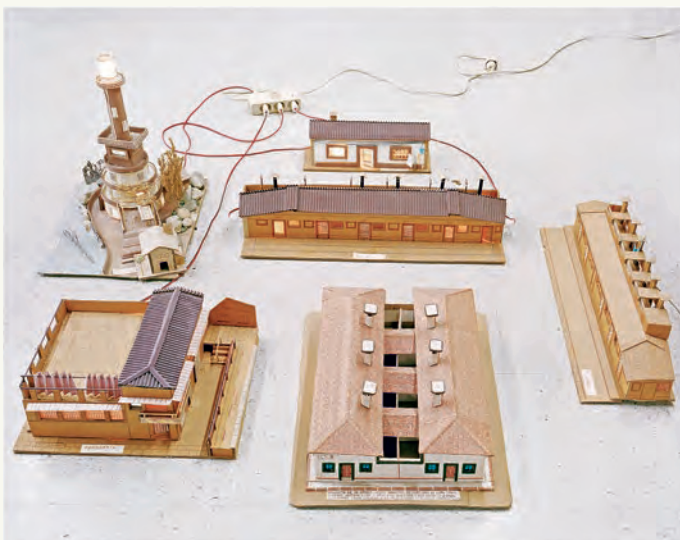
LA COLÒNIA BAUSILI

Porque habéis venido ahora que hace frío, pero si venís en verano... Tenemos todas las mesas en la calle. ¡Fijas, eh! Las tenemos aquí dentro con caballetes, entonces las ponemos desde allí abajo hasta aquí. Aquí ponemos a los críos con mesas, dibujan... Y después los hombres juegan unos al parchís, otros a las cartas, o sea, nos pegamos todo el verano aquí. Y toda la noche, y nadie nos quejamos ni nada. Ponemos música, han pasado los Mossos y no han dicho nada: «¿Que están celebrando algo?» «Sí, un cumpleaños.» Esto ahora está muerto porque hace frío, pero en verano hacemos la vida aquí. Aquí tenemos una nevera grande, una nevera de bar, ¡y nos dan a veces hasta las siete de la mañana, eh! Con la música y todo. El año pasado por Nochevieja la calle estaba llena. Todos los de las casas salimos a cantar y a bailar y no hacía ni gota de frío. Por eso, ¿cómo vamos a querer pisos? ¡Si yo tengo detrás de la casa un patio y nos bañamos todos en la piscina grande que ponemos!

EL PRAT VERMELL

El Prat Vermell se llama así porque esta fábrica se dedicaba al estampado de tejidos; entonces, secaban las telas en los prados y quedaban restos de los tintes en los prados, de ahí lo de *prat vermell*. Fue una de las fábricas más importantes de esta zona junto con Can Ferrero, donde se hacían construcciones metálicas de cubertería laboral, cubos, cazos y todo esto. De los años cuarenta o por ahí, fueron las fábricas que daban más empleo en esta zona. Luego ya vinieron Miniwatt, Philips, Seat por los años cincuenta, y fue cuando vino la gran migración a estos barrios de gente de Galicia, Castilla, Andalucía, Extremadura... Y así se compuso el barrio, mezclándose un poco a la migración interna que había aquí, que era más agrícola y ganadera.

LES CASES BARATES 1/2

Las maquetas fueron realizadas por el antiguo presidente de la asociación de vecinos, don Jordi Cortés Blasi. ¿Así quedan mejor? ¿Las junto más? Aquí tienes para poder iluminarlas. Esta maqueta está guapa porque tienes la estructura típica de las casas baratas. No llegaban a 50 m², a lo mejor con el patio sí. El patio la mayoría lo aprovechábamos. Las casas eran de una sola planta. No están hechas a escala, las hizo como el hombre más o menos recordaba. No había buhardillas. La farola es un símbolo también del barrio. Esta yo la pondría aparte porque no tiene nada que ver con las construcciones del barrio. Era donde el barrio iba a nadar. El faro del Llobregat. Si queréis hacer una cosa que sea parecida, ¿me dejáis que os proponga yo una cosa? Eso está bien porque es la calle del fondo, ¿vale? Esta es la panadería de la calle Cordills que viene aquí. Este grupo de viviendas así. Es que, claro, en realidad era así, pegado aquí. Delante de la panadería era así. ¿Una fotografía picada de esto podría salir bien? Todo el barrio se dividía en calles de este tipo. ¿Pillas los patios?

LES CASES BARATES 2/2

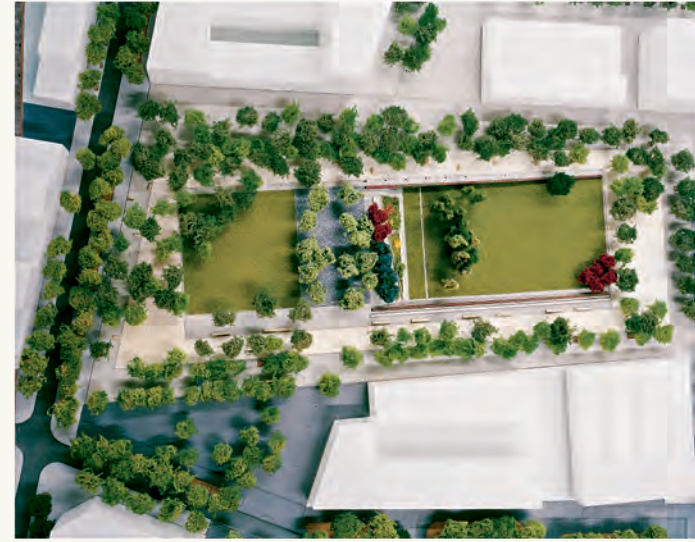
Cuando había ataques de la policía, los obreros salían para replegarse y se metían en las casas de la gente de aquí, de las Casas Baratas, que les abrían las puertas y se las cerraban a la policía, como es normal. ¡Home, a este hacía años que no lo veía! ¿Sabes cuántos años tiene? ¿Unos 100? Tiene 93 años. ¡Pues podría salir! ¿Por qué no le dices que salga en la foto? Si queréis se lo digo. Claro, poneos aquí viendo la obra. Pero que se os vea la cara. Ellos son dos nativos de las Casas Baratas, los dos han nacido aquí. Se llamaban Casas Baratas porque eran un tipo de construcciones para los trabajadores en los años veinte de protección oficial, por así decirlo. Tenían subvenciones del Estado para construirlas, por eso salían más baratas. A ese proyecto se le llamó *Casas Baratas*, pero igual que había aquí casas baratas las había en Bon Pastor y en otros barrios. Dos nativos de las Casas Baratas, ¡qué más queremos!

FERRER! ASCASO! DURRUTI!

No es que Durruti tuviese tradición militar. Él había sido currante de las minas y cuando la patronal empezó a cargarse a sindicalistas, pues formaron el grupo de los... ¿cómo se llamaban? Estaban los hermanos Ascaso, Juan García Oliver –que luego estuvo en el Gobierno de la Generalitat–, él, y montaron un grupo armado de autodefensa, por eso iban con pistola. El Noi del Sucre también estaba, a él lo pillaron en el Raval, en la calle Riereta o en la calle de al lado, allí le hicieron una encerrona y lo acribillaron. Esto que suena es un himno anarquista, es que su padre era de la CNT. ¡Mi abuelo también! Sí, mi abuelo estuvo en la guerra. Él era del Poblenou. Ya, allí había mucho movimiento libertario. Es que yo creo que la sociedad barcelonesa, desde La Canadiense, una huelga de aquellas de «échate pa allá», en la que se consiguió la jornada de ocho horas... La huelga duró 42 días, ¡pero huelga general! Yo me tendré que ir, que tengo que llevar el pan a casa.

Pues vete, no pasa nada.

PROJECTE D'URBANITZACIÓ PARC CENTRAL DE LA MARINA DEL PRAT VERMELL

Estos jardines lo que tienen es que son de automantenimiento. No hay que regarlos porque tienen las capas freáticas y son de vegetación autóctona. Su función es crear un ecosistema que se autorregule sin necesidad de pesticidas, se dejan los insectos, hacen sus nidos, y crean un microsistema autosostenible. Islas biológicas. Nos está saliendo bien, ¿no? Por lo menos... Está la gente participando también, ¿no?

LA LLUITA PEL METRO 1/5

El canvi del recorregut dels autobusos 9 i 72 va ser la gota que va fer vessar el got. Estem parlant de l'any 2013. Va ser llavors quan va tenir lloc la manifestació per la Gran Via fins a la plaça Espanya per reclamar la finalització de les obres de la línia 10 del metro i la creació d'una taula de mobilitat al barri. L'Assemblea 15M de la Marina van ser els qui van activar la protesta.

LA LLUITA PEL METRO 2/5

Durant catorze setmanes seguides els veïns i les veïnes ens vam manifestar; devíem ser unes cinc-centes persones. Es va portar la protesta a altres parts de la ciutat com la Diagonal, es van bloquejar estacions de metro i ocupar autobusos, i es va fer una acció al Mobile World Congress de la Fira Gran Via per donar visibilitat a la negativa de l'Administració de dotar la Marina d'un transport digne, com els altres barris de la ciutat.

LA LLUITA PEL METRO 3/5

Un dia vam arribar a ser més de mil persones al carrer i van venir periodistes de TV3 a cobrir la notícia; fins llavors havíem tingut molt poca presència en els mitjans oficials. Des de la Marina Viva vam contribuir molt a expandir la lluita amb tasques de difusió a les xarxes socials. També vam muntar un taller de pancartes per fer un mural al carrer que el districte ens va obligar a retirar amb amenaces...

LA LLUITA PEL METRO 4/5

L'Administració sempre va donar l'esquena al moviment popular pel metro. Només cap al final, quan ja havíem aconseguit bona part dels nostres objectius, es va crear la Taula de Mobilitat, on s'hi va sumar la Unió d'Entitats de la Marina. Això va ser el 2015. Sense la mobilització popular de ben segur que encara estariem esperant el metro, això va ser fonamental.

LA LLUITA PEL METRO 5/5

Quan Barcelona en Comú va arribar a l'Ajuntament, aquell mateix any es van reprendre les obres de la línia 10. Aquest passat 8 de setembre s'han inaugurat les dues primeres estacions: Fonèria i Foc. La Marina Viva vam organitzar la festa d'inauguració. Ha estat una lluita de quaranta anys al barri! Però això no s'acaba aquí, encara hem de lluitar per millorar la xarxa d'autobusos. De fet, aquest no és el metro que volíem al principi, els veïns volíem enllaçar directament a plaça Espanya sense haver de passar per la Torrassa...

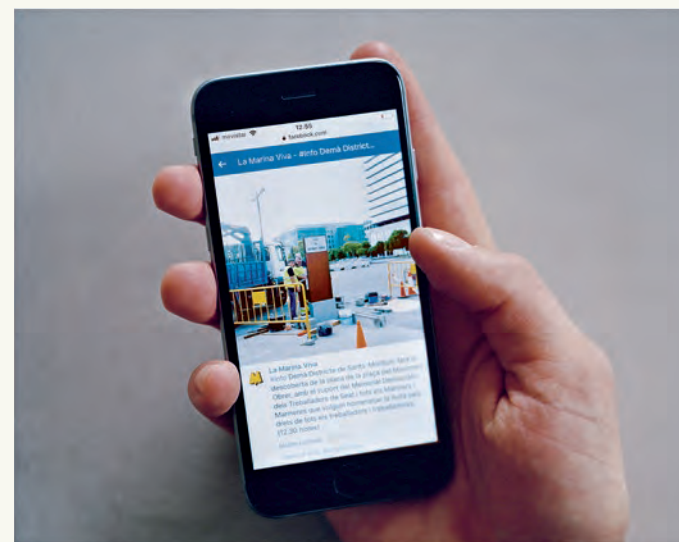
ESPERANT EL 13

Para nosotros, que hemos trabajado aquí todos estos años, el 13 ha sido algo muy esperado. ¡Vamos, que está llegando el 13! Porque si lo pierdes tienes que hacer todo el camino a pie. Cada vez que lo vemos aparecer es una alegría. El número 13 es un número mágico. Este autobús une el Polvorín con la plaza España y no pasa muy frecuentemente. Me parece que justo ahora han puesto más buses en esta línea.

L'ENGRANATGE

A la Marina - Zona Franca és ben patent la falta d'espais públics per desenvolupar-hi activitats crítiques. Per això vam voler crear espais de confluència on les veïnes del nostre barri puguem realitzar debats i activitats alternatives. Per ara, l'única manera de fer possible aquesta iniciativa és l'autogestió. Gràcies a ella no depenem ni ens devem a cap voluntat excepte la nostra mateixa, la de les veïnes que vulguem ser part de l'Engranatge per millorar el nostre barri.

PLAÇA DEL MOVIMENT OBRER

La documentació fotogràfica del barri a les xarxes socials. Els treballadors ho preparen tot per a la inauguració de la plaça. Aquesta imatge hauria de formar part de la memòria col·lectiva del barri. Serà accessible a les xarxes per sempre més? La podrà trobar algú que faci recerca sobre la memòria del barri d'aquí, posem, cinquanta anys? Com aturar el flux constant d'imatges que desfilen per les pantalles dels nostres telèfons i ordinadors? Potser podríem crear uns *hashtags* per construir entre totes la memòria viva del barri. Què us sembla #arxiumarina o #memoria-popularmarina?

BARKENO

Este es el camino del Esparver. Aquí anidaba una colonia de gabilanes, de ahí el nombre. Los silos íberos, cuando los encontraron, estaban por aquí. Toda esta zona. Estaban aquí en hoyos, yo tengo una foto donde se ven. Se lo llevaron todo y lo que quedó lo taparon. Los íberos son de hace dos o tres mil años por lo menos. Antes de los romanos. Luego vinieron los visigodos, la época de los celtas, los íberos y los fenicios. Yo les echo por ahí, de esa época. Tres mil años como mínimo.

25N JORNADA CONTRA LA VIOLENCIA DE GÉNERO

Tienes pastel de calabaza con nata, canónigos con jamón serrano, fuet con queso y sándwich de jamón dulce y rúcula. Yo quiero uno de estos. Marta se encarga de hacerlo todo, nosotras somos sus aprendices. Con la asociación Bisila llevamos tres años, en febrero nos dan un local en la calle Química. Será un local compartido entre diferentes asociaciones y entidades. Esto es lo que hemos estado persiguiendo durante todo este tiempo. Hacemos muchas colaboraciones. Todas las entidades del barrio nos van pidiendo cosas y vamos. En La Mercè estuvimos por segundo año todos los días haciendo actividades muy chulas para niños. Lo que queremos es primero continuar con la cultura guineana, que es la base de la asociación, y luego, ¿qué aporta la asociación a la ciudad? Pues la diversidad. Que la gente entienda que todos somos personas, da igual si te gustan los chicos o las chicas, si eres blanco o negro, da igual. Si esto no lo haces cercano, te da miedo, no lo conoces y es cuando tú haces así.

SHE'S

[...] Take me in, take a breath. Ain't no hidden agenda. What you see is what you get. I was looking for some high-high-highs, yeah. 'Til I got a dose of you. You got me pelican fly-fly-flyin'. 'Cause I'm way up and I ain't comin' down. Keep taking me higher. Ah yeah ah yeah ah yeah, yeah ah yeah ah yeah. 'Cause I'm burning up and I ain't coolin' down. Yeah I got the the fire. Ah yeah ah yeah ah yeah, yeah ah yeah ah yeah. Fuego. Fuego. Ah yeah ah yeah ah yeah, yeah ah yeah ah yeah. Fuego. Oh your love is like wild-wildfire. You got me pelican fly-fly-flyin'. 'Cause I'm way up and I ain't comin' down. Keep taking me higher. Ah yeah ah yeah ah yeah, yeah ah yeah ah yeah. 'Cause I'm burning up and I ain't coolin' down. Yeah I got the the fire. Ah yeah ah yeah ah yeah, yeah ah yeah ah yeah. Fuego. Fuego. («Fuego».

Eleni Foureira).

La Marina, àrea popularment coneguda com a Zona Franca, està formada pels barris de la Marina de Port i la Marina del Prat Vermell, que pertanyen al districte de Sants-Montjuïc. El seu territori limita amb la muntanya de Montjuïc, al nord-est; la Gran Via de les Corts Catalanes i el terme municipal de l'Hospitalet de Llobregat, al nord-oest; el polígon industrial de la Zona Franca, al sud-oest; i el port de Barcelona, al sud-est. La Marina de Port té 30.397 habitants i una superfície de 125,50 hectàrees, mentre que la Marina del Prat Vermell té 1.146 habitants i 1.428,40 hectàrees. Tots dos barris eren, històricament, zones agrícoles i pesqueres situades a la desembocadura del riu Llobregat. A més, són dues de les zones més antigues de la ciutat: en tenim dades documentals que es remunten al segle X, quan pertanyien als dominis del Senyor del Port, territori municipal de Sants fins que va ser absorbit per Barcelona a finals del segle XIX.

El 1851 a la Marina hi havia sis prats d'indianes. Aquest és el nom amb què es coneixien els camps situats als voltants de les fàbriques d'indianes on, un cop tenyides, les teles es posaven a assecar. El Prat Vermell n'era un, que es caracteritzava pel seus tons rogencs.

El 1897 es produeix l'annexió de Sants a la ciutat de Barcelona. Sorgeix aleshores un conjunt de grans indústries que facilita l'arribada al barri de nous treballadors, els quals s'instal·len en habitatges obrers que han substituït els petits assentaments de pescadors. En aquest període, la Marina també adquireix un cert renom com a zona d'esbarjo gràcies a les seves platges. Finalment, el Foment del Treball Nacional inicia els tràmits per a la creació d'un port franc. Amb aquesta finalitat s'expropia una part de la Marina de Sants i de l'Hospitalet, i es convoca un concurs internacional per al projecte de remodelació de la zona. Però no és fins el 1929 quan un Reial Decret Llei aprova la constitució d'una zona franca i comença una època de grans transformacions urbanes.

Durant els anys vint es van construir els primers habitatges per als obrers de les fàbriques situades en el territori, com la Santiveri o la d'Andreu Bausili, i la barriada de Plus Ultra o «les casetes de l'estació», per a famílies de treballadors de la RENFE. Durant aquesta època es van edificar les anomenades «cases barates», actual barriada d'Eduard Aunós, per real·lotjar-hi les persones que vivien en barraques a la muntanya de Montjuïc, on s'havia de desplegar l'Exposició Internacional del 1929.

El 1955 la fabrica SEAT es va instal·lar a la zona i va construir el primer àmbit d'habitatges dotats de serveis i amb una planificació urbanística: el que avui es coneix com la barriada de Sant Cristòfol.

Entre els anys seixanta i vuitanta, a partir de l'obertura del polígon industrial de la Zona Franca, es va dur a terme una edificació massiva de pisos que van anar mutant progressivament el barri. Després de la deslocalització de les activitats industrials, va adquirir un ús més residencial i va perdre una part del patrimoni històric i els seus vincles amb el passat marítim, obrer i rural.

El 2007 es va produir la divisió oficial de les dues Marines. La Marina del Prat Vermell és el segon barri de Barcelona amb un índex de vulnerabilitat social més elevat, només superat per la Trinitat Nova. Tots dos barris presenten taxes d'atur molt per damunt de les mitjanes de la ciutat.

* * *

Valentín Roma / Werker Collective

^{VR} M'agradaria preguntar-vos sobre una qüestió molt bàsica i inicial: com va afrontar la proposta que us van fer les comissàries Marta Dahó i Marta Delclòs? On us posicioneu respecte a l'encàrrec institucional i quines metodologies va fer servir?

^{WC} La tradició de l'encàrrec institucional de documentació fotogràfica del territori cal situar-la dintre de la lògica colonial i imperialista que, des del 1492, ha instrumentalitzat una bona part de la producció del coneixement acadèmic i científic a Occident. El caràcter documental del mitjà fotogràfic, hereu d'aquesta lògica, com apunta la teòrica de la fotografia Ariella Azoulay, sovint s'ha utilitzat per legitimar el control sobre certs territoris, les activitats que s'hi duen a terme i el dret sobre les persones que hi habiten. D'altra banda, quan des d'una institució s'encarrega a un fotògraf o fotògrafa professional la tasca de documentar un barri de la ciutat, de forma implícita es genera una fractura entre el valor social que s'atorga als processos populars de documentació fotogràfica que tenen lloc en el territori urbà, i la producció visual professionalitzada. Semblaria que aquesta segona categoria és una font de coneixement més vàlida, de més qualitat estètica o crítica; més digna de ser arxivada i de passar a formar part de la memòria històrica del territori que la producció d'imatges generada pel conjunt de veïnes i veïns d'un barri.

Dins d'aquesta doble complexitat de la tradició colonial (centre/perifèria) dels encàrrecs documentals institucionals i de la fractura entre la valorització cultural de la documentació visual que es genera a la ciutat (amateur/professional), des del col·lectiu Werker vam voler abordar l'encàrrec de documentar els barris de la Marina com una oportunitat per proposar un canvi de paradigma en aquesta tradició, tot prenent, com a part central de la nostra proposta, el caràcter social i, per tant, col·lectiu de tot acte fotogràfic.

En aquest sentit, treballar amb una càmera de gran format ens va permetre compartir el procés de realització de les imatges amb les veïnes i els veïns. Per les seves característiques, la imatge que es projecta invertida en el vidre esmerilat del dors de la càmera pot

ser observada per diverses persones a fi de compondre la imatge final d'una forma consensuada.

També vam decidir enregistrar les converses generades entorn del moment de triar el punt de vista, enquadrar i fer les fotos. Això va produir un arxiu paral·lel que es va reproduir, en part, amb els fragments d'aquests xerrades que acompanyen les fotografies.

^{VR} Pel que dieu, sembla que la interacció social va ser un dels elements definidors del vostre projecte.

^{WC} La Marina té un teixit associatiu molt fèrtil i amb diverses línies de treball. Està format, entre d'altres, pel Memorial Democràtic dels Treballadors de Seat, el Teatro de los Sentidos, el Casino Seat, la companyia de teatre Vulnus (El Graner), la plataforma reivindicativa La Marea Pensionista de Catalunya, l'Ateneu Popular L'Engranatge –sorgit del 15M–, l'associació guineocatalana Bisila, els veïns de la Marina del Prat Vermell, els integrants de La Marina Viva –una associació formada a partir del moviment de reivindicació del metro per al barri–, Arrels (Ràdio Marina), She's i La Marina és Rap (La Bàscula), l'Associació de Veïns de les Cases Barates, els veïns de la Colònia Bausili o els treballadors de la fàbrica Santiveri i del Forn d'Arnes.

Dins d'aquest panorama, sentíem que podíem aportar el nostre coneixement sobre el documental polític amateur a uns processos socials que s'estaven produint en aquells moments.

^{VR} Quina composició social us hi va trobar?

^{WC} La Marina és un barri de classe treballadora, construït a partir de diverses onades migratòries. Una de les primeres va ser l'arribada d'operaris per a les obres de l'Exposició Universal de 1888. Una altra es va produir durant els anys seixanta i setanta, cosa que va provocar la construcció de les cases barates, aixecades per Franco per allotjar-hi la gent que vivia a Montjuïc i que va ser expulsada de la muntanya. Una última onada és la procedent de Guinea i l'Amèrica Llatina. D'altra banda, cal assenyalar la presència de Seat a partir dels anys cinquanta i seixanta, que va suscitar l'aparició de diferents tipus d'habitatges per acollir-hi els obrers, al costat d'altres que albergaven els mestres de taller, els enginyers, etcètera.

La fotografia que vam triar per obrir la nostra publicació remetia a la protesta del barri per la mort d'Antonio Ruiz Villalba, un jove soldador de la Seat que va ser assassinat per la policia el 1971, durant les manifestacions que demanaven la readmissió dels companys acomiadats i empresonats. També creiem que la biblioteca Paco Candel du a terme una tasca significativa.

^{VR} Creieu que hi ha una certa nostàlgia d'un temps passat, del període de les lluites obreres i de la importància de la fàbrica en la vida del barri?

^{WC} El que vam percebre va ser una mena d'orgull obrer, que s'afegeix al fet que ara s'estan construint moltíssims habitatges nous. La Marina és, avui, un barri en transformació, una de les últimes zones de Barcelona que no s'han gentrificat, encara que suposem que d'aquí a vint anys la composició social serà radicalment diferent.

Però és que, a més, la Marina té una intensa càrrega històrica: allà hi ha el primer assentament iber, de manera que l'origen de Barcelona es podria situar en aquesta zona, i no a la plaça de Sant Jaume. A tot això s'hi suma el que hem comentat abans: la memòria de la resistència treballadora, el passat anarquista i el cementiri amb la tomba de Durruti, la Seat i la fàbrica-colònia Santiveri.

L'arxiu del barri de la Marina era a la Casa del Relotge. Va ser una de les primeres reivindicacions veïnals que van reclamar un espai fabril, que més endavant es va reconvertir en centre cívic. Els veïns van configurar un arxiu que després es va dur a Sants-Montjuïc, encara que hi va haver tot un seguit de pugnes perquè es quedés al barri. Aquestes dinàmiques sobre com la ciutat controla o s'apropia dels arxius locals van ser un dels temes de debat durant les converses que vam mantenir. En certa mesura considerem que la gent no va al museu, sinó que els carrers *són* el museu. Per això també vam presentar el projecte, en format d'exposició, a La Bàscula, un espai jove de barri, i també per això vam produir una publicació, perquè tots els veïns tinguessin les seves fotos i no només es quedessin a l'AFB.

La veritat és que, com passa molt sovint amb aquest tipus de treballs, sempre et quedes amb ganes de continuar aprofundint en el tema. Crees relacions socials, vincles, complicitats... Va ser una experiència meravellosa, on ens vam involucrar moltíssim amb la gent.

^{VR} M'agradaria acabar citant l'última part de el text que va escriure a propòsit d'aquest projecte, que es titulava *Memòria popular d'un barri obrer*, on també explicàveu un nou dispositiu que es va generar, el dels *hashtags*. Em sembla un fragment molt interessant, que defineix la vostra proposta i algunes de les vostres conclusions.

^{WC} «La fotografia és una activitat social, un lloc de trobada. Per fer possible l'acte fotogràfic, com planteja Ariella Azoulay en el llibre *The Civil Contract of Photography*, són necessaris agents diversos: model, fotògraf i espectador, els rols

dels quals són intercanviables. Entendre la fotografia com a lloc de trobada transforma el que, tradicionalment, ha estat un mitjà dominat per la unidireccionalitat (model/fotògraf) i la jerarquia (fotògraf/espectador) en un espai social on es poden compartir tota mena de coneixements. Aquests coneixements, en el nostre cas, vinculen la fotografia i la nostra pràctica artística amb altres sabers i experiències vitals de les diverses plataformes, grups i associacions dels barris de la Marina, amb els quals varem activar un procés col·lectiu d'autorepresentació. Una sèrie de *hashtags* completaven la nostra proposta amb la intenció de donar continuïtat a aquest procés de construcció de la memòria viva del barri, essencial per produir imaginació política i crítica: una imaginació situada.»

9-10

LA TEIXONERA I SANT GENÍS
DELS AGUDELLS
ANNA OSWALDO CRUZ

LA TEIXONERA

Cantonada del carrer de Fastenrath amb el carrer de la Mare de Déu dels Àngels
Carrer de Lorda

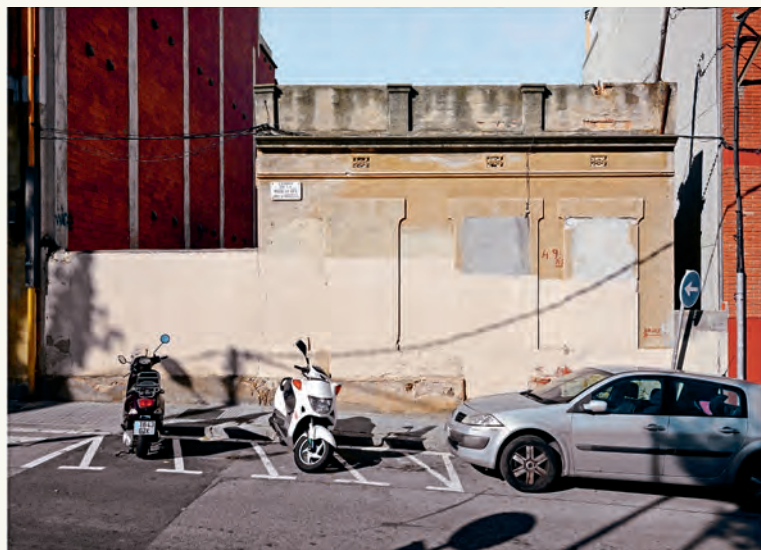
138

Carrer de la Mare de Déu dels Àngels

139

Carrer dels Cortada
Carrer de Plutó

140

Carrer de Fastenrath

141

Carrer d'Arenys

144

Carrer de Coll i Alentorn
Des del carrer de Coll i Alentorn

145

Carrer de la Mare de Déu dels Àngels

Situat entre la Vall d'Hebron, el Coll i el Carmel, el barri de la Teixonera pertany al districte d'Horta-Guinardó i es va formar entre el 1915 i el 1930, quan es coneixia amb el nom de Colònia Taxonera, un nucli de petites cases d'estiueig d'una planta, o planta i pis, amb jardí. Té una població d'11.281 habitants i ocupa una superfície de 33,70 hectàrees. La Ronda de Dalt, a l'alçada del centre sanitari de la Vall d'Hebron, separa la Teixonera del barri de Sant Genís dels Agudells.

Durant els anys cinquanta i seixanta del segle passat, l'especulació urbanística i la immigració massiva van saturar al màxim les possibilitats constructives que permetien els antics carrers estrets i tortuosos, i van provocar el creixement de l'ocupació urbana amb habitatges de baixa qualitat i autoconstruccions. El 1980 es produeix un punt d'inflexió i la població de la Teixonera comença a disminuir.

El barri presenta falta d'equipaments i d'activitat econòmica i comercial. La seva particular fisonomia, amb forts pendents i promontoris elevats, fan que l'accessibilitat sigui una de les principals demandes dels ciutadans.

El barri de Sant Genís dels Agudells forma part del districte d'Horta-Guinardó i està situat a la part nord-oriental de Barcelona, entre la serra de Collserola i els Tres Turons, a l'indret de la Vall d'Hebron. Se separa del barri de la Teixonera per la Ronda de Dalt. La seva població és de 6.828 habitants, i ocupa una superfície de 171,60 hectàrees.

Està relacionat històricament amb el monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, que va desaparèixer al segle XIX. El nom d'Agudells, d'arrel carolíngia, podria referir-se al paisatge que l'envolta, abans constituït per un conjunt de penyals en forma d'agulla, tot i que també sembla al·ludir als aiguamolls de la zona.

L'origen de l'assentament és l'església mil·lenària de Sant Genís del Agudells, situada en un petit altiplà al camí que va a Sant Cugat del Vallès. Al voltant hi havia cinc masies amb camps de conreu i el cementiri parroquial, l'únic sacrosant que existeix actualment a Barcelona i que no té titularitat municipal.

A partir de la segona meitat del segle XX, diverses zones del barri van experimentar una transformació urbanística per damunt de les possibilitats del terreny. Aleshores es van eliminar boscos i camps, es van negar torrents naturals i es va destruir el petit nucli històric que envoltava l'església. Entre el 1950 i el 1980, la gran demanda d'habitatge per part de la immigració espanyola, juntament amb l'orografia del terreny, van provocar un creixement edificatori molt divers i, en alguns punts, singular. Així, els polígons d'habitatges conviuen amb cases d'autoconstrucció i amb blocs plurifamiliars. Sant Genís dels Agudells es considera un barri-dormitori, y té una implantació molt escassa d'activitats econòmiques i de serveis.

VR Ens pots parlar una mica del teu projecte?

AOC Sí, és clar. Tècnicament, des de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, l'encàrrec consistia a dur a terme un projecte fotogràfic de tema lliure que inclogués alguna interacció amb veïns.

Quan em vaig voler documentar, abans de començar, vaig descobrir que als arxius no hi havia res, que eren llocs invisibles. No hi havia cap rastre visual de la història social de la Teixonera i Sant Genís als arxius de la ciutat. Només hi vaig trobar una imatge, una foto aèria de la Teixonera de la dècada de 1920. Si t'hi fixes, s'hi veu la bòbila Carmen (la fàbrica de totxos), al voltant de la qual es van construir casetes per als operaris de la Colònia Teixonera, anteriors a la guerra civil. Fins aleshores, en aquesta part del Coll només hi trobaves les famoses «torretes» amb jardí, les cases d'estiueig de la classe mitjana catalana. Als anys quaranta es dispara el nombre de cases autoconstruïdes i a partir dels cinquanta hi apareixen les primeres cooperatives de construcció, grups d'amics o famílies senceres que s'ajuntaven per construir els seus propis edificis. Gairebé mai tenien més de tres o quatre plantes, només a partir dels anys vuitanta van anar pujant pisos fins a set o vuit, i més i tot. Això en va acabar definint la fisonomia, aquesta fisonomia una mica brutal i que es veu tan bon punt surts del metro a la parada de la Vall d'Hebron, o quan baixes pel carrer de Coll i Alentorn. Per cert, que em va faltar esbrinar qui va donar nom a aquests carrers...

D'altra banda, vaig voler començar fent el que faig des de fa més d'una dècada: caminar pel territori per conèixe'l fins a intimar-hi, i després retratar-lo.

Així que vaig optar per dotar els dos barris d'un rostre, simplement, a manera de targeta postal si vols, i per demanar als veïns que m'expliquessin històries relacionades amb les imatges que produïa. Retratar els seus carrers, places, cases, parcs, tot aquest paisatge confús.

VR Havies estat abans a la Teixonera?

AOC No, mai. Coneixia bé el Carmel, que és a l'altra banda del turó del Coll. Deixa'm ensenyar-te aquesta altra imatge, d'un enorme cactus salvatge que és al mateix lloc des de fa molt de temps. Segons em van explicar alguns veïns, des d'abans dels Jocs Olímpics. Restes vegetals perennes, que sobreviuen a tot, i que funcionen com a marques en la memòria col·lectiva d'un lloc.

VR Com t'acostes al barri? Quina és la teva metodologia? Què et va cridar l'atenció?

AOC Com et comentava abans, es tractava de caminar-hi i recorre'ls d'una punta a l'altra, unes quantes vegades, en hores i èpoques diferents. A això s'hi afegien les converses amb els veïns, organitzades o espontànies: jo els ensenyava el que anava enregistrant amb la càmera i ells m'ajudaven a comprendre com, quan i per què havien sorgit i crescut aquells paisatges, els seus barris, que en part havien construït amb les seves pròpies mans, però també amb sang, suor i llàgrimes.

VR Una vegada més, l'orografia és fonamental, no trobes? Com veus la qüestió de l'accessibilitat?

AOC És força bona. A la Teixonera hi ha la parada de la Línia 5 del metro, des del 2010, una de les més profundes d'Europa (la que va provocar l'«enfonsament» del Carmel, te'n recordes?). Tenen un parell de línies d'autobús que travessen el barri i també una línia nocturna. A Sant Genís hi arribes des de la parada de la Línia 3 de la Vall d'Hebron, des d'on surten dues línies d'autobús més que puguen fins a la part més alta del barri (gairebé tocant a la carretera de Sant Cugat, on hi ha la benzinera, i abans hi havia el monestir que va fer construir la reina Violant de Bar el 1393 i que va desaparèixer el 1835), que és la més antiga. Només hi falta la línia nocturna. Aconseguir línies pròpies per als barris ha suposat batalles molt dures, però els ha transformat la vida. Això pel que fa als transports. En canvi, l'accés a peu és molt dur, perquè el terreny és costerut, les escales i els desnivells no s'acaben mai i dificulten l'anar i venir de molta gent, per això hi estan instal·lant escales mecàniques.

VR Quina és la composició social del barri?

AOC Classe obrera, treballadors de rendes més aviat baixes, la meitat aproximadament oriünda de Barcelona, i molts immigrants de Llatinoamèrica. Però també d'altres parts d'Espanya, sobretot d'Andalusia i Extremadura, encara que hi ha carrers com aquest que en diuen «el dels aragonesos», perquè una penya (d'aragonesos) va construir totes les cases de banda i banda. L'autoconstrucció és un tret molt característic del barri, van aixecar edificis de vuit o deu plantes entre dues o tres persones. Avui hi viu principalment gent molt gran que amb prou feines baixa al carrer; depèn de si tenen o no tenen ascensor.

VR Com vas pensar la presentació d'aquest treball?

AOC Quan vaig donar per acabada la fase de reconeixement, durant la qual vaig conèixer els llocs i els veïns que em van mostrar les fotos de família on apareixien els mateixos llocs en altres temps, després d'escoltar les seves històries sobre la transformació del barri i també de les seves vides, vaig pensar que hauria estat interessant ajuntar les meves imatges amb les seves: fotos d'avui amb fotos d'ahir. Però les d'ahir ja estaven sent catalogades per l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ) en un altre projecte encara no disponible, i per alguna raó es va considerar (per part dels comissaris de l'OVQ) que no era bona idea ajuntar-les. Així que finalment només vaig mostrar les meves en dues videoprojeccions, una per cada barri.

VR Quines diferències o elements singulars vas trobar a Sant Genís dels Agudells, respecte a la Teixonera? Com hi vas actuar?

AOC Vaig actuar de la mateixa manera en els dos barris, com si els tornés a unir, ja que sempre havien estat junts, fins que la ronda els va separar. En tractar-se de barris veïns, adjacents, situats en un territori empinat i per tant barat, no es pot dir que hi hagi una diferència social important entre un lloc i l'altre. Tots dos se situen on abans hi havia el que en deien la Vall d'Horta, o Vall d'Hebron, per on passava l'antiga via romana que unia Bàrcino amb el Vallès; avui viuen d'esquena o al costat de l'Hospital de la Vall d'Hebron, comparteixen mercat i ronda d'accés, els joves i la gent gran van a escoles i centres esportius, lúdics i cívics que tant són en un barri com a l'altre, la gent es coneix i es relaciona. La Teixonera és més densa, té més comerç local, és una mica més accessible. Però Sant Genís permet observar més bé les èpoques de la seva història, la del seu creixement, a mesura que anem baixant de la muntanya cap al mar per la vall, precisament perquè no és tan dens. Allà hi ha l'església més antiga de Barcelona, del segle X, amb l'últim cementiri parroquial; i el Monestir de Sant Jeroni, destruït el 1835 i posteriorment abandonat, es remuntava al segle XIV. Restes, ruïnes que es veuen al capdamunt del barri, on també es van construir les primeres barraques a principis del segle XX, enmig d'antics terrenys agrícoles sense valor. Entre algunes masies van sorgir les primeres cases autoconstruïdes, i als anys seixanta van aparèixer cooperatives que van alçar petits blocs de pisos de no més de tres plantes. Finalment, a partir dels setanta, el barri pateix una desfiguració amb l'arribada de promocions immobiliàries il·legals, amb la construcció descontrolada de blocs d'habitatge social d'ínfima qualitat que,

des del principi, condemna els seus llogaters a una qualitat de vida molt problemàtica, i que recentment han estat objecte de més atenció. Vist així, Sant Genís són diversos barris en un.

VR Vas aplicar la mateixa forma de treball que fas servir sempre?

AOC En part sí, però hi havia la interacció amb els veïns, que va donar un aspecte nou a la feina: el social. Amb la seva ajuda, podia comprendre més bé allò que veia. Després de les trobades amb ells, els vaig començar a mirar amb uns altres ulls, o amb més ulls, i això va ser molt important per al projecte.

VR A les fotografies gairebé no s'hi veuen persones... És per algun motiu?

AOC No hi ha una raó concreta. La veritat és que en aquests barris gairebé ningú passeja o camina pels carrers durant el dia. Al matí la gent se'n va a treballar, a la nit torna a casa. A més, hi ha moltes persones grans que no surten gaire. Tampoc no hi ha llocs on comprar, hi ha molt pocs establiments de serveis, que van anar tancant arran de l'aparició de les grans superfícies.

VR Què ens en pots dir, de l'arquitectura? I de l'entorn natural?

AOC Diria que a la major part dels dos llocs és una arquitectura sense arquitectes! Només ara s'hi comencen a veure cases «dissenyades», cosa que podria confirmar que hi ha hagut una plusvàlua del territori; que ara que el barri té aigua, llum, asfalt, transports i serveis (encara que millorables), el valor del territori ha augmentat. Però fins fa poc les construccions acostumaven a ser de poca qualitat. Els blocs de les promocions corruptes per descomptat, però sovint també ho eren les cases autoconstruïdes, perquè es feien per necessitat, només amb el que es tenia a mà, de vegades fiant els materials que es feien servir. Es nota en els detalls, ho veus? En les instal·lacions. En les mides i proporcions. En els materials usats i el seu desgast. En els acabats. En la disposició dels carrers, la mida de les voreres, el cablejat, els pals i com estan situats, perquè això també s'ha desenvolupat espontàniament, sense planificació. Ara s'està arreglant. La part més conflictiva del barri de Sant Genís ha canviat moltíssim, els veïns em comentaven que ja estaven farts de sentir-se discriminats pel fet de viure on viuen... Em van

explicar que s'hi va filmar un anunci de sabatilles esportives en què aquell escenari representava els orígens paupèrrims llatinoamericans d'una megaestrella del futbol.

L'entorn natural de Sant Genís és excepcional i privilegiat. Des del capdamunt es veu el mar i ets a dues passes de la muntanya. El que ho manté així deu ser la vista des de les rondes (els blocs que t'esmentava abans, que amaguen el barri més autèntic), i la inclinació del terreny. L'orografia marca completament la vida d'aquests barris.

SANT GENÍS DELS AGUDELLS

Carrer de Viver
Carrer de Cànoves

154
Carrer de Costa Pacheco

155
Carrer del Lledoner

158

Casa del carrer de Cànoves

159

Carrer de Sidó

160
Avinguda d'Elies Pagès

161
Carrer de Viver

11-12

VALLBONA I LA TRINITAT VELLA
TANIT PLANA

Sempre serà un barri escanyat per les grans vies de comunicació de la gran Barcelona: les vies de tren, les vies de les autopistes, el riu Besòs. I per acabar-ho d'enfonsar tot, només caldria que el pla de l'horta es destinés a una zona d'aparcament per als qui entren i surten cada dia de Barcelona.

Aquí todo era barro, no teníamos agua ni luz, ni contenedores para la basura... A veces hacíamos manifestaciones y poníamos las bolsas de la basura en la carretera para que no pasaran hasta que venían los grises... Nos organizábamos en la asociación de vecinos; había diferentes ideologías políticas, pero casi todas de izquierdas y rápido nos pusimos de acuerdo todos.

Fèiem i fèiem.
Tothom per tothom.

Los picos era la Guardia Urbana, que venía a caballo y cuando veía casas hechas, llamaba a los picos y venían y las tiraban. Entonces, ¿qué teníamos que hacer? Aquí había una iglesia y bajábamos corriendo uno u otro al padre Miguel; él venía, se metía dentro de la casa y paraban el derrumbe.

Hasta que vinieron los de Urbanismo con el Plan de urbanismo y me lo tiraron todo... En la asociación de vecinos se pedía una permuta, que se hiciera una permuta, que te dieran un piso al tirarte la casa. La mayoría no teníamos papeles en regla y se aprovechaban de eso, y claro, te daban dinero. Muy poco... A mi suegra, que tenía escritura, no le dieron ni dinero... No sirvió para nada.

El dueño del colmado (murciano) le dio trabajo: apuntaba en unas libretas verdes el montante del «fiao», servía «barrechas» a primera hora, cervezas al atardecer; escuchaba a García, el portero del equipo del barrio, hablando «der Betis», al Sr. Emilio de política «en voz baja». «Ponme un jerez, niño», «un petricó d'oli»... Y a Torcuato cuando le cortaba finitos los cincuenta gramos de salchichón: «Niño, faltan dos rayas pa los cincuenta.»

Le vendieron el terreno, que se ve que no era del que se lo vendió, y mi hermano, que era paleta, puso cuatro paredes y un techo de uralita; y pintamos las paredes para que no pareciera nueva y ya está. En la casa éramos los siete con mi madre. Sin agua, sin luz. [...]

No tenemos casa, él no tiene casa. Un despacho de la fábrica. Donde trabajan los secretarios. Todo de cristales. Cuando yo vine de Marruecos él no tenía casa. Vivía allí en la fábrica. Cuando empiezan a hacer la autopista esa, los planos por donde pasa la autopista pasan por donde vivimos nosotros dentro de la fábrica. El dueño de la fábrica nos dice: «Ahora no se puede vivir aquí porque la autopista pasa en mitad de la fábrica.» Y por eso vinimos a vivir a Vallbona.

Pero una casa con cuatro paredes, uralita, un suelo con tierra, y nada más.

Menuda caminata nos metíamos para coger el metro.

Doncs aquell carrer, tu baixaves i al final, on hi ha les escales, allà hi havia un precipici, grandíós, i allà hi havia el rec. I allà és on la canalla, nosaltres, quan venien els que arreglen telèfons i posaven les escales al precipici, les de fusta per arreglar els fils de telèfon, què fèiem la canalla? Baixàvem per les escales, ens despullàvem i ens ficàvem al rec. I si els del telèfon marxaven abans que nosaltres, haviem d'anar a donar tota la volta per la carretera.

Aquí delante teníamos pinos... Muchos pinos.
Yo hice un huerto igual que mis vecinos. Empecé a hacerlo
enfrente de nuestra casa, empecé a buscar maderas para hacer
un huerto, porque a mí no me gustaba molestar a la gente y
pedir... Así que lo quise hacer yo cuando mis hijos ya podían ir
a la guardería.

Frente al bar Los Cazadores, esa tarde hay más jóvenes reunidos
que nunca. Hace un frío que pela, pero los mayores beben
cerveza fría, fuman cigarrillos sin boquilla. Ahí están entre
otros muchos... El Puig, alto y cuidadísimo en el vestir, rubio
emboquillado, narra con detalle los avatares de su último «fler».
Antonio «de la montaña», pelo engominado, flaco de tanto
amar, va a bailar donde las «maduras» (treinta años o más), son
más «liberales», dice. Pepe López espera a la novia, habla de
formar una familia... Paquito, dieciséis años, brillantina a tope.
Traje y camisa molona.

Entre 1967 y 1970, el Ayuntamiento destinó la construcción de un poblado de gitanos, 1.200, construyéndoles unas barracas en el actual campo de fútbol Racing Vallbona. Después fueron desalojados y destinados por el Ayuntamiento a otros barrios, como el de Cinco Rosas de Sant Boi o los barrios del Pomar de Badalona... Los vecinos aprovecharon estas circunstancias y plantaron los postes de unas porterías y consiguieron que este lugar hoy sea el campo de fútbol del barrio.

Vallbona forma part—amb els barris de Torre Baró i Ciutat Meridiana—de la Zona Nord del districte de Nou Barris. Situat en una mena de triangle que té, en un costat, el riu Besòs com a frontera amb Santa Coloma de Gramenet; la línia ferroviària i les carreteres C-33 i C-58, i el turó que separa Barcelona de Montcada i Reixac, compta amb 1.354 habitants i ocupa una superfície de 59,80 hectàrees.

En els seus orígens, Vallbona s'integrava en el municipi de Sant Andreu de Palomar i encara conserva característiques del seu passat agrícola a la zona de La Ponderosa, que ofereix un paisatge de conreus i horts insòlit per a una àrea urbana.

Els habitatges autoconstruïts, el desordre urbanístic i l'aïllament que provoca la trama de comunicacions esmentada més amunt configuren la fisonomia d'aquest barri que, malgrat el pont del Congost—punt d'unió amb Torre Baró—, continua posant de manifest deficiències de connectivitat.

Un altre element important en la història de Vallbona és el seu vincle amb la cultura hidràulica que representa el Rec Comtal, una infraestructura que es remunta al segle X i que durant molt de temps va ser la principal sèquia per proveir d'aigua la ciutat de Barcelona. Tòt i que una gran part del Rec Comtal va ser urbanitzada a finals del segle XIX, se'n manté un tram descobert que aquests últims anys ha esdevingut una zona de passeig i de lleure ciutadà.

A Vallbona també hi ha la Granja Montserrat, un edifici construït el 1920 que va ser pioner en els sistemes productius i els avantatges socials que oferia als seus treballadors i habitants. A finals dels anys quaranta va passar a mans dels amos de l'Hotel Ritz de Barcelona, que la utilitzaven per abastir l'establiment de verdures, fruites i aus de corral. A mitjans dels noranta es va abandonar i avui es troba en un estat de conservació força precari.

La Trinitat Vella, amb 10.048 habitants i 81 hectàrees de superfície, és un dels set barris que configuren el districte de Sant Andreu. Està situat a dalt del turó de la Trinitat, i el seu perímetre està definit per la presència d'un conjunt de vies d'entrada i de sortida de Barcelona cap a destinacions diverses. Així, amb la Ronda de Dalt al sud, l'avinguda Meridiana a l'oest i, sobretot, el Nus de la Trinitat a l'est, l'encaix territorial del barri presenta deficiències motivades per l'aïllament i la manca de continuïtat urbana respecte als nuclis adjacents. Arran d'això, des dels anys setanta i vuitanta, fruit de les reivindicacions i mobilitzacions veïnals, s'han endegat uns quants plans específics, entre els quals destaquen la construcció del passadís de la Trinitat, l'arribada del metro o el Projecte d'intervenció integral de la Trinitat Vella.

El barri es troba en una zona històricament de pas, entre el camí romà provinent d'Empúries—avui carreta de Ribes, on hi ha una rèplica de la creu de terme de Finestrelles (1375), que marcava l'inici de Barcelona—i el coll de Finestrelles, porta natural cap al Vallès. El 1915 es va crear la Ciutat Jardí de la Trinitat, projecte de cases d'estiueig

destinat a la població barcelonina de classe mitjana i alta que no va acabar de prosperar. Durant els anys vint i encara més durant els cinquanta, amb l'arribada d'onades migratòries provinents —en el cas de la Trinitat Vella— de Múrcia, el barri va experimentar una important transformació urbana. Es van edificar blocs d'habitatges de baixa qualitat que, units a la manca de serveis, continuen generant situacions de vulnerabilitat residencial, desnonaments i sobreocupació.

Cal afegir que la Trinitat Vella és el cinquè barri de la ciutat amb la renda familiar més baixa, i també un dels que té una taxa d'atur més alta. Actualment es troba immers en el projecte Porta Trinitat, que preveu centres culturals i socials per a les entitats de veïns, així com habitatges dotacionals per a joves i persones grans.

* * *

Valentín Roma / Tanit Plana

VR Com et vas posicionar quan vas rebre l'encàrrec?

TP Quan rebo un encàrrec tendeix a estar molt oberta respecte a què m'estan demanant. Realment jo no puc representar la veu del meu interlocutor, però sí que estem creant plegats un espai en comú. En un primer moment vam fer unes visites amb els comissaris de l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ) i amb uns agents que treballaven el territori. Per mi la fotografia és una manera d'establir vincles, de crear espais de trobada que et transformen a diversos nivells. A poc a poc em vaig anar desprenent de les diverses capes que constituïen els meus interlocutors i em vaig disposar a crear les meves pròpies formes de connexió amb la gent del barri. A partir d'aquí vaig començar a teixir nuclis de relació amb unes quantes persones que vaig contactar. A la Trinitat Vella hi havia l'Amador, que des del principi va vibrar moltíssim amb aquesta sintonia i que em va portar pel barri construint una mena de xarxa d'afectes que es nodrien dels seus relats orals. Jo passejava amb ell i muntava la càmera de plaques, que és un artefacte molt cridaner al qual s'acostava tota mena de gent. Així van aparèixer els primers retrats, perquè al capdavant, el que vaig fer són majoritàriament retrats.

VR Ens pots explicar una mica més les línies del teu projecte?

TP D'una banda, hi havia tota la presència de la Ronda i la Meridiana i, de l'altra, els edificis del voltant de la presó de la Trinitat Vella. A partir d'aquí, la gent m'explicava una sèrie d'històries, de decisions vitals de per què havien anat a viure allà. Els escrits que acompanyen les fotografies surten d'aquests testimonis, de persones com Milady o Diego, que representaven un

nucli molt fort dins el barri. Precisament fa poc em van trucar perquè Milady s'havia mort, em van dir on es faria el funeral i m'hi van convidar. Per mi, la feina és això: aquests camps d'afecte que et comentava abans i que fan que el projecte continuï, que no s'acabi. En realitat, el que m'interessa és estar-me hores amb la gent, destinar temps a escoltar les seves històries; i al final, quan ja hi has compartit molta estona, t'agafen ganes de retratar-los, el que ha passat s'articula a través de la imatge.

Ara recordo un dia, mentre era amb els comissaris de l'OVQ, una senyora que anava pel carrer —la Trini— em va interpel·lar; ens va explicar que havia treballat de mainadera per a alguns membres de la Gauche Divine i ens va començar a explicar unes històries totalment al·lucinants. Més endavant la vaig anar a visitar jo sola a casa seva, i em va explicar que s'havia fet la mortalla per a quan es morís, fins i tot se la va emprovar i es va estirar al llit perquè ho veiés; va ser un autèntic viatge emocional que ni tan sols se'm va acudir de fotografiar, perquè era una cosa massa íntima. Després ens hem trucat moltes vegades, perquè ella viu sola... Per mi, la fotografia passa per espais anímics, ideològics i fins i tot corporals, per això cal gestionar amb delicadesa el component emocional.

VR Les teves imatges es van ensenyar al barri?

TP Sí, es van mostrar al centre cívic, hi van col·locar uns plafons i es van penjar allà. Jo vaig proposar que ens hi trobéssim i els vaig regalar una petita publicació que havia fet. Va venir la majoria de la gent que havia retratat i vam compartir, sobretot des d'un punt de vista vivencial, el que havia dut a terme. Aleshores els vaig donar les gràcies i vam començar a parlar de nou sobre què els semblaven les fotos. Va ser com una mena de cloenda més íntima. De tota manera, no em relaciono gaire bé amb alguns tipus de retorn, per exemple, el fet d'exposar les fotos de manera més o menys retòrica. Les meves trobades són d'un altre caire i, de vegades, alguns retorns em semblen una frivolidat, els trobo massa freds. Això també em passa perquè em costa tancar les coses, suposo.

VR I a Vallbona?

TP Doncs hi ha el camp de futbol, un espai molt important per al barri, el Besòs, el Rec Comtal, tota la qüestió energètica, la fàbrica de paper de fumar... Hi ha una sèrie d'imatges de Vallbona que són com una mena de síntesi on es veuen les autoconstruccions, els promontoris i els edificis.

VR Vas seguir la mateixa metodologia?

^{TP} Sí, sí. Per exemple, la foto de la gàbia recull tota aquella cultura ocellaire.

^{VR} Efectivament, suposo que has vist la pel·lícula *Petit indi*, de Marc Recha, que també té lloc a Vallbona i que, a parer meu, té punts en comú amb el teu projecte. Tu què en penses?

^{TP} Sí, per descomptat, fixa't en la llum tan meravellosa que hi ha en aquesta imatge. Recordo que em vaig instal·lar al Rec Comtal i vaig començar a observar la gent. Aleshores va passar un senyor amb xandall i em vaig posar a parlar amb ell. Em va explicar tot el que pensava del seu ocell i de la seva vida, i li vaig demanar permís per retratar-lo amb l'ocell. M'interessava saber quan deixava la gàbia al sol, per què ho feia, etc. Així doncs, vam quedar en un altre moment i vaig fer la foto d'acord amb les seves indicacions. Podríem dir que el que faig és deixar que la foto s'obri davant meu, perquè tota aquesta gent són una metonímia, són un petit conjunt de persones que es converteixen en una radiografia de la manera en què sostenen les seves vides, a nivells molt diferents i molt intensos.

Un altre exemple és el Luis, un personatge significatiu a Vallbona, amb molts vincles. El Luis era un saragossà que somiava a ascendir socialment. Havia escrit un fanzín amb una mena de diaris sobre Vallbona. També hi havia l'Anisa, una treballadora social del barri filla d'una dona marroquina que va arribar a Vallbona el 1975 per retrobar-se amb el seu marit, que treballava a la cimentera i a la cimentera mateix li deixaven un lloc per viure. Aquesta dona va fer tota la travessia des del Marroc sola i quan va arribar aquí, ningú els volia llogar un pis, de manera que van haver de llogar una barraca. De nou m'agradaria assenyalar que són històries de vida, per això no em va interessar articular els textos que acompanyaven les fotos com a relats, sinó també com a imatges. Són fragments literals de les converses amb la gent que jo anava gravant, i que tenen la mateixa dimensió i la mateixa escala que les fotografies.

^{VR} Estàs satisfeta amb el projecte?

^{TP} Sí, ho estic, perquè crec que he aconseguit decantar el que per mi té sentit: el fet de parlar amb les persones, establir-hi microvincles, i no sols passejar-me pel barri, observar des de lluny i anar-me'n. Per mi la fotografia és una trobada de debò, és escoltar, parar atenció, gestionar, això és el que faig i el que jo mateixa soc.

La autopista lo cortó todo.

Mi marido era el paleta y mi cuñado el ayudante, y construyeron esta casa. Mientras las hacían, yo estaba alquilada en una habitación, y cuando se acabó la casa de mi hermana, fuimos todos allí a vivir los cuatro, y cuando se terminó la mía, entonces vine aquí.

Iba yo con los demás niños de cinco años corriendo por el pasillo de la escuela, me agarró del brazo esta señora y me pegó con tanta fuerza en la pierna que tuve la palma de su mano todo el recreo.
¡Joder, que tía!

Pedimos una biblioteca popular y un casal de jóvenes, que son imprescindibles para el barrio; la instalación de semáforos en los cruces de vías rápidas; y la urbanización, limpieza y asfaltado de las calles del barrio.

Yo trabajaba en Paseo de Gracia y en el año sesenta nos empezaron a asegurar... Y una de las veces nos vamos a desayunar, y la cocinera ponía una croquetita que había sobrado del día anterior y el café con leche. Pero cuando llegó la Seguridad Social, vimos el vaso de leche completamente blanco y le dije a la cocinera: «Felisa, ¿y el café?» «El café a partir de ahora ya no hay, os han quitado la “pesetita” de cada mes para pagar vuestra Seguridad Social.»

Nosotras hemos hecho mucho en Barcelona, y estamos olvidadas totalmente y hemos sido muy importantes, porque a la mayoría de abogados, ingenieros, los hemos criado nosotras y les hemos limpiado el culo y les hemos dado la papilla y les hemos dejado en el colegio y les hemos llevado a los parques, y no contamos para nada, absolutamente para nada.

Jo venia de Sant Andreu i això era l'última possibilitat que teníem per quedar-nos a viure a Barcelona; si no, ja haviem de marxar a Montcada o Terrassa, més enllà... I la idea era aquesta, estar aquí un temps, després vendre-ho i anar a un altre lloc, però amb la crisi i després els nens i tal... clar!

Mi mamá me dijo cuando salí de Santo Domingo: «Ay, mi hija se va al fin del mundo», y yo le decía: «Cállate, que me voy a ganarme la vida para mandarte dinero.»

[...]

«Hija mía, Dios te puso eso en medio de las piernas para que no pases hambre.»

Amb la guerra va venir un camió de *milicianos* de Santa Coloma; van venir, i aquí davant del forn, al *centro* cívic, que jo en dic, era el comitè; aquí hi havia de president un tal Belsa, i els amics, Domingo González i altres... de guàrdia. Ve aquest camió de Santa Coloma: ¿On és el *presidente*? Amagat carrer amunt en unes casetes... «¿Qué queréis?» «¡Que venga! ¡Vengo a buscar a todos los fascistas de la barriada!» «¿A todos los fascistas? Esperaos.» Van anar a buscar el Manel i el Domingo: «Venga, poneos aquí, cargad con fusiles y corraje... ¿Qué queréis?» «¡Vengo a buscar a todos los fascistas de la barriada!» «¿A todos los fascistas de la barriada?» Van agafar els fusells i crac crac, els van carregar. «¡Iros u os matamos aquí a vosotros! Los fascistas sois vosotros, aquí no hay ningún fascista.» Van tenir por i van marxar! Sort d'aquest home, d'en Belsa, que si no, haurien matat tots els feixistes! I saps qui era feixista? Tu que tenies una bicicleta, aquell que tenia una moto, aquell altre que tenia una caseta... El que tenia més que tu. I no van matar ningú.

L'Ajuntament posava el material i nosaltres la mà d'obra, i aleshores vam fer tot aquest pla d'aquí, vam fer el clavegueram, vam posar tubs i les connexions a les cases.

Vam dir anem a fer això, i ens vam comprometre a fer això. Aquí la majoria de la gent que hi havia érem paletes, manobres, i les rases s'obrien a pic i pala, que no hi havia màquines, ni per obrir un tros, posar formigó... Ens portaven la sorra i el ciment i el pastàvem i preparàvem el terra, el formigó a baix, posàvem els tubs i quan estaven calçats i tot, anar tapant i anar obrint.

Aquí llevo 35 años.

Yo quería un piso, ¿tú me entiendes? Yo vivía en una pensión con mi marido, una pensión de lujo, no te pienses... Y su hermano decía: «No sé por qué tienes que comprar tantas cosas, ollas, platos, cubiertos...» «Pues porque yo algún día tengo que tener un piso.»

Mi cuñado, como trabajaba de paleta, pues le dejaban las máquinas para hacer la casa. La Meridiana no estaba hecha y entonces tirábamos la tierra a la Meridiana.
Tardaron dos años, tuvieron que rebajar todo esto, porque claro, esto era una montaña de tierra.

13

TORRE BARÓ
TONI ARNAU (RUIDO PHOTO)

197

Aquest projecte presenta fotografies de l'autor fetes a Torre Baró entre els mesos de setembre, octubre i novembre del 2018 i altres fotografies provinents de fons domèstics, cedides pel veïnat i recollides durant el procés de treball en col·laboració amb l'Associació de Gent Gran Torre Baró.

Situat a l'anomenada Zona Nord del districte de Nou Barris, al costat dels barris de Ciutat Meridiana i Vallbona, Torre Baró té una població de 2.795 habitants i una superfície de 176,80 hectàrees, que inclou zones del Parc Natural de Collserola. L'origen del seu nom es remunta a dues antigues torres, avui desaparegudes, que va fer construir la família Pinós als segles XVI i XVII. A la part més alta hi ha el Castell de Torre Baró, edifici d'aspecte medieval que es va aixecar el 1905, quan es pretenia convertir aquesta zona en una ciutat jardí.

L'orografia marca el territori del barri, ja que el desnivell de més de 180 metres entre la part alta i la part baixa produeix pendents accentuats i estrets vials interiors. Els habitatges d'autoconstrucció i els blocs de pisos sense cap pla urbanístic, edificats per acollir-hi les onades migratòries dels seixanta i setanta, també defineixen la fisonomia de Torre Baró.

* * *

Valentín Roma / Toni Arnau

VR De quin barri ets? Tenies alguna relació amb Torre Baró?

TA Soc valencià, però he viscut a diferents barris de Barcelona: ara a Muntaner, abans al Raval, a Sagrada Família i a l'Eixample. No coneixia Torre Baró, encara que havia estat a Ciutat Meridiana per algun desnonament.

VR Quan et proposen el projecte, com són els primers diagnòstics? Com et posicionen? Quina metodologia utilitzes per arrencar-lo? Com ho enfoques?

TA Pels meus plantejaments a l'hora de treballar, que són periodístics, i perquè vinc del món social, m'interessa el diàleg amb la gent, l'alternança entre les lectures sobre el barri, les visites al barri i el contacte directe amb els veïns per anar distingint quines històries m'interessa explicar. Ben aviat vaig saber que, als anys cinquanta, Torre Baró no tenia pràcticament res: no hi havia carretera ni carrers asfaltats, les cases no tenien aigua ni llum. Era un barri obrer molt pobre, de persones que havien vingut d'Extremadura i Andalusia. Però a poc a poc, durant els anys setanta, a força d'accions de dissidència urbana com tallar accessos –o quan, el 1978, Manuel Vital va segrestar un autobús de línia i el va conduir fins a Torre Baró per demostrar que la connexió amb els transports metropolitans era possible–, comencen a arribar el que podríem considerar uns serveis mínims als habitatges i a la zona. A partir d'aquí, i connectant-ho amb el present (ja que avui dia el barri està en bon estat des d'una perspectiva urbanística, malgrat que hi ha greus deficiències de sostenibilitat i d'atenció), els veïns van començar a parlar

de l'oblit, es va imposar la paraula *oblit* en les nostres converses. «No pintem res per a ningú», insistien, «l'Ajuntament només ve quan hi ha eleccions». L'oblit va ser la pedra angular del projecte i el vincle de tot el que explicava la gent: de les seves lluites en el passat, dels esdeveniments populars que promovien, de com es van anar organitzant per suplir l'absentisme del govern municipal, fins al punt que eren ells mateixos els qui s'ocupaven des de segar l'herba dels parcs fins a retirar les xeringues que els drogo-addictes hi deixaven escampades.

Però ja queda molt poca gent d'aquella època, ja no hi ha ningú passejant pels carrers. Durant els últims vint anys la població de Torre Baró ha passat de sis mil habitants a menys de tres mil. I tot i ser a la muntanya, en una zona amb vistes boniques i on es respira molt bé, el barri és un dels més deprimits econòmicament i amb una esperança de vida més baixa de Barcelona.

VR Sí, ja ho entenc.

TA Torre Baró és un barri en perill i la consciència de comunitat, abans tan arrelada, avui també està en risc. La gent ha envellit; hi ha persones de quaranta o cinquanta anys que viuen amb els pares o amb la mare, i a més molts joves han marxat a altres zones buscant millors condicions de vida. Només un petit grup que s'aglutina al voltant de l'Associació de Veïns continua lluitant, com ho han fet sempre, per recordar que Torre Baró existeix, resisteix i espera.

Aquesta persistència a referir-se al passat, a comparar el que hi havia abans amb el que hi ha ara, em va portar a relacionar, dins de l'exposició que es va fer al Borsí, les imatges actuals amb les fotografies antigues de les mobilitzacions veïnals i trobades populars dels anys setanta i vuitanta, que van sortir d'un dia que ens vam reunir amb els veïns al Centre Cívic. Ells van portar les seves fotos i jo el meu escàner, amb la intenció de crear un arxiu digital del barri. Vam carregar unes cent cinquanta fotos i a partir d'aquí en vam seleccionar unes quantes amb els veïns perquè dialoguessin amb les imatges actuals.

VR I de quina manera vas iniciar els contactes amb la gent del barri?

TA A través de la Teresa Ferré de l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ), que eren els comissaris que em van convidar a participar en el projecte. Ella em va posar en contacte amb el cap del projecte del Pla de Barris de la Zona Nord, Suso López, amb qui vam fer un primer tour per Torre Baró. Aquest noi ens va indicar persones interessants amb qui podíem parlar: la Paquita del bar, el president del club de petanca, etc. Jo anava sovint al

bar a seure, simplement em prenia una canya i observava, i també passejava bastant. La gent et veu amb una càmera i amb això ja s'enceta un diàleg, fins i tot t'obren casa seva i s'impliquen en el que estàs fent. Al final el projecte és una barreja entre un treball de fotografia de paisatge de carrer i retrat interior.

VR Creus que hi ha una continuïtat amb altres treballs teus, o és una proposta molt diferent? La pots relacionar amb coses que hagi fet o estiguis fent?

TA Sí, sí. Ho relaciono amb el que et deia abans sobre la investigació social. Per descomptat, a Ruido Photo treballarem temàtiques molt relacionades amb els drets humans, una cosa que, tot i que aquí és tangencial, toca aspectes concomitants, perquè es parla de gent fora del sistema. A l'Argentina vaig fer un projecte sobre comunitats de pescadors obligades a anar-se'n del riu que era el seu hàbitat laboral perquè s'hi havia de construir una presa, i havien d'adaptar-se a espais nous a les ciutats, cosa que els provocava una desubicació molt forta. Sí, aquest projecte té relació amb el meu treball.

VR I alguna referència? Hi ha alguna referència externa que fessis servir?

TA Diria que no especialment. Aquest projecte és de fa gairebé tres anys, però conserva aspectes semblants amb el que faig ara. Càmera frontal, sempre a nivell, sense donar importància a les composicions i prioritzant el contingut. És la manera de treballar que he desenvolupat des de fa molt de temps. Torre Baró em proporcionava aquests contrastos entre coses, aquestes imatges que no pots trobar en cap altre lloc de la ciutat: una moto lligada a un cotxe amb una cadena, una placa amb el nom d'un carrer sobre un mur cec, una pintada gegantina que deia «NO DEJAR CAGAR A LOS PERROS»... Encara que pugui semblar anecdòtic, són instantànies que ajuden a construir, que mostren als barcelonins un barri de la seva ciutat que sembla que no hi pertanyi, que els fa dubtar del que saben i entenen per Barcelona.

VR La gent de barri va venir a l'exposició? Han vist les fotos?

TA Sí, i tant... Han vist les fotos i alguns també van venir al Borsí. En general la gent es va reconèixer, el projecte els va semblar honest; no em van dir això que passa tan sovint, quan només s'expliquen les coses negatives o s'exageren aspectes estigmatitzadors.

14

CIUTAT MERIDIANA
EDU PONCES (RUIDO PHOTO)

213

Ciutat Meridiana es va construir en només quatre anys, entre el 1963 i el 1967, fruit de l'especulació urbanística de la postguerra. El principal constructor, el franquista i delegat d'Esports Joan Antoni Samaranch, va entregar un barri de blocs de pisos i ciment sense cap dels equipaments públics previstos al pla inicial. Un total de deu mil persones sense escoles, centres d'atenció primària, mercats o autobusos.

La comunitat musulmana de Ciutat Meridiana s'agenolla en el moment de la salat o l'oració. En una pregària de diumenge al migdia, es congreguen al local gairebé un centenar d'homes i nens.

214

Dos adolescents surten de l'Associació Islàmica de Ciutat Meridiana. Aquest centre és una de les mesquites del barri, però també s'hi fan classes d'àrab i de taekwondo per a nens. L'Associació Islàmica és un membre actiu en el teixit social del barri.

El «papamòbil» és l'ascensor públic més gran i famós dels que s'han construït al barri per facilitar l'accés a les parts altes. Des que es va inaugurar l'any 2007, s'ha convertit en un símbol d'identitat per al barri.

215

L'Espe és una de les professores del programa EducArts a les escoles de Ciutat Meridiana. Ha viscut aquí tota la vida i mai no ha volgut canviar de barri. El que li agrada més és sortir a passejar per la serra de Collserola, en un vessant de la qual hi ha Ciutat Meridiana.

Deixant de banda les zones més turístiques de Barcelona, Ciutat Meridiana és el barri amb més població estrangera. Marroquins, dominicans o peruans són, tanmateix, la «segona onada» d'immigració. Quan es va construir als anys seixanta, el barri el van poblar famílies que venien d'altres zones d'Espanya buscant feina.

216

Després d'una jornada de diumenge treballant en la construcció, aquest veï acostuma a anar a un dels bars de la part alta del barri. Després del tancament definitiu del Mercat de Núria el 2018, aquest és un dels pocs negocis que s'hi mantenen oberts.

La Mari Luz i la seva germana s'abracen en el moment de saber que el seu desnonament ha estat ajornat després de la intervenció de l'Associació de Veïns de Ciutat Meridiana. Entre l'octubre del 2018 i el gener del 2019, tots els desnonaments en què ha participat l'Associació de Veïns han quedat aturats.

217

Alumnes del col·legi Mestre Morera de Ciutat Meridiana juguen un partit de futbol al pati de l'escola. A tocar tenen blocs de pisos molt similars als seus del municipi de Montcada i Reixac. De fons, se sent la remor dels dinou carrils d'autopista que enllacen el barri amb la resta de Barcelona.

Un nen juga pujant i baixant les escales del lloc que aviat deixarà de ser casa seva. La seva família, originària de Nicaragua, està pendent de ser desallotjada.

218

Atent, des de la finestra, el Javier (nom fictici) espera l'arribada de la comissió judicial i de la policia. Té por que avui, finalment, s'executi l'ordre del seu desnonament. El Javier, estudiant universitari, va fugir de Nicaragua a causa de la persecució política que pateixen els joves del seu país d'ençà que van començar les protestes estudiantils contra el president Daniel Ortega.

La roba estesa a les finestres que donen al carrer és una imatge típica del barri de Ciutat Meridiana, caracteritzat per pisos estrets en blocs d'edificis alts, insígnia de l'especulació urbanística durant els anys seixanta.

219

Un de cada dos diumenges, els membres del Club de Petanca de Ciutat Meridiana juguen al seu barri contra un altre equip. Abans de començar la partida serveixen un esmorzar «de forquilla» per a tots els participants.

Un matrimoni se senya abans d'entrar a la missa de diumenge de la parròquia de Sant Bernat, la principal església catòlica de Ciutat Meridiana. Annex a la parròquia hi ha el Centre Cruïlla, una entitat benèfica que ha estat clau en l'atenció de les persones més vulnerables al llarg de la història del barri.

220

Les famílies de Ciutat Meridiana acostumen a utilitzar els espais oberts entre els blocs de pisos com a patis comunitaris. A gairebé tots s'hi troba un cartell de «prohibit jugar a pilota», que poques vegades es respecta.

L'imam de la mesquita de l'Associació Islàmica de Ciutat Meridiana està a punt de tancar les portes del local després de l'oració del migdia. Aquesta és una de les dues mesquites del barri, on hi ha una presència important de població de fe musulmana.

221

Una alumna de l'escola Ferrer i Guàrdia posa en acabar el taller d'EducArts. Aquest projecte pilot inclou tallers d'educació artística i expressió cultural en hores lectives per fomentar la cultura i la integració entre els més petits. Les escoles de Ciutat Meridiana són una mostra de l'alta diversitat d'origens al barri.

Un grup de veïns liderats per l'Associació de Veïns es concentra davant de la casa on viu la senyora Dominga el dia que li han notificat que serà desnonada. Aquest desnonament va ser posposat finalment després de la mediació de l'Associació.

222

L'edifici de cinc plantes del carrer de Perafita té l'estructura dels primer blocs que es van construir al barri seguint el pla urbanístic de Samaranch. La majoria es van fer sense ascensor, aprofitant un buit en la normativa.

El Juan és membre del Club Petanca Ciutat Meridiana. Cada diumenge que el seu equip juga a casa, la seva tasca consisteix a preparar l'esmorzar i rentar els plats mentre els seus companys juguen la partida de petanca.

Amb 10.055 habitants i 35,50 hectàrees de superfície, Ciutat Meridiana és el barri més jove dels tres que, juntament amb Torre Baró i Vallbona, constitueixen l'anomenada Zona Nord del districte de Nou Barris.

Fins als anys seixanta, l'indret estava ocupat per terres de conreu de la quadra de Vallbona, que pertanyia a l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar. Inicialment es va fer un pla per convertir la zona en un cementiri, però la humitat extrema no va permetre dur-lo a terme.

El 1963, un grup promotor encapçalat per l'empresari Joan Antoni Samaranch, amb el beneplàcit de l'alcalde de Barcelona, Josep M. Porcioles, va construir Ciutat Meridiana segons els paràmetres de l'urbanisme franquista: grans blocs de pisos sense planificació i amb deficiències estructurals, manca d'equipaments bàsics, i amb notables insalubritats als carrers. Avui dia, el barri continua patint el problema de l'habitatge, amb un índex de desnonaments molt elevat.

En aquest sentit, cal destacar el protagonisme de l'Associació de Veïns de Ciutat Meridiana, entitat creada a mitjans dels anys setanta que ha liderat les reivindicacions de millora urbanística, social i de mobilitat. Aquest últim aspecte és un altre tret característic d'un barri amb població d'edat avançada i una orografia on sovintegen els pendents i els desnivells.

Ciutat Meridiana té un dels índexs d'atur més alts de Barcelona i la seva renda familiar és de les més baixes de la ciutat.

* * *

Valentín Roma / Edu Ponces

VR Si et sembla bé, comencem analitzant quin és l'enfocament amb què abordes aquest projecte.

EP Hauríem de partir d'una premissa inicial: Ruido Photo som una organització que fa periodisme o fotografia documental periodística, centrada específicament en qüestions relatives a la vulneració dels drets humans. En general, treballem sobre grans problemàtiques internacionals –migració documentada, violència criminal, bandes i aquest tipus de temes– i a més, com deia abans, ho fem des de l'àmbit i l'enfocament periodístic. Entre els membres de Ruido Photo hi ha sensibilitats diverses. Toni Arnau és, potser, el més artista, mentre que jo soc més periodista; també escric, de manera que m'identifico més amb la pràctica del periodista que no pas amb la del fotògraf.

Quan vaig demanar treballar a Ciutat Meridiana ho vaig fer per dos motius. En primer lloc, perquè era el barri amb la renda per càpita més baixa de la ciutat, i aquesta dada em va semblar interessant. N'havia sentit parlar molt, d'aquest lloc, però no hi havia posat mai els peus. Soc de Barcelona, de Sant Gervasi de Cassoles, i he viscut a Vallcarca, a Gràcia..., tot i que ara fa molts anys que visc fora. En un altre sentit, tenia clavada

223

una espina personal perquè, pel fet d'estar en altres llocs, no vaig poder documentar la qüestió de l'habitatge i els desnonaments a Ciutat Meridiana, on es va viure un moment terrible que va convertir el barri en una mena d'epicentre europeu sobre aquesta qüestió. Així que, més que seguir l'exercici curatorial que se'm proposava, el projecte m'oferia l'oportunitat de treballar a la meua terra, cosa que no faig habitualment, a més de tocar un tema –el de l'habitatge– que ha definit Barcelona, i no sempre en sentit positiu.

De tota manera, no em volia centrar només en el tema dels desnonaments. Ciutat Meridiana és un dels barris amb més diversitat d'origens entre els seus habitants. I després hi ha la seva pròpia història urbanística i social, perquè en els terrenys on està situada s'hi havia de construir un cementiri, però diversos estudis ho van descartar perquè era un lloc massa humit. Llavors, sota l'empara del *desarrollismo* franquista, l'aleshores empresari del règim Joan Antoni Samaranch, en connivència amb l'alcalde Porcioles, va aixecar, en tan sols quatre anys –entre 1963 i 1967–, un barri que no tenia ni els equipaments ni els serveis bàsics, i amb habitatges deficients des d'un punt de vista arquitectònic. De manera que aquesta estafa especulativa inicial sembla haver-se prolongat en el temps amb l'abús immobiliari posterior.

A partir d'aquí, la primera cosa que vaig fer va ser contactar amb l'Associació de Veïns de Ciutat Meridiana, que és una entitat veïnal molt potent, que fins i tot ajuda persones d'altres ciutats, ja que té una gran experiència en la lluita contra els desnonaments. Després em vaig acostar a diversos espais religiosos; després a escenaris pedagògics com l'Escola Mestre Morera i altres llocs on transcorre la vida col·lectiva del barri. Aquest recorregut pels usos socials i per les comunitats que hi ha a Ciutat Meridiana va generar múltiples històries que d'alguna manera es reflecteixen en els peus que acompanyen les fotografies.

VR Com va ser el contacte amb el món associatiu?

EP Per part de l'Associació de Veïns vaig comptar amb l'estreta col·laboració de Filiberto Bravo –que n'és el president–, un líder veïnal i fins i tot diria que una icona en les lluites contra els desnonaments. També vaig assistir a un dels primers programes del Pla de Barris que estava funcionant en aquell moment, i que consistia a incentivar la producció artística a les escoles. Després va aparèixer el club de petanca, que és una veritable institució amb infraestructures i codis propis, i això em va permetre acostar-me a la gent gran. Entremig vaig poder observar l'absurditat d'un barri on els lloguers estan disparats i, tot i així, hi ha moltes cases buides que pertanyen als bancs, els quals no tenen cap intenció de baixar el preu dels lloguers.

Durant tot aquest procés vaig prendre la determinació de ser respectuós amb les realitats que m'anava trobant, posar-les en valor i no tant descobrir-hi alguna cosa inadvertida, ser una mica més asèptic del que normalment soc com a periodista.

VR Per què?

EP No em sentia amb l'autoritat d'explicar la història de Ciutat Meridiana fent servir certs recursos que utilitzo en el meu treball periodístic. Per això vaig decidir fer un mapatge i no centrar-me en un únic tema o en una història particular que l'il·lustrés. D'altra banda, des que vam començar a treballar professionalment ho hem fet en col·lectiu, cosa que t'obliga a justificar la forma d'allò que vols explicar des d'una perspectiva que no és estilística, sinó tot el contrari. És lògic que un projecte com aquest, amb una vocació de memòria, hagi provocat una manera de fotografiar molt documental.

VR Quant de temps us va ocupar el projecte?

EP Més o menys unes dues setmanes fent fotos. La veritat és que cada imatge té una gran densitat humana, gent amb biografies molt particulars, grups que operen des de conjuntures paradoxals, moltes vegades al marge de la llei i d'altres per ajudar famílies amb problemes bàsics. És un barri amb una història i un present apassionants.

15-16

EL RAVAL SUD I EL GÒTIC SUD
JOAN TOMÀS

Se ha estigmatizado al Raval; en cambio, es un barrio en donde toda la cultura y belleza que se ha dado en Barcelona se ha dado en el Raval.

Durante los años setenta, ochenta y noventa, el Raval ha sido el barrio con más fuerza y con más inquietudes para construir cosas. Ha sido un barrio en el que la libertad ha sido uno de sus principios básicos y elementales. Una libertad que ha existido siempre y que debe seguir existiendo.

Llegué al Raval en 1979, hace cuarenta años. Antes vivía en las barracas de Montjuïc. Llegué con ganas de hacer muchas cosas. Ahora estoy en diferentes movimientos. Aquí se desahucia cada día a diez o quince vecinos. Trabajamos para que no haya desahucios y contra el tráfico de drogas.

El Raval que he conocido siempre ha sido un Raval de mucha fanfarria; no ha sido un barrio callado, sino un barrio de pasarlo bien. Era tan divertido que venía gente de toda Barcelona, gente de mucho dinero, a pasarlo muy bien.

Lo mejor del barrio era la vida que tenía la calle. Esto es lo que se está perdiendo, la vida en la calle y la solidaridad y la hermandad.

Creamos el Ágora Juan Andrés Benítez donde discutimos y hablamos de temas del barrio, de la ocupación de narcopisos y de todo lo que ocurre en el barrio. Hasta que no se legalicen las drogas, no se podrá limpiar el barrio de narcopisos. La droga sirve para el enriquecimiento de unos cuantos.

El barrio que yo quisiera es el que no va a ser. Según veo el panorama, es el que no va a ser. Yo quiero un barrio tranquilo, donde realmente nos conociéramos, aunque uno fuera de Almería, de la Cataluña profunda, de Pakistán, o árabe o filipino. Un barrio en el que las comunidades se entendieran.

El barrio será como nosotros queramos que sea. La gente tiene que autogestionarse la vida. Si no hay movilización y lucha, no se consigue nada.

En el momento actual, con todas las plataformas que han surgido, se ha recuperado cierta solidaridad, pero no van a arrastrar a cientos de personas para salvar al barrio, en esto soy pesimista. Me gustaría ser más optimista. Después de muchos años pude ver las cosas más claras en el 15-M, pero después del 15-M... ¿Qué tenemos?

—Marga: El Àgora Juan Andrés Benítez es un espacio en recuerdo de un vecino muerto a manos de los Mossos d'Esquadra y de una lucha por el trato del que estábamos siendo objeto por parte de Mossos y la Policía Municipal. A raíz de la muerte de Juan Andrés se inicia una campaña para conseguir un juicio, y de ahí sale la necesidad de entrar en este espacio y mantenerlo abierto para uso del barrio, un espacio donde se aúnan las luchas vecinales.

—Javi: L'Àgora Juan Andrés ocupa un solar propietat de Triquell i Garcia, una empresa fallida que ha estat absorbida pel banc dolent Sareb. Hi havien de fer un hotel de luxe dins d'aquest procés gentrificador. Amb l'arribada de la crisi es van parar les obres, però es va arribar a enderrocar l'edifici anterior. El 2009 queda fet un solar ple de rates, escombraries i xeringues fins al 2014, que és quan s'ocupa i se li dona un nou ús i una nova vida per al barri.

—Marga: Cuando entramos aquí fuimos conscientes del espacio, porque en el barrio todo es chiquito, angosto, interior y oscuro. Aquí tuvimos una sensación de aire libre, sensación compartida por todo el que entra. Este espacio tiene doble vertiente. Por un lado, estamos haciendo un trabajo de educación hacia el nuevo vecindario. Aquí se encuentran diferentes culturas y se habla de problemas comunes; esto ayuda a mantener un espacio de fraternidad y de apoyo mutuo. Y por otro lado, la capacidad de poder hacer aquí actos reivindicativos de cualquier tipo de colectivos.

—Javi: Si es perdés l'Àgora, es perdria un dels últims espais autogestionats i oberts del Raval. Simbòlicament és molt important, i també la vinculació amb el tema de la violència policial.

—Marga: El barrio necesita espacios verdes, no tenemos sitios donde circule un poco el oxígeno. La construcción del cinturón del Litoral y la llegada de los grandes buques a la zona del puerto han contribuido a la contaminación y empeoramiento de la calidad del aire y de la salud. Estamos llevando a cabo la lucha por el nuevo CAP, por la dignidad de los pacientes que se encuentran en condiciones de trato inhumano y por las condiciones laborales de los que trabajan allí, que son vergonzosas. Se está planteando como una lucha entre cultura y sanidad, cuando es realmente una necesidad del barrio.

Para mí el Raval es mi familia; aquí es donde he desarrollado mis raíces desde joven. Son las relaciones, el entramado, también de las luchas que durante años nos han ido uniendo para mejorar. Para mí, es la familia, con cuñados, con primos, con locos y con majaras.

—Javi: Per mi el Raval es un dels barris més afectats per tot el procés de gentrificació. Des de l'inici amb el MACBA, la Rambla del Raval, tot el procés dels hotels i pisos turístics que fan fora a les veïnes. La zona s'està redissenyant i reorganitzant amb un objectiu que és fruit d'aquest sistema que persegueix el lucre. L'Àgora té aquest lloc molt especial, i té una responsabilitat molt important pel que fa a la resistència. El Raval és una víctima, un espai de confluència que històricament ha estat un barri de classe obrera i ara es vol convertir en un parc d'atraccions de consum per al turisme. Soc bastant pessimista, perquè veig que es va perdent tot el seu entramat.

—Marga: Ser pesimista tiene una parte de realismo, pero somos un barrio muy combativo. Tengo bastante confianza. Sé que la lucha va a ser dura, porque realmente lo que estamos viviendo es casi llevarnos hacia una zona centro exclusiva, donde según qué gente no tenga ni posibilidad de entrar.

—Javi: En el present soc optimista, penso que l'espai que ocupa l'Àgora i les diverses lluites veïnals del Raval fan un barri millor. L'Àgora és un espai horitzontal i l'assemblea és un espai obert on pot venir tothom a dir-hi la seva i a implicar-se en la mesura que pugui. Ja no et sents tan alienat i tan separat de la resta de la societat perquè estàs creant xarxes informals que acaben generant el que se'n diu suport mutu.

Soc Iñaki García i soc una mica el que faig.

La meva relació amb el barri és de fa trenta-cinc o quaranta anys, i ve de la Transició. Durant la Transició un munt de coses es movien pel centre: la revolta, les lluites a les Rambles... La gent no es pot imaginar les Rambles de finals dels setanta! L'any 1987 vam muntar El Lokal. Volíem obrir un espai alternatiu en forma de botiga, un nou espai obert de creació, producció i distribució de materials alternatius, i també un lloc de trobada útil per a les lluites del barri.

El Kevin deia que El Lokal, sempre que ho demanes o hi ha un problema, està present per ajudar. La Sara, una dona del barri, ens deia: «Vosaltres ens feu molt bé, perquè ens situeu i ens doneu possibilitats, però després ens deixeu fer.» Les lluites han anat canviant, com també ha anat canviant el barri.

Jo he dit moltes vegades que la immigració ha salvat el barri, perquè sempre se'ls penalitza de moltes coses de les quals no son responsables i s'oblida que aquest barri sempre ha estat així: el Raval sempre ha sigut un lloc de pas, un barri per a gent pobre, un barri per a gent rara, on no notes tant el rebuig; un espai més lliure, tot i que la pressió per controlar i reprimir el barri des de les institucions forma part de la vida del barri des que existeix. Però és evident que permet més llibertat que altres barris, i et permet, per les condicions, establir-t'hi. És un barri de poblacions diverses, algunes de pas i altres que ens hi quedem perquè ens agrada.

La proposta de barri no era aquesta. La proposta per al Raval de gentrificació era un barri per a turistes, per a la gent de pasta que els agrada el discurs multicultural però que viure al costat de gent del Magreb o del Pakistan no els mola tant. Sí que van frenar aquest procés especulatiu, tot i que no es va anul·lar, però sí que va ajudar i que ha marcat el futur del barri. Ja era un futur de gent diversa, però ara ho és més.

Després de trenta anys aquí, crec que és el moment en què es mouen més coses. L'autoorganització està molt viva, la gent s'organitza per carrers, surten noves maneres, i com que hi ha una experiència molt de barri, facilita els contactes. També té a veure amb el fet que l'ofensiva per expulsar-nos és la més violenta des de fa molts anys. És la lluita eterna sobre de qui és la ciutat. Qui mana aquí, qui és el propietari i qui té el dret de viure-hi. I ara han decidit que el centre de la ciutat ja no és el nostre espai, el de la gent normal; i ho decideixen com si fos un procés natural, i no en té res, de natural. És una guerra a mort, simbòlicament, una guerra per fer-te fora, per espoliar-te el teu territori. Jo crec que la gent n'és conscient i per això està resistint.

No vull viure sotmès a les regles del mercat. Vull viure al Raval amb la gent que convisc, i per això hem de lluitar. Però el que passa és que hi ha pressa, el poder va molt ràpid. Confio en frenar-ho, perquè serà això o el desastre. El Raval que m'agradaria dependrà de si es mobilitza la gent i si el món canvia –i no a favor «del mal». Si no, tindrem un futur de patiment.

Estem passant un moment crític que és global. El que està passant al Raval és el que passa arreu, i el que fem nosaltres és el que passa al món, és el dret de la gent de viure d'una manera digna al seu territori o el dret d'expulsar-te perquè el capital ho necessita. El Raval és el centre de totes les ciutats del món. Del centre sempre te'n fan fora. Aquí és el centre de Barcelona, i sempre hi han viscut els rebels, els pobres, els insubmisos. La defensa del Raval és la defensa d'un tipus de ciutat que se l'estan carregant.

Més que Raval multicultural, m'agrada més Raval contracultural, irreverent, creatiu, insubmís. Aquesta és la meva idea del Raval. Totes les ciutats del món tenen o han tingut un Raval, però aquest és el de Barcelona, la meva ciutat.

El meu primer record del barri és perdre'm. No arribava al lloc perquè és laberíntic, m'encantava, sempre que recorria els carrers em sentia com en una pel·lícula.

El meu germà i jo vam crear el Forn de Teatre Pa'tothom l'any 2000. El teatre és car de veure i és car d'estudiar, i volíem popularitzar-lo. El 2004 va pujar l'Aznar i vam conèixer l'Augusto Boal, i entre les dues coses vam dir: «Hem de polititzar la nostra manera de fer.» L'Augusto Boal diu que no hi ha res innocent: o estàs a favor d'un sistema, o no. Com a institució vam fer un canvi polític: més clars amb el que volíem, més crítics amb tot el que passava.

Nosaltres volem acompanyar la gent a dir les seves coses; en això consisteix el teatre de l'oprimit, no en aquest paternalisme que li dius a la gent: «Digues que estàs molt oprimit.» Nosaltres no pensem que la gent estigui marginada, sinó que hi ha pràctiques que la marginen. Nosaltres lluitem en contra de les pràctiques d'exclusió. Mirant el que passa al barri, acompanyem aquestes lluites.

Ja fa gairebé quinze anys que treballem amb els joves. Tractem que estructurin un discurs que ja tenen, no som nosaltres que ens l'inventem; ja el tenen, però l'han destructuren per donar visibilitat al que volen dir.

L'any passat vam fer *On viurem?*, que és una obra de teatre sobre el problema dels lloguers a Barcelona, assessorats per gent del sindicat de llogaters.

Aquest any n'hem fet una, amb veïns, sobre el problema dels narcopisos. Que no és el problema dels narcopisos, és el problema dels especuladors que deixen les cases buides i això permet l'entrada dels narcotraficants.

Fa poc vam fer una representació al barri sobre racisme. Hi ha un sol racisme, que discrimina, que crea ciutadans de primera i ciutadans de segona, una sola estructura racista que afecta tant els mitjans de comunicació com la veïna del barri, i el manifesten de manera diferent. Aquí hi ha una lluita molt activa contra el racisme. Això de: «Yo no soy racista, pero...» No hay *pero* que valga!

Tenim un projecte de teatre contra els poders financers. Vam fer un grup d'anàlisi de deu persones assessorats per economistes de fiscalitat justa, on, mitjançant el teatre, tractem d'explicar els abusos dels poders financers.

El Raval és on jo desenvolupo la meua vida. És el lloc on visc i treballo i estic parlant de coses molt importants, com ha crescut la meua filla i és part de la meua vida. El Raval és moviment, alegria, i hi sóc feliç.

La producció cultural del Raval està estigmatitzada. Al Raval hi ha molt moviment cultural, molta gent produint, però malauradament hi ha una visió institucional que, com que és del Raval, és cutre. No és veritat. Això és una cosa per la qual la gent del Raval hem de lluitar.

De vegades soc molt pessimista, de vegades molt optimista, no tinc una idea clara sobre el futur del barri. Jo crec que és un barri molt canyero i molt maco i que pot tirar endavant. El que passa és que com vas contra el poder financer? Jo no soc gens pessimista, no crec que arribem als extrems del Born.

La Rigoberta Menchú va dir, respecte als Estats Units: «No volem que ens doneu una mà, volem que ens la traieu de sobre.» Crec que això també es pot dir del Raval. Aleshores, què voldria per al futur del Raval? Que no hi hagués aquesta ingerència tan agressiva sobre el barri i sobre la seva gent.

—David: Tinc vint-i-sis anys, vaig estudiar filosofia i visc al Raval des de fa dos anys i mig. Abans ja havia viscut aquí, llogant un pis, i va començar a ser impossible per la pujada dels lloguers i vaig marxar. Vaig tornar ocupant primer a la REA, la Residència d'Estudiants Autogestionada, i ara, des de fa un any, aquí a Riereta.

—Pol: Soc de Menorca, fa sis anys que soc a Barcelona. Vaig venir a estudiar fusteria i ara estic acabant un cicle d'art aplicat al mur. A Riereta hi vaig entrar quan el vam ocupar conjuntament amb l'assemblea d'Acció Raval. L'ocupació es va fer per impedir que els narcotraficants tornessin a ocupar el local. Les veïnes estaven involucrades en l'assemblea d'Acció Raval. Recuperar aquest espai va ajudar els veïns a solucionar la situació que hi havia aquí.

—David: Els narcotraficants van venir el mateix dia que vam ocupar, reclamant l'espai, dient que era on vivien. Evidentment no era on vivien, sinó on venien. Va haver-hi una mica d'enfrontament: ells volien recuperar l'espai, però veient que arribava gent i més gent, van decidir marxar. Viure aquí suposa haver de donar un retorn al barri, entenem que aquest espai és un espai del barri que s'ha ocupat amb la gent del barri. Sempre que sorgeixen nous projectes, o activitats, o col·lectius que necessiten un cop de mà, vaig fent una mica el que considero necessari, amb l'Àgora, amb El Lokal, amb Acció Raval.

Per mi el Raval és una perifèria del centre, és un lloc on conflueixen moltes de les característiques d'un barri perifèric però enmig de Barcelona. Molts cops això, més que un avantatge, suposa un desavantatge per a la gent que hi viu, perquè tenim tot de problemàtiques típiques dels barris perifèrics i s'hi sumen les dels barris centrals de gentrificació. Tot plegat fa que sigui un barri molt intens.

—Pol: La paraula clau és intensitat, que t'invoca a viure aquest entorn. Aquí em carrego de vivències que d'alguna forma m'obliguen a agafar i anar-me'n a un altre extrem. Jo vinc de Menorca, on tot és pau i tranquil·litat i on sento que respiro. Aquí, viure és complicat per a mi.

—David: Per mi el Raval és un espai de confluència i, sobretot, de confluència de lluites. El que m'agrada més del barri és que tothom sent el Raval com un espai que és molt únic, que cal lluitar pel barri. Per mi compon un relat històric de lluites que crec que, en bona mesura, encara es mantenen vives, i es tracta de preservar aquest esperit de lluita, perquè si no hagués estat així, el Raval s'hauria desmuntat i no seria el que és ara.

Creo que el futur del Raval es decidirà a mesura que es lluiti per aquest futur. Podríem dir que pinta bastant negre, però també hi ha molts moviments que estan aconseguint revertir una mica la situació. Dependrà de la força de voluntat que tingui la gent per dir: «No, això no ha de ser d'aquesta manera, i no podem permetre que tant les institucions polítiques com les judicials i policials facin i desfacin el que vulguin en aquest barri.»

—Pol: La il·lusió de futur que tinc per al Raval és que sigui un lloc que aculli la gent d'una manera sana i agradable. Només fa dos anys que soc aquí, però amb la gent que conec ara del barri em sento molt acollit i crec que m'hi sentiré sempre.

Creo que una cosa encantadora que té el Raval és la multiculturalitat. És enriquidor que hi puguin conviure tantes cultures, creences i costums diferents i que funcioni. Això és al·lucinant i és el que sento que em manté aquí, viu i amb aprenentatge.

—David: Aquesta qüestió que ha dit el Pol és important, però hi ha un altre aspecte que està una mica més soterrat: la sensació de llibertat i d'autoorganització del mateix barri que està per sota d'aquesta multiculturalitat, i que és un factor molt rellevant.

En este momento vivimos una situación de violencia social y estructural totalmente insostenible. Cada semana hay más de diez órdenes de lanzamiento; algunas se consiguen parar, sea por mediación previa o por movilización vecinal. En 2017 hubo 620 órdenes de lanzamiento. Hemos detectado el aterrizaje de inversores de todo tipo en procesos especulativos, en los que se dan prácticas de matonismo, de presiones y de acoso. Detectamos un montón de mujeres en situación muy precaria, o que están solas o tienen a su cargo toda la economía familiar. Detectamos un nivel de feminización de la precariedad de la pobreza y de feminización de los desahucios que es brutal.

Hay mucha gente con voluntad de quedarse, a veces con estrategias intuitivas, sin tener las herramientas organizativas a mano. Gente que decide ocupar porque la echan a la calle, porque es la opción que tienen para quedarse en lo que es su espacio de comunidad. Se vende muchas veces el Raval como un espacio desarticulado, pero la gente mantiene un conjunto de solidaridades que no se ven a simple vista. La gente está en una posición muy frágil en el barrio, pero a la vez hay una capacidad muy profunda de resistencia.

Gran parte de la población del Raval que se identifica como población migrante no es población migrante; es población que ha nacido aquí, y esa es la primera forma de racismo. Existen lógicas de racismo que terminan situando a las poblaciones migrantes en una constante posición de intrusos: intrusos a nivel de clase, pero intrusos también a nivel del racismo cultural.

Para mí el Raval es lo que se ha llamado la globalización concentrada, con todas sus contradicciones y todos sus conflictos de clases y raciales en un espacio muy pequeño. Es la globalización relacionada con los procesos de apropiación del territorio y de exclusión social que conllevan. El Raval es un espacio de vida, de conflicto y de lucha, porque más allá de la mirada externa que muchas veces se tiene del barrio, tiene una vida cotidiana rica, con gente que vive con muchos problemas pero que en su día a día busca formas de dignidad. El Raval no responde a esa imagen esperpéntica que dan muchos; es más compleja, es duro pero no miserable. Se dan muchas formas de conflictividad y hay maltrato institucional, con vejaciones a las que se somete a la gente solo por ir a pedir sus derechos a Servicios Sociales. Es bastante duro lo que te cuenta la gente cuando va a Habitatge en una situación de emergencia: «Estoy en un proceso de desahucio, ahora mismo no tengo trabajo.» Son personas que pueden estar cuidando a alguien con algún tipo de minusvalía y reciben un trato absolutamente vejatorio por parte de los Servicios Sociales.

En el caso del CAP, lo que pasa es que ya en 2002 tanto los profesionales del CAP como el propio CatSalut detectan que el espacio se está quedando obsoleto. En 2006 constatan que ese espacio ya no cumple para nada unos estándares mínimos. Cuando se plantea la sola posibilidad de que el CAP se instale en la Capella, se produce una reacción por parte de todos los poderes políticos, mediáticos y de la industria cultural de la ciudad: el hecho de plantear que el CAP pudiera ir ahí se considera un ataque al MACBA. Enfrentar cultura con salud es una reacción que en realidad lo que visibiliza es una lógica de clase y de autoridad sobre el espacio.

Yo creo que en diez años se va a mantener un nivel de conflictividad alto. Lo que es bastante previsible es que los ataques al barrio van a ir a peor.

Miguel Martín, militant en moviments contra els desnonaments al barri i integrant de *Masala*

Masala és una revista de denúncia i d'investigació relacionades amb l'especulació urbanística i el racisme institucional i social. *Masala* fa sentir una veu diferent des d'uns barris històricament estigmatitzats i que, pel fet de ser centre històric, són objecte de polítiques públiques de transformació permanent que impliquen un atac a sectors socials que no responen a les expectatives plantejades des de les institucions en termes de projecció turística.

—Àngel: El 2016 una veïna ens va dir que en un local es traficava amb drogues i ho vam començar a mirar com un problema de tot el barri. Vam convocar una assemblea i el 19 de desembre del 2016 es va fer una reunió a la qual van venir uns cinquanta veïns. Allà va néixer Acció Raval. Va ser una assemblea emotiva i dura, perquè va venir molta gent que estava patint molt i també gent molt reaccionària, amb un to més racista. Vam explicar que les coses es podien fer d'una altra manera i que el que estava passant no era casualitat, sinó causalitat.

—Judit: El que estava passant a la meua escala era escandalós. Quan ho denunciaves, la situació continuava igual de dramàtica. La gent se sentia sola, impotent, desemparada,angoixada. Era una bola que no sabies per on la podies atacar.

—Àngel: Nosaltres tampoc sabíem per on començar i el primer que vam fer va ser anar a l'Ajuntament i explicar el que estava passant. A la primera reunió van venir un parell de tècnics, un cap de la Urbana i un de Mossos. Va ser quan el cap de la Urbana va dir que «perseguir el menudeo no sale rentable», i és el que ens va fer decidir a començar a donar canya. Vam fer una manifestació el 9 de setembre del 2017. Ja érem més i teníem més força.

—Judit: Amb la crisi hi va haver molts desnonaments i van quedar molts pisos buits, i després d'unes operacions policials a la Mina i a la Zona Franca, el narcotràfic es va desplaçar al Raval. Els narcotraficants van veure que ocupant un pis d'un banc el podien convertir en un búnquer, i ens vam adonar que el narcotràfic estava vinculat a l'especulació immobiliària, no directament, però que ha facilitat aquestes noves maneres de traficant. Caldria imputar el propietari que no ha tingut cura de la seva propietat, i posar aquests pisos al mercat. Volem que tots els pisos estiguin ocupats per veïns i no tenir portes antiocupes i tàpies.

El Raval es gentrifica a menys velocitat que d'altres barris de Ciutat Vella gràcies a les famílies immigrants que van omplir el barri, i quan va començar a treballar la maquinària d'expulsió per introduir el turisme es van adonar que aquí ho tenien una mica malament. A les elits, els immigrants no els agraden i el que estan fent és degradar el barri, la qualitat de vida te l'estan fotent, és una manera de dir-te que «o te'n vas per les bones o te'n vas per les males». Però som uns veïns molt valents! El Raval és com la Gàl·lia i resistirem més que altres barris.

—Àngel: Per a mi, el Raval és casa meua. Aquí van néixer la meua àvia, la meua mare, els meus germans, la meua filla... No puc pensar en viure en un altre lloc, no ho puc plantejar. On vaig? Aquí hi tinc els meus amics, aquí m'he enamorat i m'he fet un home i he jugat com a nen.

—Judit: Del Raval m'agrada que està molt viu. Sense anar a buscar, al Raval trobes; hi trobes gent i coses que et fan parar, mirar i pensar i són com regals. En altres barris surts i tot són voreres i semàfors que et marquen el pas. Al Raval tot flueix molt més.

—Àngel: Ara, amb les noves plataformes veïnals, s'està tornant a fer coses al carrer. És una de les parts positives. Hem patit molt, estem patint encara, però ens podem sentir orgullosos del que estem fent.

—Judit: Quan penso com voldria que fos el barri en el futur, la paraula que em ve al cap és equilibri. Equilibri entre la gent que ens ve a visitar, els veïns i la gent de diferents parts del món.

—Àngel: Soc pessimista, crec que ens queden cinc o sis anys com a molt. No em puc imaginar no viure al Raval, però sé que acabaré marxant si no s'atura l'especulació i el turisme.

—Judit: Al començament érem quatre o cinc, ara som més; si t'ajuntes uns quants i tens uns objectius, es mouen coses. Penses que si fóssim el doble o el triple, si la gent no estigués tan adormida, tot es pot aconseguir, però s'ha de sortir de casa.

241

Acció Raval
Àngel Cordero i Judit Bover

D'esquerra a dreta, darrere: Judit, Juan Antonio, Toni, David i Martín;
davant: Julia, Sonja, Àngel i Montse

Acció Raval és una plataforma veïnal que va sorgir amb la problemàtica dels narcopisos, una problemàtica que s'ha vist que està relacionada amb el tema dels bancs i de l'especulació immobiliària.

Soy de Senegal y llevo aquí once años. Siempre he vivido y trabajado en Ciutat Vella.

Cuando llegué aquí, llegué con mucha ilusión de ver a la gente, todo el mundo feliz. Yo pensaba que iba a formar parte de esta ciudad, pero de repente cambió el sueño cuando empecé a vender en la calle, porque era lo único que podía hacer para ganarme la vida. Es un trabajo difícil, que nadie se puede imaginar, y lo más difícil en la vida es que te persigan desde que has salido de tu casa hasta que hemos vuelto a nuestra casa, ahí cambió todo. Sales con el miedo que vas a tener todo el día, que vas a estar en la calle y que te persiguen, que te discriminan, y la mirada de las personas es diferente. Superar, yo creo que nunca se va a superar este miedo mientras estés ilegalmente, mientras estés en la calle dedicándote a la venta ambulante, nunca se va a superar este miedo.

Al llegar, la única opción que teníamos era compartir los pisos con los colegas. Era difícil conseguir un piso porque mientras eras un negro ilegal, nadie te quería alquilar.

Cuando llegué al Raval, el primer recuerdo que tengo es cuando me pilló la policía y me llevaron a la comisaría que está en la Rambla. Este recuerdo no lo voy a olvidar porque es la primera detención que he tenido. Viví la detención sorprendido porque cuando es la primera vez siempre hay el miedo que vas a tener allí, porque piensas muchas cosas, «¡Ay! ¿Qué me van a hacer? Si me van a encerrar para siempre, si me van a deportar...»

Fui desde Senegal hasta Las Palmas, nueve días en el mar, 67 personas en un barco, con la fe de que llegaríamos. Yo por suerte no he pasado por el CIE.

Lo que nos enseñan del Raval no es lo que hay en el Raval. Nos enseñan la discriminación y los narcos. Pero hay otra imagen del Raval que nunca nos la enseñan: esta imagen es bonita, yo he encontrado todo tipo de vecinos en el Raval. Pero por una parte tienes que entender a los vecinos, sus quejas, porque es difícil de vivir, pero por otra parte hay vecinos súper...

El Raval en el futuro depende de lo que los vecinos quieran cambiar. Sí que podemos cambiar el Raval. Es enseñar, organizarnos y luchar juntos, sí que lo cambiaremos.

Lo mejor del Raval es ver las diferentes tiendas, organizaciones y colectivos de luchas que hay. Lo peor es ver a los narcos, los traficantes y todo tipo de discriminación.

Hace un año que hemos empezado a trabajar en la tienda de Top Manta aquí en el Raval. La gente ha recibido nuestro proyecto superbién, porque no lo esperaba, es una cosa sorprendente. Cuando la gente no esperaba una cosa y de repente sales, se sorprenden mucho. Estamos aquí y cada vez viene más gente, desde fuera de Barcelona. De momento estamos en el camino; el cambio está recién iniciándose y ojalá que en el futuro cambien todas las cosas.

El districte de Ciutat Vella està delimitat pel perímetre de l'antiga muralla i es correspon, geogràficament, amb el centre històric de Barcelona. Constituint per quatre barris –el Raval, el Barri Gòtic, la Barceloneta i Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera– és un dels àmbits amb més densitat de població de la ciutat.

El Raval ocupa una superfície de 110 hectàrees i té una població de 48.038 habitants. El seu vessant sud –que comprèn l'àrea entre el carrer del Carme i la seva continuïtat com a carrer de Sant Antoni Abat, la ronda de Sant Pau, l'avinguda del Paral·lel, el passeig Josep Carner i la Rambla– té 62,57 hectàrees i 29.594 habitants. El Barri Gòtic, amb 81,6 hectàrees i 21.601 habitants, s'estén, a la zona sud –entre el carrer de Jaume I, el carrer Ferran, la Rambla, el passeig de Colom i la Via Laietana–, per 30,57 hectàrees i té una població de 9.099 habitants.

Abans del segle XIV, al barri del Raval hi havia camps de conreu que proveïen la ciutat de Barcelona. El monestir de Sant Pau del Camp va ser el primer nucli urbà important, abans del segle X, amb una petita vila medieval al voltant. El Raval se situava entre el segon cinturó de muralles, construït per Jaume I el 1268, i el tercer i últim perímetre emmurallat, bastit per Pere el Cerimoniós el 1348.

A finals del segle XIV i principis del XV, les dificultats econòmiques, polítiques i socials van paralitzar el creixement de barri, que va quedar com a zona bàsicament agrícola. Entre el segle XV i la desamortització de Mendizábal, el 1837, el Raval es va convertir en una zona de convents per als diversos ordes religiosos dins el marc de la Contrareforma. Entre 1770 i 1840 se'n va produir la industrialització definitiva. Les cases gremials van desaparèixer i bona part dels habitatges es van subdividir per encabir-hi la pagesia i els obrers de les fàbriques. El Raval es va transformar en un dels barris més densament poblats d'Europa.

Després de les vagues del 2 de juliol de 1855 i de diverses epidèmies de còlera, el 1859 es van enderrocar les muralles. Això va comportar l'expansió de la indústria fora del Raval, que es va mantenir com a barri perifèric eminentment obrer. Els moviments socials del Raval van adquirir aleshores una rellevància internacional. Durant la Setmana Tràgica –entre el 26 i el 31 de juliol de 1909– va ser un dels escenaris de la crema de convents i d'enfrontaments amb l'exèrcit.

El 1925, el periodista Àngel Marsà va batejar amb el nom de Barri Xino la zona sud de Raval, una àrea amb carrers estrets i tortuosos plens de bars, sales d'espectacles i cases de tolerància, a més de la proximitat del port.

Les primeres veus que reclamaven la millora de barri van sorgir durant la Segona República: entre d'altres, les dels arquitectes del GATCPAC. El Pla Macià proposava solucions racionals per als problemes de l'entorn, però els bombardejos durant la guerra civil espanyola van destruir una part del vessant sud del Raval. Durant els anys vuitanta es va

emprendre un reordenament profund, que se servia dels equipaments culturals com a punta de llança per a operacions de transformació urbanística, econòmica i social, segons el pla «Del Liceu al Seminari».

El Gòtic és el nucli més antic de Barcelona i al llarg dels segles ha assumit el paper de centre de la representació política i institucional. Els seus eixos d'urbanització es corresponen amb el cardo i el decumanus romà, a la part més alta de l'antic mont Tàber, avui la plaça Sant Jaume.

Durant el segle XVIII la morfologia interna de barri va canviar dràsticament: es van suprimir els horts que encara persistien, així com les cases antigues, i es van edificar casalots mal ventilats i mal il·luminats, i construccions d'una alçada desmesurada per a l'skyline preexistent. Al segle XIX, amb l'enderrocament de les muralles, la conversió dels cementiris parroquials en places públiques i el canvi d'ús dels grans edificis, el Gòtic es va començar a percebre com un patrimoni col·lectiu de prestigi que calia preservar. Actualment s'ha especialitzat en el sector terciari, de manera que és el centre de comerç més important de Barcelona i de Catalunya.

Un dels factors que unifica tots dos barris és l'alt grau de rotació d'una part important de la població, que hi fa estades temporals com a veïns o com a treballadors, però sense arrelar al territori.

La massificació turística i l'especulació immobiliària, que està expul-sant de manera literal els habitants de les dues zones i desactivant una vida quotidiana de proximitat amb el petit comerç i amb les iniciatives no tutelades governamentalment, són problemes que semblen endèmics en aquestes dues àrees. Enfront d'aquest deteriorament del teixit socio-econòmic i de l'habitatge, al Raval Sud i al Gòtic Sud hi ha una fèrtil tradició associativa que es remunta a principis del segle XX i que ha perviscut fins avui.

* * *

Valentín Roma / Joan Tomás

VR Què et sembla si comencem parlant de com vas gestionar l'encàrrec?

JT Quan l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ), a través de Pablo González i Andrés Antebi, em van proposar aquest projecte, jo volia treballar a la perifèria, perquè la desconec més i perquè soc de Santa Caterina. Però potser per aquest motiu em van proposar el Barri Gòtic i el Raval, i em vaig quedar una mica «ostres, què més en puc dir», perquè són els barris més representats de Barcelona. Va ser llavors quan vaig decidir, per afinitats i per interessos gairebé personals, documentar el món activista que hi ha dins dels dos barris.

La veritat és que no tenia contactes directes ni al Raval ni al Gòtic –potser en aquest una mica més–, de manera que vaig anar teixint una xarxa de confiança amb els activistes; de vegades no és gens fàcil, perquè hi ha força reticències... Recordo que era a l'estiu, i a través de Twitter vaig fer una mena de mapa, seguint tots els grups, i així em vaig poder acostar a uns quants col·lectius, a les seves manifestacions, les seves xerrades i les seves assemblees. Finalment vaig triar el format del retrat-entrevista, ja que era important incorporar una part textual a la proposta. Vaig considerar que en una societat on la imatge és dominant, havia de donar veu als temes que circulaven pel carrer, per dir-ho així; havia de posar l'accent en la paraula però també en la mirada dels que no es conformen, una mirada que ens interpel·la i ens pregunta quin model de ciutat volem per a Barcelona.

El resultat va ser un conjunt d'entrevistes, enregistrades en vídeo mitjançant un pla fix i en directe, que no he muntat mai, tot i que sí que vaig transcriure, amb ajuda externa, els textos que després vaig editar.

Respecte a l'exposició que va sorgir a posteriori de l'encàrrec, i que no estava prevista, vaig considerar que la gent s'havia de poder emportar els textos i vaig optar per fer una instal·lació amb fotocòpies, de manera que cadascú es podia confegir el seu propi catàleg, reunir el material per endur-se'l a casa, penjar-lo a la nevera... També era una manera àgil de fer una devolució a la gent de barri.

VR I el títol *La ciutat dels inconformistes* a què es refereix?

JT Sempre m'ha interessat treballar a consciència els títols els meus projectes. En tinc un que es diu *En los corazones de piedra habita el miedo*, que vaig fer just abans del 15-M, abans que explotés tot, en el qual parlava sobre el control policial, el control de la societat, etc. En aquest cas el títol va sorgir al final, quan em vaig preguntar: ¿qui són tota aquesta gent? Són gent que planta cara, que no es conforma.

VR És curiosa l'opció que prens. Fas recerca sobre aquestes zones de la ciutat a través de la gent, cosa que és una declaració ideològica –i estètica, és clar. La idea que el paisatge urbà, o una part de la mecànica del paisatge urbà, es troba en les persones i en la seva capacitat col·lectiva d'articular-se, la vas treballar a partir d'alguns referents?

JT Jo acostumo a ser bastant autoreferencial; per això, si he de buscar referències, investigo en projectes meus

anterior. El 2015 vaig fer un treball sobre la migració que es deia *Diàlegs invisibles*. Eren 150 cartells en persianes de Barcelona sobre testimonis de migrants de diferents llocs, individus que explicaven les seves experiències.

VR Aquesta va ser la primera vegada que treballaves al Raval i al Gòtic?

JT Sí, sí, tot el coneixement és el resultat de tres mesos durant els quals vaig entrar, vaig contactar i vaig documentar. Alternava la feina amb els col·lectius i els seus representants i les relacions amb veïns concrets. Al final, en el cara a cara, mirant-te als ulls, les coses van sortint. No anava a buscar directament persones concretes per documentar-me, sinó que em relacionava amb aquells que els mateixos col·lectius em presentaven.

Per a mi aquest projecte no està tancat ni acabat, no crec que es tanqui o s'acabi mai. Vaig dur a terme divuit o dinou entrevistes, però en tenia una llista de gairebé quaranta. Ara bé, per qüestions de temps ho vaig haver d'acabar. Hi ha gent que m'hauria agradat entrevistar però no ho vaig poder fer, com ara l'Assemblea de Joves de Ciutat Vella, que tenen les seves pròpies dinàmiques col·lectives i d'interlocució.

VR I en general, com eren les reaccions? Precisament apel·lant al títol del projecte, a la idea d'inconformisme o disconformitat, com ho entenien? En l'exercici de representació hi ha una potència activista que es resisteix, naturalment, a ser representada, perquè al capdavant pot esdevenir una imatge-clixé. I després hi ha l'encàrrec, que té uns aspectes institucionals que potser topen amb certa noció d'agenciament. Què et vas trobar?

JT La meua aproximació i el meu discurs partien del fet que, atès que es tractava d'un projecte que acabaria dipositat a l'Arxiu fotogràfic de Barcelona, havia de reflectir alguna cosa important per a la història de la ciutat. En aquell moment, el 2018, hi havia tot de col·lectius que defensaven els barris i el seu territori, que no es conformaven, que proposaven alternatives i no es rendien davant la gentrificació, l'opressió, els desnonaments o el racisme. Això el món activista ho va entendre perfectament, fins i tot agraïen que algú se n'ocupés.

Tanmateix, quan ens van proposar fer l'exposició vaig dubtar una mica, perquè de cop i volta el discurs canviava, es visibilitzava i ho feia uns mesos abans de les eleccions municipals. Aquí sí que em van assaltar dubtes seriosos, tot i que he de dir que no vaig rebre cap pressió per part de ningú, vaig actuar amb total llibertat.

VR La veritat és que el teu projecte inclou col·lectius molt diversos, des d'històrics fins a d'altres grups més recents. Creus que hi ha paradigmes diferents d'inconformitat? Has observat especificitats?

JT La meua proposta no inclou tots els que hi podrien ser, perquè ara mateix al Raval hi ha un moviment activista enorme, especialment amb el tema dels desnonaments, on estan organitzats fins i tot per carrers, sobretot a través d'Acció Raval, que van ser els primers. Es tracta de gent que ha anat adquirint formes particulars pel que fa a les maneres, actituds o gramàtiques. Hi ha algunes associacions de carrers que s'han permeabilitzat amb determinats partits polítics, com Esquerra Republicana. Tanmateix, la meua opció va ser treballar amb aquells col·lectius independents i de tendència més aviat llibertària, va ser una opció personal que vaig adoptar per afinitat discursiva.

VR Et va causar cap dificultat treballar amb dos barris diferents? Per què vas optar per utilitzar una mateixa aproximació en tots dos casos?

JT No em va comportar cap dificultat perquè hi ha uns vasos comunicants molt potents entre l'activisme del Raval i el del Gòtic. Per exemple, el Lluís Ventura te'l podies trobar en un desnonament al Gòtic, però també col·laborava amb l'Iñaki García a El Lokal. I el mateix es pot dir del Daniel Pardo. Hi ha molta gent que és activista al Gòtic i és activista al Raval, hi ha un suport mutu. Per això em semblava important utilitzar el mateix llenguatge encara que amb les seves peculiaritats, el Raval té una tradició de lluita obrera que no té el Gòtic i això es tradueix en com s'organitzen i movilitzen els col·lectius de cada barri.

Vull aclarir que, per mi, una cosa era l'exposició i una altra el dipòsit a l'Arxiu fotogràfic de Barcelona. A l'Arxiu els hi he donat totes les fotos i les metadades amb cada entrevista. Després els hi he donat el llibre que vaig fer aplegant tot el material, a més de les entrevistes editades i també en brut, per si algú vol investigar sobre aquell moment. I a part tinc els vídeos que vaig enregistrar.

VR Com vas veure l'estat de la dissidència? La gent té ganes de fer coses?

JT Parlem d'un projecte de l'any 2018, d'abans de la pandèmia; si hagués de definir com era la dissidència aleshores,

diria que es tractava d'una cosa alegre, molt vital. Amb Acció Raval, on vaig formar part de l'assemblea, parlàvem de la complexitat històrica de barri, amb les migracions dels cinquanta i els seixanta i la migració contemporània; de les diferents classes socials; de les expropiacions arran dels Jocs Olímpics de l'any 1992, que José Luis Guerín explica tan bé a la seva pel·lícula *En construcción...* Hi ha una mirada especulativa, una mirada del mateix barri, una mirada tèrbola dels anys del Xino. Totes aquestes perspectives fan que sigui molt difícil conèixer aquests àmbits urbans al cent per cent.

D'altra banda, sobretot al Raval, el teixit de resistència o l'inconformisme és només una capa que s'enfronta a un model de ciutat, que s'enfronten per no ser expulsats dels seus barris, per la seva dignitat i pels seus drets ciutadans. Al Raval hi viu molta gent migrant, però en els moviments activistes la seva presència és pràcticament nul·la. Això em sorprenia molt. Hi havia una manifestació i veies la gent a la porta de la botiga, observant.

Estoy en Bròquil, una cooperativa de alimentación orgánica y biológica vecinal donde no solo compras verduras, sino que es un espacio para encontrarse, organizarse y conocerse, para compartir una experiencia que es tu alimentación. Además, en el barrio es imposible comprar una alimentación sana y equilibrada.

Yo nací en Ciguñuela, un pueblo de Valladolid. Un día me levanté por la mañana iluminada y dije: «Me voy a Barcelona a estudiar antropología.» Yo creo que es la mejor decisión que he tomado en mi vida.

En el Gòtic sales y la gente todavía te saluda. Todos los vecinos somos como una familia vertical. Mi bloque tiene la espada de Damocles, porque es de una señora de 84 años; en cuanto esta mujer pierda el poder de decisión, tiene seis hijos que estarán encantados de venderlo y de echarnos a todos lo antes posible. No nos renuevan el contrato, lo hacen anualmente, no puedes proyectar. Además tienes otras vinculaciones: el cole –para mi hija es importantísimo estar en ese cole y no en otro–, tu red vecinal y todos tus amigos. El Gòtic es como vivir en un pueblo en medio de la vorágine, es muy loco. Para mí tiene esa contradicción, el estar muy a gusto humanamente y muy a disgusto urbanísticamente.

Barcelona es una ciudad muy sentida y eso es lo que se está prohibiendo ahora: sentir Barcelona como propia y vivirla como algo íntimo, personal, donde quieres construir una buena vida y no nos lo permiten, es carísimo, ahora es un lujo.

Mi primer recuerdo de Barcelona es de Sant Felip Neri. Me pareció un lugar mágico, silencioso, no había nadie, se oía la fuente... Yo me iba ahí, me sentaba en una puerta y me ponía a leer horas, pero ahora eso es imposible. Antes, para mí, el Gòtic era un lugar de acogida y ahora es un lugar de expulsión. Estamos siendo expulsados y nos estamos agarrando a las paredes para no irnos, la sensación es de que te están quitando el suelo de debajo de los pies.

El turismo lo determina absolutamente todo, afecta a los precios, a todo tu entorno. No puedes sentarte en la calle, no puedes caminar, no puedes llevar a tu hija al cole porque hay gente taponando las calles. Y esa actitud que se ha permitido: «Tú a Barcelona vienes y haces lo que te rota que no te va a pasar nada.» Eso sí, si un vecino se bebe una lata de cerveza en la puerta de su casa le van a dar fijo. No puedes ir a comprar unos calcetines. Hay tiendas de patitos y no hay carnicerías. Es muy triste. Harakiri no, resistir: aquí en cooperativas, y los vecinos y vecinas en la lucha.

Para mí, el Gòtic es el alma de Barcelona. A Barcelona la han feminizado y la han maltratado. Hay un plan que se ha diseñado muy bien para que estemos donde estamos; estamos en una consecuencia de eso, se le ha dicho: «Ponte guapa, Barcelona posa't guapa», no le dicen «Barcelona sé tú misma», y ahora creo que es esa mujer que se opera para gustar, hasta que se convierte en una especie de adefesio que ha perdido su encanto y su identidad.

Estamos en un momento de bifurcación y Barcelona se puede convertir en un parque temático sin nadie, sin gente que viva, solo pisos de lujo vacíos. El turismo creo que se va a cansar; van a venir, se van a bañar una vez y dirán: «Vale, ya está, he ido al mar, he tomado unas tapas y ahora quiero conocer el Cairo.» Entonces esto se va a acabar muriendo. Pienso que no pasará, porque la vida sale de dentro de las piedras. Estamos en la brecha y lo vamos a conseguir y vamos a construir esa Barcelona nueva. Para mí eso es el futuro, quiero que sea así, que Barcelona sea una ciudad donde los vecinos y las vecinas estemos a gusto; va a seguir habiendo turismo, mucho menos, van a subir los sueldos, bajar los alquileres y vamos a poder vivir en paz. Esa es la Barcelona que yo quiero.

254

Plataforma El Borsí per al barri
Teresa Caja i Cristina Pujol

D'esquerra a dreta: Jordi, Cristina, Elisenda, Magda, Blanca,
Teresa i Mariona; assegudes: Marga i Tània

—Cristina: Soc arquitecta i veïna del Gòtic des de fa cinc anys.
—Teresa: Soc nascuda aquí al barri i de tercera generació. El dia 9 d'aquest mes de desembre farà nou anys que la Llotja es va tancar i va començar una lluita per recuperar l'edifici. Ens vam ajuntar i ens vam organitzar en assemblees per decidir què era el que volíem i què faltava al barri.

—Cristina: Vaig veure que un grup de veïns ja feia temps que lluitava i que anaven fent actuacions per la plaça de la Verònica. Ara formo part de la plataforma del Borsí.

—Teresa: Som gent de pensaments i idees molt diferents. Està sent una bona experiència, hem arribat a acords que no ens hauríem imaginat mai. No coneixia gent de la plataforma perquè no hi ha espais on els veïns ens puguem reunir.

—Cristina: Gràcies a la plataforma m'he adonat que el Gòtic és un barri i que hi ha gent que fa barri. El Borsí pot acabar de teixir aquesta xarxa. Un cop obert, me l'imagino amb un murmur constant de gent. És el que vull que sigui, que hi hagi vida aquí dins.

—Teresa: Per mi és molt important que aquesta plataforma s'obri al barri i a la gent de totes les edats. L'imagino ple de totes les generacions, que tornin a conèixer els joves i la gent gran.

—Cristina: El projecte serà de gestió comunitària i estem estudiant quina és la millor manera de poder-lo gestionar.

—Teresa: És complicat compartir amb biblioteques. Ha sigut una experiència molt enriquidora, arribar a acords amb biblioteques per poder compartir espais aquí dins, el respecte a la convivència de les biblioteques i el que vol el barri. Jo espero que aquesta experiència serveixi d'exemple per a d'altres barris.

—Cristina: Hi haurà espais que seran cogestionats i compartits entre biblioteca i veïns. És la primera vegada que això es fa a la ciutat de Barcelona, està sent un projecte on estem aprenent molt.

—Cristina: Et poses a la pell dels veïns gesticant tot això i t'imagines el dia que s'obrin les portes... Et dius: «És que serà la bomba això!»

—Teresa: Aquest edifici el conec de tota la vida, he jugat aquí dins de petita. La primera vegada que ens van donar les claus, vaig obrir aquesta porta i em vaig posar a plorar. L'emoció de poder entrar i que ho aconseguixin els veïns i veïnes del barri, et fa esclatar el cor. Ens queda molt per fer, però aquestes coses són les que et fan venir ganes de continuar lluitant i creure en la gent. Si vols una cosa i lluites per ella, s'aconsegueix.

—Cristina: És molt emotiu que un edifici tan emblemàtic per al barri al final es quedi al barri com a equipament.

—Teresa: El Gòtic era un poble gran, amb molt de carinyo entre el veïnat. Llavors la vida era jugar al carrer, veure com passava la gent, conèixer tothom... El canvi ha sigut brutal. Per a mi ha sigut molt dolorós. Ja fa molts anys que va començar a canviar tot, sobretot arran de les Olimpíades, ja als anys vuitanta; amb el tema de la droga tot va canviar molt ràpid.

—Cristina: Tot indica que s'està convertint en un centre de ciutat, com moltes altres ciutats d'Europa, en què la gent nascuda al barri, o els que ens hem traslladat a viure aquí, se'ls està expulsant. M'agradaria que es mantingués, tornar cap enrere, com era abans, que hi torni a haver vida, que la gent torni a venir a viure aquí.

—Teresa: La veritat és que ja no me l'imagino com era abans, perquè s'han destrossat moltíssimes coses que no s'haurien d'haver perdut. No sé per què s'ha deixat perdre el Gòtic, no en tinc ni idea i val més que no ho sàpiga.

—Cristina: El millor del Gòtic és la gent, i el pitjor per mi és la massificació i el fet que aquesta massificació està comportant que se n'expulsi la gent i se'n perdi l'essència.

—Teresa: El pitjor ha sigut que ha perdut la qualitat humana. Ja no es coneixen ni els veïns d'escala.

—Cristina: El Gòtic és vida, el Gòtic és un barri, és poble. I esperem que no ens en facin fora.

255

He viscut sempre al barri, fora de quatre o cinc anys que vaig viure al Guinardó. Vaig néixer al carrer Ample, de petit vaig passar a viure al Passeig de Colom i ara visc a Nou de Sant Francesc.

El Gòtic era un barri molt viu, amb molt de comerç, totalment diferent del d'ara. Al carrer Escudellers hi havia polleries, hi havia fruits secs, hi havia una botiga de llegums, hi havia un rellotger. En aquests moments el comerç s'ha perdut i el tipus de comerç que queda no té cap mena de categoria com a comerç. Entres a fruiteries i fan pudor de fruita podrida. Hi ha una degradació del barri important. Les cases eren plenes de veïns, les escales, les comunitats eren molt més vives. En aquests moments jo visc en una escala on ens coneixem quatre veïns, la resta són passavolants que no acabes de conèixer mai. La majoria d'habitats són pisos d'estudiants o d'Erasmus, o pisos turístics.

Com a veïns, les tavernes i bars creaven una certa incomoditat. En aquella època jo vivia al Passeig de Colom; la nostra habitació donava al carrer de la Mercè, que era un carrer de tavernes. Hi havia una hora de tancada dels bars, fins a les dotze o la una de la matinada, i hi havia molt soroll. No com ara, que quan surts al matí a treballar et trobes la gent que està tornant de festa.

Crec que hi ha hagut diferents crisis, l'únic és que sortim d'una crisi per caure en una altra. Quan vaig venir a viure aquí, al carrer Nou de Sant Francesc, s'havien muntat unes patrulles de veïns que sortien amb bastons per patricular el carrer perquè s'hi havia instal·lat una màfia de traficants. La gent tenia por perquè hi havia un nivell de violència seriós, moltes baralles al carrer. Això va ser fa trenta anys. Aquest va ser un moment, però de mica en mica hem anat decaient. S'arregla un carrer però el problema es trasllada a un altre carrer del Raval, i de vegades fem neteja en un carrer i el merder es trasllada quatre carrers més enllà. I després els anys caòtics han sigut l'entrada d'aquest turisme de consum de drogues i d'alcohol, de tot menys turisme respectuós amb la ciutat, és un turisme depredador.

El Gòtic és el meu barri. Hi he viscut tota la vida i, a part de ser el meu barri, és un barri enyorat, jo l'enyoro. Molts dies surto d'hora per anar caminant per aquests carrers, poder passar pel carrer Paradís sense que hi hagi gent, pel carrer del Bisbe, pel carrer Avinyó tranquil.

El Gòtic és un malalt en estat terminal. Si hi ha alguna cosa a fer —no ho sé— em sembla que ens donaria molta feina aixecar-lo.

El problema potser no és només el futur del barri; jo crec que el problema està en el futur de la cultura. Em sembla que no acabem d'entendre que hem d'invertir en cultura, que les classes més populars no tenen accés a la cultura. L'hem de fer arribar al carrer, perquè és la manera que la gent estimi el barri. Si no, anem creant una massa de treballadors mal qualificats que ho accepta tot i que va sobrevivint treballant i guanyant els diners per gaster-se i sense cap mena d'aspiració humana, d'aspiració cultural.

Jo crec que un altre barri és possible, però ho és si som capaços d'entendre que això passa per una revolució. S'ha de canviar el sistema econòmic; mentre mantinguem el sistema actual, no hi ha res a fer perquè no hi ha cap més poder que l'econòmic. El poder polític no és res, és un poder al servei de l'economia. Amb tantes coses que hem somiat que havíem de fer anar d'una altra manera, i a l'hora de la veritat hem de callar perquè els grans poders diuen: «ei, això no es toca», i només es toca el que els va bé a ells. És possible, però hem de fer la revolució.

El barri m'agradaria que fos molt més viu. Perquè ara mateix, quan deia allò que hem de fer arribar la cultura al barri, pensava: hauríem de tenir tallers de teatre per als nanos del barri. Però és que, quants nanos hi ha al barri?

Tengo treinta años, estoy embarazada de seis meses, tengo una niña de seis años.

Mi familia y yo somos del Gòtic.

Estaba ocupando un piso en Correu Vell 3 del que he sido desalojada, y no tengo alternativa, ni en el barrio ni fuera de él.

Estoy de ocupa porque, con sueldos de 800 o 1.000 euros, ahora mismo es imposible pagar los precios de los alquileres de las viviendas del barrio.

No me quiero ir lejos. Aquí tengo a mi abuela enferma, ya muy mayor; tengo a mi hermana melliza y amigos de toda la vida.

Otra opción es ir a la mesa de emergencia para conseguir una casa de precio asequible, pero tampoco se puede, he ido a Servicios Sociales y no hay pisos. La única opción es ocupar otra vez.

Mi hermana melliza y yo nos hemos criado en el barrio con mi padre, que era muy conocido y querido. Trabajaba en el bar Mariachi y era carpintero.

De mis compañeros de clase quedan pocos. Se han ido marchando por la subida de los precios, o porque los han echado porque un inversor ha comprado el edificio. No va quedando nadie en el barrio. Se han ido a buscar vivienda más barata y cuesta mantener el contacto con los que se van. Esto no es lo que era.

Los comercios también han ido cerrando y quedan pocos de los de antes. Todo es para el turismo. Todo sube de precio, todo es carísimo. Ya no se puede vivir aquí.

En 2007 vivía en la calle Còdols 3. Compraron el edificio para hacer un hotel y nos echaron a todos los vecinos. Luego ha estado vacío muchos años. Ahora lo están arreglando para pisos de lujo. Yo me crié allí.

Me gustaría que la gente se pudiera quedar. Salir a la calle y saludar a los vecinos, que hubiera unión. Ahora paseas por la calle y no conoces a nadie. Todo el mundo habla inglés. No puedes hablar con nadie. No queda nada.

Mi hija no quiere marcharse del barrio. Muchas familias se plantean dejarlo. Aquí la vida está muy cara. Solo quedan dos supermercados. Tienes que salir del barrio para comprar. El frutero ha tenido que subir los precios porque le han subido el alquiler.

De pequeña jugábamos en la plaza de la catedral con mis amigas, patinando, saltando a la cuerda...

A mí me gusta mucho mi barrio, me sigue gustando, pero los amigos se van...

260

Ciutat Vella no està en venda
Anna Moreno i Daniel Pardo

Patsilí, Daniel, Teresa, Horacio, Tiphany,
Anna, Anònim, Mariona, Martí i Albert

—Anna: Formo part del col·lectiu Ciutat Vella no està en venda. Som un col·lectiu que integra diferents membres i diferents territoris de Ciutat Vella. La nostra preocupació fonamental són totes les conseqüències que la indústria turística té sobre el Gòtic: l'expulsió de veïnat a causa de la gentrificació, l'ocupació de l'espai públic pels turistes, la desaparició del comerç de proximitat. El barri s'ha girat de cara al turisme, provocant problemes de qualitat ambiental i problemes de mobilitat.

—Daniel: Ciutat Vella no està en venda no neix especialitzada en turisme, però sí molt centrada en l'expulsió de veïnat i la transformació del barri. L'altra cosa que s'ha de destacar és el rol que tenim dins l'assemblea de barris per un turisme sostenible.

—Anna: El fet que sigui el centre de la ciutat i la part més antiga fa que tingui més atractiu turístic; per això la intensitat de l'ocupació de la indústria turística al Gòtic és molt més gran que en altres barris.

—Daniel: Estem parlant d'un barri que aplega la Catedral, la Rambla i un munt de monuments, però, sobretot, el paisatge urbà que s'identifica des de la mirada turistitzada amb el que és Barcelona, que en bona part és un paisatge fals reconstruït a començaments del segle XX amb la intenció d'atreure turisme. S'ha fet molta feina per atreure masses de turisme i aquesta operació ha sigut tan exitosa que ha tingut conseqüències, impactes i catàstrofes derivades.

—Anna: La primera conseqüència és l'expulsió de veïnat, i no només perquè han pujat els preus de l'habitatge, sinó perquè aquesta sobreocupació turística ha fet fora els veïns d'espais i llocs de referència per a ells. Llavors, molts, a falta d'això, han trobat que aquí no hi cabien i se n'havien d'anar.

—Daniel: Tenim l'expulsió directa per canvi d'usos, d'usos residencials turístics de l'habitatge, per fer hotels i apartaments turístics; i després hi ha tot el procés de fer la vida més complicada a la gent, per problemes de mobilitat, de soroll, de desaparició de comerç. Tot acaba pesant en aquesta tendència a marxar del barri, que en el cas del barri Gòtic és una qüestió dramàtica, des de fa anys.

—Anna: Jo voldria fer esment del tema del soroll que provoca l'oci nocturn, que és un problema que afecta la salut i per això hi ha persones que marxen, perquè no poden dormir tranquil·les. Pel que fa a la mobilitat, també afecta les veïnes del Gòtic la presència de grups turístics que de vegades col·lapsen el carrers, i tots aquests vehicles variats que s'han incorporat al mercat i que se't poden emportar per davant. Des de Ciutat Vella no està en venda hem iniciat una demanda per participar en el procés d'elaboració i decisió de normatives al respecte.

—Daniel: Participarem en la marxa pel clima amb motiu de la reunió que hi ha sobre el canvi climàtic. Pensem que és molt important fer visible l'impacte que té la indústria turística a nivell de canvi climàtic.

—Anna: Al Gòtic hi ha un alt nivell de consciència. És un dels barris que ha patit més els efectes del turisme i que té menys població. La que queda, està disposada a continuar? I està disposada a lluitar?

—Daniel: Hi ha una certa tendència per part de la resta de la ciutat a dir que el Gòtic està mort i donar-lo per perdut. I jo crec que aquí totes hem de fer una reflexió i mostrar més respecte cap a un barri que la ciutat està cremant com a indústria turística. És el combustible que està cremant la ciutat per tirar endavant. El barri Gòtic no està mort: ho passa malament, però està molt viu. No es poden dir aquestes coses a la lleugera perquè de vegades es diuen gairebé com un tòpic, i crec que s'han de pensar de manera crítica.

—Anna: Hi ha una cosa que està clara: cal prendre mesures polítiques que portin al decreixement turístic, i això s'ha de concretar. És evident que s'haurà de protegir l'habitatge o regular el tema de la mobilitat.

261

—Daniel: Si deixem que el mercat turísticcampi «a sus anchas» per Barcelona, es menjarà la ciutat i la deixarà mig buida. L'única opció que veiem nosaltres és reduir el pes del turisme a la ciutat. Que això no és fàcil, que suposa ficar mà al sector privat, que això no ho fa gairebé ningú avui dia, tot això ja ho sabem; però que és fonamental també ho sabem. Sabem que aquest debat s'ha de posar sobre la taula d'una vegada, s'ha de començar a parlar i arribar a certs consensos a nivell de ciutat.

—Anna: Quin model de ciutat volem? Fins ara, el model s'ha dedicat a crear una marca perquè la vingui a visitar un tipus de gent turísticament. O volem un model que posi les persones al centre de la vida? I qüestioni que tota l'activitat econòmica estigui adreçada al turisme i busqui alternatives per poder viure en aquesta ciutat?

—Daniel: Seria una mica el Detroit, no post-indústria automobilística, sinó post-indústria turística. Algunes hem fantasiejat més d'un cop amb ocupar un hotel buit i fer-ne una residència de gent gran. Es pot pensar en un futur apocalíptic: imaginem que arriba el pic del petroli i no es pot volar més; és obvi que la indústria turística de Barcelona se n'aniria en orris. Especialment aquests barris tenen, a dia d'avui, una dependència econòmica de la indústria turística que és bestial i quedarien en una situació molt complicada.

—Anna: El model turístic actual està mort. Només cal que una sèrie de ciutats de la Mediterrània surtin de la crisi que han viscut fins ara i l'atractiu turístic que té Barcelona desapareixerà. I ho patirem els que som aquí, perquè revertir això té uns costos. Els treballadors del sector turístic són els que tenen unes condicions laborals més precàries, i el fet que aquesta indústria comenci a petar afectaria una població ja en precari.

—Daniel: A dia d'avui no és possible un turisme sostenible, i si existeix aquesta possibilitat, passa per una reducció del seu volum. Per això nosaltres parlem de decreixement, de la necessitat de revertir aquesta tendència. El que és obvi és que cada estiu que passa, cada mes que passa, la indústria turística va fent estralls als barris. Aquí hi havia llocs de feina en altres sectors, però la indústria turística ha ocupat una part importantíssima de l'economia de la ciutat i, aleshores, els llocs de feina han passat a ser llocs per al turisme: restauració, comerç i hoteleria, que són tres sectors en els quals els salaris són més o menys la meitat de la mitjana general de la ciutat.

—Anna: El Gòtic és un barri que té una tradició veïnal important, i tenia vida de barri; era un barri petit i, per tant, això era fàcil, i ho manté. El problema és que actualment està envaït per la indústria turística.

—Daniel: El Gòtic és un barri molt amenaçat i molt maltractat, però un barri viu pel qual val la pena continuar lluitant. Si es vol tornar a tenir un barri ric pel que fa al seu teixit veïnal, s'ha de repoblar en el sentit de residents, perquè ara com ara, una bona part de la població del barri canvia cada tres dies i això no serveix per fer comunitat ni per fer barri.

—Anna: Afavorir que els joves que ja viuen al barri hi puguin continuar vivint, perquè hem de tenir clar que és una qüestió de població, que hi hagi gent amb possibilitats de reproduir-se; llavors aquesta és una mesura bastant fàcil d'aplicar. De cara a revitalitzar el barri em sembla fonamental la qüestió dels joves. De moment haurem de combatre molt, ens esperen anys de resistir i de defensar-nos.

—Daniel: El futur en negatiu és el barri Gòtic com a parc temàtic, que és un que no ens hem inventat nosaltres; un barri buidat de veïnat, on els edificis siguin poc més que cartró pedra, i que tot siguin allotjaments i serveis per a turistes. Anant en aquesta direcció, pot ser que la cosa caigui pel camí i ens trobem amb l'escenari apocalíptic en el qual ens trobaríem en una mena de parc d'atraccions abandonat.

BREU HISTÒRIA DE LES
MISSIONS FOTOGRÀFIQUES
INSTITUCIONALS

FRITS GIERSTBERG

La fotografia es va inventar a principis del segle XIX. Com a procés mecànic, òptic i químic, és un reflex d'altres invents tècnics de l'última etapa de la Revolució Industrial. El nou mitjà posava a l'abast unes possibilitats de reproducció d'alta qualitat per fer-ne ús comercial dins d'un mercat d'imatges en expansió. Durant la segona meitat de segle, la indústria fotogràfica es va desenvolupar a gran velocitat.

El gran realisme de les imatges del món que produïa la fotografia la vinculaven amb determinades tradicions dins les arts visuals. Tot i ser utilitzada –inicialment, sovint, d'una manera experimental– en l'àmbit industrial, científic, comercial i en l'esfera privada, el debat sobre el valor artístic del mitjà i les seves capacitats (o limitacions) per a l'expressió artística es va mantenir ben viu durant tot el segle XIX i més enllà.

Malgrat la inestabilitat de la condició de la imatge fotogràfica, tan bon punt va ser tècnicament possible, les institucions governamentals i altres instàncies de poder i control van adoptar el nou mitjà per les possibilitats que oferia en el camp de la documentació i la vigilància. Tot i no ser mai «neutral», «objectiva» o mancada d'un biaix social i polític, la imatge fotogràfica va ser sancionada com a document fiable, adequat per funcionar en contextos oficials.

La fotografia era un invent francès, i el govern francès va ser el primer a fer-ne ús com a eina per a la documentació «oficial»: van encarregar als fotògrafs de produir fotografies sobre temes concrets. El projecte més conegut d'aquesta mena organitzat al segle XIX va ser l'anomenat Mission Héliographique del 1851. Uns quants fotògrafs francesos –Édouard Baldus, Hippolyte Bayard, Gustave Le Gray, Auguste Mestral i Henri Le Secq– van ser enviats a diverses regions de França per la Commission des Monuments Historiques amb l'encàrrec de fotografiar els edificis històrics i les estructures més importants del país. El principal centre d'interès va ser l'arquitectura gòtica i renaixentista. Aquell inventari visual ajudaria Napoleó III en la preservació i modernització de França. Un dels trets característics d'aquella missió –i de les que van seguir– és que els fotògrafs rebien instruccions respecte d'on i, de vegades, quan havien de produir els seus «documents». Aquestes especificacions podien incloure el punt de vista, el tipus de càmera i fins i tot el moment del dia (per la posició del sol). Naturalment, es tractava d'una feina retribuïda, i el nombre i la mida de les còpies (o plaques de vidre, els negatius) que calia entregar es pactava per endavant.

Després de la Mission Héliographique, el govern francès va encarregar altres campanyes fotogràfiques, per exemple, en relació amb la construcció del ferrocarril, o sobre desastres naturals i altres problemes que calia documentar com a prova de la preocupació de l'Estat per aquelles qüestions i programes que afectaven la nació.

Si bé la producció de registres d'estructures fixes era el principal objectiu, la fotografia es va connectar immediatament amb nocions de canvi, o de conservació i de canvi alhora. Les fotografies podien preservar per a l'ull el que en la realitat era impossible de fixar: el deteriorament de les pedres amb el temps, i els canvis constants en el paisatge i els escenaris naturals provocats per les forces de la natura i la mà de l'home.

Al llarg de la segona meitat del segle XIX, el fet d'encarregar a fotògrafs la producció d'imatges –que altrament no s'haurien pogut realitzar– amb propòsits específics ja havia esdevingut una pràctica comuna. Els governs locals, regionals i nacionals contractaven fotògrafs per raons socials, polítiques o ideològiques. Sembla que no hi ha cap història consistent de les campanyes fotogràfiques promogudes per organitzacions governamentals o semigovernamentals, o, si més no, aquest estudi encara no s'ha escrit. Això no obstant, els historiadors de la fotografia coincideixen a assenyalar una sèrie de projectes com a fites essencials d'aquesta història no escrita. La Mission Héliographique se'n considera la primera.

La segona d'aquestes iniciatives va tenir lloc als Estats Units d'Amèrica a la dècada de 1930, una època de profunda crisi econòmica. El projecte en qüestió va ser organitzat per la Secció d'Història de la Farm Security Administration i es coneix generalment amb les sigles «projecte FSA». Aquesta iniciativa pretenia aconseguir suport per a la política del New Deal del president Franklin D. Roosevelt durant la Gran Depressió, amb l'objectiu d'ajudar la gran quantitat de famílies de zones rurals que vivien en la misèria en uns quants estats centrals del país. Per legitimar i donar suport a l'operació de rescat de Roosevelt, es va decidir fotografiar els grangers i les seves paupèrrimes condicions de vida amb la idea que el públic empatitzés amb les dificultats dels seus compatriotes del camp i, en conseqüència, donés suport al president. Hi van participar onze fotògrafs, entre els quals destaquen Walker Evans, Dorothea Lange, Russel Lee, Gordon Parks i Marion Post Wolcott. El director del projecte, l'economista Roy Stryker, no va donar instruccions precises als fotògrafs, però els va demanar que se centressin en uns temes concrets de la vida quotidiana dels pagesos, amb la intenció general de produir fotografies que connectessin les persones amb la terra i viceversa.

El projecte fotogràfic de l'FSA va tenir lloc des del 1935 fins al 1944. Va exercir una gran influència en el desenvolupament i la percepció posteriors de la fotografia documental arreu del món gràcies a l'habilitat i la capacitat visionària dels fotògrafs, que van aconseguir combinar les ambicions documentals amb les estètiques, cadascun a la seva manera, amb el propòsit de suscitar un sentiment de compassió en el públic. La col·laboració entre fotògrafs i reporters es va convertir en un model per al futur;

l'exemple més famós és el llibre de Walker Evans i James Agee, *Let Us Now Praise Famous Men*, del 1941.

De les 270.000 imatges que es van produir per a l'FSA, n'hi ha unes quantes de molt icòniques que encara circulen avui dia, com la *Migrant Mother* (1936) de Dorothea Lange. El projecte FSA estava adreçat a les comunitats rurals, no a l'escena urbana. De fet, no era ni tan sols un projecte sobre el paisatge com a tal, tot i que el paisatge apareix com a teló de fons en moltes de les fotografies de la vida quotidiana dels pagesos. Això no obstant, el projecte FSA va significar un pas de gegant en el desenvolupament de la fotografia per encàrrec com a eina sociopolítica en mans d'un govern.

La segona gran campanya fotogràfica institucional del segle XX va ser el projecte francès DATAR. El va posar en marxa a principis de la dècada de 1980 l'organització governamental francesa Délégation à l'aménagement du territoire et à l'action régionale, responsable de l'ordenació mediambiental en relació amb el desenvolupament econòmic a França. En aquella època, es preveïen grans canvis en el paisatge francès a causa dels efectes econòmics de la globalització; per exemple, el tancament d'indústries pesants, grans projectes d'infraestructures, la modernització de l'agricultura, la protecció d'espais naturals, el creixement dels suburbis, etcètera. Per tal de crear una base de suport democràtic per a les decisions i mesures que caldria prendre, els principals artífexs i persones responsables, l'economista Bernard Latarjet i el fotògraf François Hers, van iniciar la producció d'un arxiu visual del paisatge francès contemporani. La recerca havia posat de manifest que bona part de la població francesa percebia el paisatge d'una manera molt convencional, que tenia més a veure amb l'antiga pintura paisatgística i les velles postals que no pas amb els efectes de la modernització, com ara la construcció de parcs industrials, autopistes, torres d'alta tensió, preses i ponts, i altres aspectes semblants. D'aquí va sorgir la idea de crear una imatge contemporània del territori encarregant-la als fotògrafs; les fotografies podien mostrar el país tal com era «realment» i corregir una falsa idea alimentada col·lectivament.

Un punt de partida crucial del projecte DATAR va ser la llibertat que es donava als fotògrafs per interpretar els llocs com creguessin convenient i de representar-los segons les seves pròpies idees artístiques. Se'ls considerava artistes, autors amb una visió i un estil independent. Això significava que, més que en cap dels encàrrecs fotogràfics precedents, el focus d'estudi, interpretació i debat sobre les fotografies tindria sempre una doble cara: incloïa el que estava representat (el paisatge, el lloc i els objectes) i també la noció que les imatges eren constructes visuals i no veritats visuals. Gràcies a la reflexió constant entorn del procés de mirar, observar i crear imatges fotogràfiques, la «documentació»

resultant va anar acompanyada d'una reflexió crítica sobre el mateix mitjà de la fotografia.

Els resultats mostraven quin aspecte tenien el paisatge, la natura i les àrees urbanitzades a les diverses zones de França on es van fer les fotografies, i alhora van contribuir a la recerca i el debat sobre què significa mirar el paisatge en primer lloc, i fins a quin punt el procés de mirar i de veure està influït per la tradició. En aquest context es va fer servir el terme «cultura del paisatge». Entre 1984 i 1989, vint-i-nou fotògrafs internacionals van ser convidats a participar en el projecte DATAR. Tots van fer extenses sèries de fotografies, algunes de les quals incloïen també paisatges urbans, com per exemple les fotografies en color de Robert Doisneau dels nous suburbis de París. Alhora es van organitzar conferències, tallers, debats i simposis i es van produir diverses publicacions. Les fotografies es conserven a la Bibliothèque nationale de París com un dels corpus de treballs fotogràfics més rellevants de la segona meitat del segle XX. L'exposició original es va reconstruir i tornar a muntar el 2017-2018.

Durant les dècades següents, es van dur a terme una sèrie de projectes comparables en diversos països europeus. Tots ells partien d'idees desenvolupades pel DATAR: d'una banda, posaven el focus en els canvis que s'estaven produint en el territori i el paisatge, la necessitat de preparar-se per a futurs desenvolupaments, l'anàlisi de la relació entre lloc i identitat, i l'ús del mitjà fotogràfic com a eina per a l'estudi i la reflexió; d'altra banda, enteniën que les imatges fotogràfiques podien servir per encetar un diàleg, per aplegar grups de persones de molts àmbits diferents –fotògrafs, urbanistes, arquitectes, polítics, historiadors, geòlegs i, finalment, residents, persones que viuen i treballen en els llocs on es fan les fotografies. En comparació amb el projecte DATAR, aquest aspecte social o «democràtic» de les noves iniciatives va guanyar encara més importància. El diàleg entre experts i públic es va convertir en l'objectiu principal: la voluntat d'implicar-se amb les comunitats afectades, d'utilitzar les imatges per a l'estudi i l'educació. Cada projecte tenia la seva pròpia raó de ser, el seu context local o regional específic, les seves finalitats, estructura i, evidentment, la seva pròpia tria de fotògrafs, tot i que en algunes ocasions es va produir alguna coincidència inevitable. Gairebé en tots els casos, les còpies fotogràfiques van anar a parar a col·leccions o arxius de museus, i de vegades van ser la llavor per a una nova institució dedicada a la fotografia.

El projecte francès Transmanche (1987-2006) va néixer en el context del redesarrolupament del nord de França que va acompanyar la construcció del túnel del Canal de la Mànega. Aquest projecte va estar organitzat pel centre regional de fotografia de Douchy-les-Mines, i entre els artistes que hi van participar hi havia els fotògrafs Josef Koudelka, Bernard Plossu i Marilyn

Bridges. La bona acollida i els efectes locals dels treballs encarregats van fer que el centre de fotografia continués fins i tot un cop enllestit el túnel, incorporant-hi nous temes socials i de desenvolupament econòmic. A través de conferències, debats, tallers i projectes educatius, la identitat específica de la regió i les seves comunitats –durant molt de temps lligades a la indústria minera– van ser objecte de debat i reflexió, prenent les fotografies com a font o material d'origen.

A l'altra banda del Canal, es va dur a terme un projecte paral·lel anomenat Cross Channel Photographic Mission (1987-1996), que també girava entorn dels efectes socials i econòmics del nou túnel sobre el paisatge i la vida social de la regió. I aquí també, la pràctica d'encarregar treballs fotogràfics referits a qüestions socials i econòmiques de caràcter local i regional va continuar sota el paraigua d'una nova organització denominada Photoworks (en actiu des del 1996).

El projecte italià Linea di confine per la fotografia contemporània (del 1989 fins avui), el de durada més llarga, s'ha centrat des del principi en les províncies del nord de Reggio de l'Emília i Mòdena, una de les zones més industrialitzades d'Itàlia. Des del 2003, també ha posat el focus en la construcció de la línia de tren d'alta velocitat de Bolonya a Milà, que travessa la regió pel mig. El projecte ha convidat a participar-hi diversos fotògrafs italians de la regió, com Guido Guidi, William Guerrieri i Paola De Pietri, així com un seguit de fotògrafs internacionals –entre d'altres, Lewis Baltz, John Davies, Axel Hütte i Stephen Shore– i ha donat lloc a nombroses exposicions, debats, tallers de fotografia i publicacions. Es caracteritza per una profunda reflexió sobre les implicacions polítiques, històriques i estètiques de la representació del paisatge a Itàlia. Dirigit per un centre de fotografia de Rubiera, el projecte Linea di confine rep suport financer de l'Ajuntament de Rubiera i de la província del Reggio d'Emília.

A Suècia, Ekodok-90 (1990-1994) s'endinsava en la relació entre l'home i la natura. El govern suec volia que els seus museus nacionals dediquessin més atenció a l'ecologia i la història natural. Alhora, també volien crear més oportunitats econòmiques per als fotògrafs i instar els museus a ampliar les seves col·leccions amb fotografia contemporània. Ekodok-90 va treballar amb fotògrafs suecs de diversos àmbits, com ara el periodisme i la fotografia documental, i entre els participants hi havia Gerry Johansson, Kersti Rasmusson i Gunnar Smoliansky. El projecte va desenvolupar una perspectiva específica sobre les tradicions agrícoles a Suècia, visible en el territori i experimentada per les comunitats rurals. També es va centrar en la construcció d'infraestructures, el tractament de residus i la indústria pesquera. Ekodok-90 va ser un projecte inacabat, i aquell centre de referència per a la preservació de les fotografies no es va arribar a crear.

Els projecte alemany Photography and Memory (1993-1996) i el romanès RO_Archive (del 2007 fins avui) van néixer de la constatació que els canvis en les ciutats, les zones rurals i les tradicions culturals en general en els països i regions postcomunistes s'havien precipitat després del 1989. L'ambició de crear arxius visuals d'edificis, llocs i paisatges sorgia de la voluntat de no oblidar i de preservar allò que era obviat, ignorat o fins i tot brutalment bandejat per les forces capitalistes com una identitat i una història cultural específiques. Photography and Memory era una iniciativa d'una Arbeitsgemeinschaft (col·lectiu de treball) que va comptar amb el suport del govern federal i dels governs regionals. L'extensa col·lecció de fotografies resultants, fetes per més d'una cinquantena de fotògrafs, es troba avui escampada per diversos museus regionals. El projecte RO_Archive, nascut d'un impuls semblant, està finançat pel Ministeri d'Educació i Recerca romanès i la Universitat Nacional de les Arts n'és l'entitat organitzadora.

Una aproximació força diferent en la història dels projectes fotogràfics institucionals és el projecte suís anomenat Fotografische Langzeitbeobachtung Schlieren. Es tracta d'un exemple interessant de recerca urbana per mitjà del mètode de la refotografia, una pràctica desenvolupada pel fotògraf americà Mark Klett. La ciutat de Schlieren, a prop de Zuric, va ser monitoritzada durant quinze anys (del 2005 al 2020) fotografiant-ne els mateixos llocs moltes vegades des del mateix punt de vista en uns intervals de temps fixos. Al cap d'un temps, s'obtenia com a resultat llargues sèries de fotografies de cadascun dels llocs triats que es podien llegir com una pel·lícula a càmera lenta, i que mostraven els canvis en el paisatge urbà que normalment passarien desapercibuts (i que anaven, segons el lloc, des de gairebé cap mena d'alteració fins a transformacions radicals on, per exemple, s'erigien nous edificis). Aquest projecte va ser iniciat i organitzat per l'Institute for Contemporary Art Research (IFCAR), pertanyent a la Zürcher Hochschule der Künste (ZHdK).

Si mirem enrere, és obvi que el projecte DATAR va inspirar nombroses organitzacions governamentals i semigovernamentals a encarregar treballs fotogràfics sobre el paisatge canviant i l'entorn urbà. Sovint la força motriu darrere aquestes iniciatives eren individus, moltes vegades els mateixos fotògrafs. En molts casos, els impulsors partien de la idea d'utilitzar la fotografia com un mitjà per establir un diàleg o conversa entre els habitants/residents, els polítics, els legisladors, el planificadors urbanístics, els paisatgistes i els arquitectes. Per assolir-ho, va caldre combinar els esforços dels governs nacionals, regionals i/o locals. Els centres locals (de fotografia) també s'hi van involucrar, així com, en alguns casos, les universitats. L'ús instrumental de la fotografia en va ser l'aspecte més destacable, i molt rarament la producció

d'obres d'art. Els diversos usos de la fotografia en els diversos projectes es poden categoritzar de la manera següent:

1. Documentar, fer visible el que s'ha oblidat o negligit, mostrar el que realment hi ha en un moment concret i des d'un punt de vista concret, copsar l'esperit del lloc.

2. Com a eina de monitorització, quan les fotografies es fan amb diferents intervals de temps.

3. Aplegar informació i fer recerca: la fotografia com a treball de camp, com a part d'un estudi més ampli.

4. Com a anàlisi visual: una reflexió sobre la relació amb les tradicions visuals, la història de l'art i la història de la fotografia, així com la manera en què la tecnologia contemporània configura la nostra visió del món; reflexionar sobre les nocions de mirar i de veure, o desfiar i subvertir els trops visuals.

5. Com a document subjectiu d'experiència (ja sigui amb caràcter artístic o amateur), que representa la visió subjectiva de l'artista o que estableix un paral·lelisme amb la visió del resident, el turista o el planificador urbà.

6. La creació d'un arxiu per al futur, la preservació de la història en forma visual.

Una condició important per a un ús tan actiu era l'existència de «programes complementaris» com ara reunions, tallers, debats, programes educatius a les escoles, etcètera, per als quals les exposicions podien funcionar com a punt de partida. En un seguit de casos, aquestes activitats associades van ser organitzades *abans* que es concretessin els projectes i es convidés els fotògrafs a participar-hi. En aquest sentit, van ajudar a conformar la naturalesa de l'encàrrec o bé van determinar la tria dels fotògrafs.

Cal remarcar que el nombre de projectes fotogràfics públics ha disminuït substancialment durant la primera dècada del segle XXI, sobretot els que aborden el tema del paisatge i l'entorn urbà. Potser la consciència general del potencial democràtic d'aquests projectes s'ha afeblit entre les instàncies públiques que els encarreguen? Certament, el que no s'ha afeblit gens és l'interès dels fotògrafs per aquests temes. N'hi ha molts que continuen fent un treball molt rellevant sobre el paisatge, el territori i la urbanització, de vegades de manera individual, de vegades com a membres d'un col·lectiu; i aquestes obres són de plena actualitat. En moltes zones d'Europa, el paisatge i l'entorn natural es continuaran transformant radicalment durant les pròximes dècades a causa del canvi climàtic, la necessitat de preservar la natura i la transició

energètica. El mateix es pot dir de moltes ciutats europees (i d'arreu del món). Avui dia, es concentra cada vegada més població a les ciutats i molts entorns urbans experimenten els efectes de la globalització, les migracions, internet, la privatització de l'espai públic i el creixement del turisme de masses.

Hi ha, però, una altra qüestió urgent relacionada amb la fotografia com a tal. Al tombant de segle, els grans projectes fotogràfics institucionals van ser objecte de crítica perquè promovien un «gènere» específic de fotografia que s'havia tornat previsible, estàtic i massa autoreferencial. A l'era digital i de les xarxes socials, la necessitat de repensar el mitjà, renovar el seu llenguatge visual i adaptar-se a una cultura de la imatge canviant, amb diverses ètiques i estètiques, ha esdevingut crucial per als fotògrafs si volen que la seva obra tingui impacte o rellevància. Les missions o campanyes fotogràfiques com les que hem esmentat en aquest breu recorregut històric podrien servir de laboratori per reinventar les funcions socials i polítiques de la fotografia.

Bibliografia

- Bertho, R. i H. Conés (ed.). *Paysages français. Une aventure photographique 1984-2017*. París: Bibliothèque nationale de France, 2017.
- Guerrieri, William. «Commissioning, photography and the crisis of territorial political representation», a F. Gierstberg, *Framed Landscapes: European Photography Commissions 1984-2019*. Madrid: Fundación ICO, 2019, p. 218-241.
- Rosenblum, Naomi. *A World History of Photography*. Nova York: Abbeville Press, 1994, p. 100.

CONNEXIONS TRANSVERSALS.
MIRAR LES CIUTATS
DES DELS ESPAIS ALTRES

TERESA CALDEIRA

Som en una època en què l'espai se'ns dona sota la forma de relacions d'emplaçaments.

Michel Foucault, «Des espaces autres», 1967

Les narratives sobre les ciutats tendeixen a dotar-les d'una coherència que, de fet, no tenen. És el cas de la majoria de teories urbanes, fins i tot aquelles que descriuen les ciutats com llocs emmarcats per profundes desigualtats socials i segregació espacial –i que veuen en el capitalisme la lògica unificadora d'aquests espais contradictoris. Tanmateix, les ciutats són entitats complexes i mutants que desafien qualsevol intent de contenir-les dins un marc de narratives i plans comprensius i totalitzadors: els ultrapassen i es desborden. Malgrat que això probablement ha estat sempre així, s'ha fet més evident en aquestes últimes dècades, quan diversos processos socials –la globalització, la intensificació dels fluxos transnacionals i la generalització de les tecnologies digitals, entre d'altres– han accentuat el caràcter fragmentari de les ciutats fins al punt de requerir nous imaginaris per abordar-les, com ara les nocions d'assemblatge o encaix i de xarxes.¹ De quina manera, doncs, es poden explicar simultàniament les limitacions de les grans narratives urbanes, així com les complexitats i la naturalesa obstinadament inaferrable i incontenible de les formacions urbanes? Com es poden considerar les ciutats des de la perspectiva dels seus fragments, d'algunes de les seves parts susceptibles de ser copsades, sense caure en visions massa localitzades o restringides? Com es pot arribar al moll de l'os i escriure sobre les estranyes connexions i les desconexions que creen les ciutats?²

Al llarg dels últims vint anys, diversos científics socials i urbanistes han experimentat amb la possibilitat d'una nova concepció i explicació de les ciutats que respon a una manera d'entendre-les més complexa. Molts experiments es van originar al sud global, on les ciutats no encaixen amb les teories urbanes disponibles, sobretot les que provenen de l'Atlàntic Nord, formulades per explicar altres menes d'espais.³ Pensar en la ciutat des del sud significa partir de posicions no centrades o descentrades, de posicions que es resisteixen a la centralitat. Això no implica necessàriament posar el focus en ciutats del sud global, sinó més

1. Per exemple, Castells, 1996; Amin, 2007; i Farías, 2010.

2. Pol Fité Matamoros ha estat un interlocutor excepcional i li agraïxo els seus comentaris sobre un esborrany d'aquest assaig. També vull agrair a Judit Carrera les referències d'última hora i els diàlegs a llarg termini, i a Yanin Kramsky la seva edició.

3. El llistat d'urbanistes implicats en aquest experiment analític és llarg i no puc esmentar-los tots aquí ni fer justícia a la seva erudició. Els que m'han inspirat i influït més són: Gautam Bhan, Kelly Gillespie i AbdouMaliq Simone, amb els quals he col·laborat directament, i Filip de Boeck, Ash Amin, Edgar Pieterse i Achille Mbembe.

aviat buscar o crear perspectives i arxius alternatius en comptes d'utilitzar els que ja estan establerts. Significa desfamiliaritzar-se i posar en qüestió visions que es donen per sabudes. Significa partir d'allò que ja existeix, de fragments descentrats que tenim a l'abast, i provar de desvelar-ne la lògica, les històries i les interconnexions. Significa anar més enllà de l'adjacència –les comparacions que mantenen les coses l'una al costat de l'altra– per proposar sutures que connectin punts estratègics.⁴ Significa rebutjar la recerca d'una altra visió coherent –una més– i endinsar-se, en canvi, en les incoherències i relacionalitats (inesperades) que aquests experiments fan sortir a la llum. Significa procedir transversalment.⁵

Pensar transversalment

Les deu imatges de la seqüència 1 articulen un discurs concret. Cada parell de fotografies es va fer al mateix barri en una ciutat diferent. Conjuntament expliquen una història de precarietat, però també de possibilitats de futur a mesura que els residents inverteixen totes les seves energies i recursos en la millora i l'ampliació d'allò que originalment eren casetes molt pobres i barris inacabats. Expliquen històries d'*autoconstrucció*, la manera habitual en què els residents sense recursos i els migrants a les ciutats d'arreu del món construeixen els seus habitatges i urbanitzen els barris.⁶ Aquest procés i el tipus d'espai que genera són força semblants arreu del planeta, independentment de les immenses diferències que hi pugui haver entre una ciutat i una altra. Les cases que es veuen en aquestes fotografies corresponen a cinc ciutats de tres continents: dues a Europa, dues a l'Àfrica i una a l'Àfrica. Això no obstant, s'hi percep no sols una precarietat similar, sinó també unes formes i uns materials, així com uns projectes i desitjos, similars. També posen de manifest una manera semblant d'habitar la ciutat, que consisteix a construir-se literalment un aixopluc amb molt pocs recursos i, en aquest procés, afirmar la pròpia condició urbana.

Si pensem transversalment en aquestes ciutats i com evolucionen, se'ns obren noves vies per entendre'n els processos d'urbanització i les narratives que els acompanyen. La transversalitat és una manera de constituir objectes d'estudi tallant a través de camps

4. La noció de sutura prové de De Boeck i Balaji, 2016.

5. He utilitzat la noció de transversalitat a Caldeira (2017) per caracteritzar el procés d'urbanització perifèrica. He continuat desenvolupant aquesta noció i experimentant amb arxius de diverses ciutats en col·laboració amb els meus col·legues Gautam Bhan, Kelly Gillespie i AbdouMaliq Simone.

6. He explorat les nocions d'autoconstrucció i urbanisme perifèric a Caldeira, 2017. Més avall afegeixo referències sobre l'autoconstrucció en diversos països.

i processos diversos. Les transversals són construccions. Pensar transversalment significa fer conversar una sèrie de particularitats d'una manera que no és previsible ni prescrita. Això es pot fer, per exemple, deixant temporalment de banda les consideracions respecte al context, la història i els plans que situarien immediatament aquestes particularitats en un discurs reconeixible, com ara els que expliquen la història de cadascuna d'aquestes ciutats posant èmfasi en la seva singularitat, el seu desenvolupament i els rols que ha tingut en el marc més ampli de la nació o la regió. Durant un moment, doncs, deixem en suspens les diferències i posem entre parèntesi aquestes històries particulars (és a dir, allò que les distingeix i les singularitza).

Les cases que apareixen a l'esquerra de cada parella a la seqüència 1 es troben en una fase inicial de construcció. Estan parcialment construïdes, amb els maons a la vista. Totes són petites i tenen una forma semblant: cubs amb finestres i portes, planxes planes de formigó fent de teulada, potser en preparació per construir-hi un segon pis. Ja tenen tanques de ferro, portes i barrots a les finestres; podem imaginar el temps que els propietaris han dedicat a pensar estils i colors, així com les mesures de seguretat. Hi ha flors, testos, petits jardins, cortines i altres elements que indiquen que s'hi posa cura, que no és sols una inversió en un lloc per viure-hi, sinó també per crear un estil de vida, per esdevenir urbà i modern, per accedir al consum i triar opcions estètiques.⁷ Aquests aspectes es farien encara més evidents si obríssim les portes i entréssim als habitatges. Hi trobaríem un munt d'aparells electrònics, mobles acuradament escollits, petits objectes arreglats a les prestatgeries i imatges penjades a les parets. També els interiors mostrarien una semblança sorprenent, ja que tots aquests elements són objectes de producció industrial massiva que circulen globalment. Un fogó de gas i un televisor són un fogó i un televisor arreu del món, però més enllà d'això, hi ha molts objectes decoratius

7. Vegeu Holston, 1991.

que es troben a qualsevol lloc del planeta, com ara determinats contenidors de plàstic, ampolles de vidre o reproduccions de les mateixes pintures de paisatges suburbans del nord. Es tracta d'imatges impreses a la Xina que es troben tant a les cases pobres de Kinshasa com als *bastis* de Delhi i, per descomptat, en molts altres llocs del món.⁸

Les fotografies de la dreta de cada parella mostren construccions en diversos estadis, sempre al cap de molts anys d'esforços i de viure al barri. S'hi veuen habitatges situats al mateix carrer o de vegades uns quants carrers més enllà dels que apareixen a les fotografies de l'esquerra. Les cases autoconstruïdes es caracteritzen perquè creixen de baix cap amunt, amb pisos afegits, fins i tot en els espais més impensables. Les estances afegides permeten que la família s'ampliï i que augmentin els ingressos familiars, ja que sovint es lloguen, sobretot a migrants que acaben d'arribar a la ciutat i necessiten un lloc per començar. Aquests migrants acostumen a ser persones que no han tingut l'oportunitat d'adquirir un petit terreny i començar a construir el seu propi habitatge. Al llarg dels anys, les cases s'amplien i s'hi introdueixen millores, els residents en decoren les façanes, hi afegeixen colors, utilitzen materials més sofisticats, actualitzen els aparells de comunicació i les antenes parabòliques, i eixamplen els jardins. Aquestes construccions més sofisticades, al costat de les que són més precàries, posen de manifest el desig de mobilitat social que anima els seus residents; són una prova que es pot assolir una situació millor en el futur si es continua invertint, tant econòmicament com emocionalment, en un projecte d'habitatge. Els barris on abunden les autoconstruccions estan marcats per aquesta temporalitat lineal, per aquestes idees de millora i acompliment al cap del temps. En molts sentits, refermen nocions de progrés i desenvolupament.

Els barris autoconstruïts són força heterogenis i –més important encara– canvien constantment, sovint en direccions que s'allunyen del procés inicial de producció espacial, com comentem més avall. Els diversos estadis en el procés de construcció de les cases donen al barri un aspecte d'heterogeneïtat interna, més que no pas de comunitat homogènia, com tan sovint s'hi vol veure. També són espais marcats per desigualtats socials significatives, com les que separen els propietaris que van poder ampliar la seva edificació dels seus llogaters –migrants recents, famílies joves o persones que no contempen construir-se una casa pròpia. Amb l'expansió d'aquests barris apareixen altres desigualtats entre residents i propietaris de petits negocis, botigues o tallers que s'instal·len en aquestes zones a mesura que s'urbanitzen i creixen.

8. Vegeu De Boeck i Balaji, 2016; i Ghertner, 2013.

Les imatges de la seqüència 2 (que corresponen als centres de barris perifèrics de les mateixes ciutats on s'han fet les fotografies de la seqüència 1) donen testimoni de la diversitat, la complexitat i les connexions d'aquestes zones amb altres àrees més enllà del barri i de la ciutat. Amb el temps, els comerços es diversifiquen per tal de proveir les diferents comunitats que s'instal·len en aquests barris, sovint integrades per migrants recents que no provenen de zones rurals, com era habitual en el passat, sinó d'altres ciutats i d'altres països. Ja no es tracta, doncs, del petit comerç local, sinó d'un comerç cosmopolita. Als barris perifèrics, les zones on es concentren els comerços funcionen com a *hubs* o nodes de transports i serveis. És on s'adrecen els veïns per cobrir una varietat de necessitats, des de serveis financers fins a tatuatges, sovint en edificis que conserven el vestigi de les capes superposades característiques de l'autoconstrucció. El llistat d'ofertes és inacabable: des d'escoles fins a centres religiosos, des de clíniques i centres de salut fins a centres d'art, des de bufets d'advocats fins a fisioterapeutes i dentistes, botigues d'ordinadors i subministrament d'internet, serveis de gimnàs i classes de pilates, restaurants i mercats ètnics, perruqueries i un llarg etcètera. Aquests centres ja no tenen res a veure amb els llocs allunyats o desplaçats que potser havien estat al principi dels processos d'autoconstrucció: han esdevingut espais interconnectats, vibrants, centralitats per dret propi.

Hi ha també una altra manera d'analitzar aquestes zones des de la perspectiva del pensament transversal. Com he exposat en altres ocasions,⁹ les àrees urbanes que s'han originat en processos d'autoconstrucció s'involucren transversalment en la lògica oficial. Això significa que pertorben una sèrie de termes de la lògica oficial com ara la propietat legal, el mercat laboral, les regulacions estatals i el capitalisme de mercat. Ara bé, més que oposar-se frontalment a aquestes lògiques, el que fan és operar-hi d'una manera transversal. És a dir, implicant-se en els problemes derivats de la legalització, la regulació, l'ocupació, la planificació i l'especulació, redefeixen la lògica oficial i, en conseqüència, generen urbanitzacions de caràcter heterogeni i remarcables repercussions polítiques. Les ciutats on es troben aquestes zones són molt desiguals, però les desigualtats no sempre es poden categoritzar com a meres oposicions binàries entre regulació i desregulació,

9. Caldeira, 2017, p. 7.

barris residencials i barraquisme, formal i informal, etc. Aquestes ciutats mostren múltiples formacions de desigualtat en les quals les categories com ara *formal* o *regulat* són sempre dinàmiques, canviants i inestables. Per aquest motiu cal deixar de banda nocions com *informalitat* i *marginalitat* (i el raonament binari que comporten) i pensar en termes de lògica transversal si volem comprendre aquestes complexes formacions urbanes de caràcter inherentment inestable i contingent.

El sòl és un dels àmbits en què la transversalitat es fa més evident. A les imatges de més amunt s'hi veuen parcel·les que inicialment no eren del tot legals o regulars. Els migrants i els residents pobres tenen molt clar que la il·legalitat i la irregularitat són les condicions en què poden esdevenir propietaris i ciutadans urbans. Un cop dit això, cal remarcar que les condicions d'irregularitat i/o d'il·legalitat varien notablement, atès que els solars tenen històries específiques d'adquisició del terreny, de disputes i de legalització. Algunes de les parcel·les que apareixen a la seqüència 1 fa molt de temps que són legals; d'altres eren il·legals i van ser legalitzades molts anys després; algunes es van originar en l'ocupació de terrenys públics que només al cap del temps es van regularitzar i privatitzar; d'altres continuen sent il·legals i/o irregulars; i d'altres havien estat ocupades irregularment però el govern municipal les va condonar i regularitzar. Aquestes zones també tendeixen a tenir llargues històries, tot i que força divergents, d'organització política. En general, la urbanització i millora dels barris d'autoconstruccions requereix la implicació de l'Estat i l'afirmació dels drets de ciutadania (encara que aquesta expressió no es mobilitzi). Aquesta implicació varia i pot anar des de la concessió de títols de propietat a canvi de vots fins a diversos graus d'oposició i contestació amb els quals els residents esdevenen ciutadans polítics que dominen el llenguatge dels drets. També inclou intervencions de l'Estat a fi de regular i regularitzar tant el terreny com les construccions per passar de la il·legalitat a la legalitat, de la irregularitat a la regularitat. El que queda clar a través d'aquests casos és que les condicions de legalitat i irregularitat són sempre canviants, i que la gent pot apostar per la regularització i la legalització en la mateixa mesura que aposta per la mobilitat social.

De fet, aquests dos processos són inseparables.

Podem concloure, doncs, que les zones d'urbanització perifèrica estan sotmeses a un canvi constant: milloren, s'expandeixen, s'urbanitzen i finalment es regularitzen. Ara bé, els ritmes de desenvolupament d'aquests processos no sempre estan sincronitzats. El fet que una zona estigui regularitzada no significa que una altra d'adjacent també ho estigui. Aquest fenomen crea geografies d'una heterogeneïtat i unes desigualtats remarcables. Durant els últims quinze anys, a més, una sèrie de processos han transformat les àrees autoconstruïdes en un sentit que no sols accentua

aquestes heterogeneïtats, sinó que ha alterat significativament els processos d'autoconstrucció. Als canvis en l'estatus del sòl cal afegir-hi dos fenòmens més amplis que han impactat en aquestes zones: els canvis en el crèdit i en el món laboral.

És impossible descriure aquí aquestes transformacions en detall, però n'hi ha algunes que són evidents. Fa trenta anys, les modalitats de crèdit a les quals tenien accés els autoconstructors eren molt restringides i sempre vinculades a transaccions privades, com les que s'estableixen entre un proveïdor i els clients que hi compren materials i aparells de construcció, o bé la persona que parcel·la els solars i els compradors dels solars. Avui dia, però, l'accés al crèdit per adquirir terreny o béns de consum s'ha generalitzat. Els residents dels barris perifèrics tenen accés a targetes de crèdit, hipoteques i préstecs, i la quantitat d'entitats financeres que operen a la perifèria s'ha multiplicat, des de la banca privada fins a organitzacions internacionals. Com a resultat, l'endeutament marca la vida quotidiana de les famílies pobres arreu del món, tant al nord com al sud.

Els canvis en el món laboral també han alterat notablement les condicions de vida de les classes treballadores i la seva relació amb l'habitatge. Fins a mitjans del segle XX, quan el fenomen de l'autoconstrucció a les ciutats que analitzem va agafar embranzida, els nous migrants que arribaven a la ciutat acostumaven a trobar feina en el sector industrial. Per descomptat, sempre hi ha hagut altres formes de treball urbà –des del servei domèstic fins a la construcció, passant per altres feines dins el sector dels serveis–, però l'índex de desocupació era més aviat baix i el mercat laboral urbà permetia als treballadors d'accedir a contractes que els garantien una certa estabilitat i seguretat. Sovint, aquests acords s'acompanyaven de cotitzacions a la Seguretat Social gràcies a les quals els obrers podien comptar amb disposar d'una petita pensió de jubilació en el futur. Aquesta relativa seguretat i continuïtat ha estat progressivament soccavada a mesura que es multipliquen les formes d'explotació. Només cal pensar en l'explotació flagrant que han patit els treballadors de determinats sectors durant la pandèmia en ciutats d'arreu del món. En un context d'alts índexs d'atur i agressives campanyes per desregular i deslegitimar els drets i les organitzacions laborals, aquests treballadors es van multiplicar. Parlem de les persones que treballen en el repartiment i l'entrega de paquets a consumidors individuals capaços de comprar a través d'una app: tant ells com les motxilles que transporten a l'esquena constitueixen avui dia una presència ubiqua en qualsevol ciutat del nord o del sud. Sovint són propietaris dels mitjans que els permeten desenvolupar la seva feina: una moto o una bicicleta i un *smartphone*. Aquestes eines els donen accés a una feina mal remunerada que depèn de la seva disponibilitat i mobilitat durant moltes hores

al dia. Les empreses que els lloguen per a tasques individuals no paguen impostos ni contempen els drets laborals ni els reconeixen com a empleats o individus que guanyen un sou, en línia amb el model que s'ha descrit com la «uberització» del treball,¹⁰ els consideren treballadors autònoms.

L'autoocupació comporta sovint renunciar a tota mena de drets: a un horari fix, a cobrar les hores extres, a l'assegurança sanitària, als permisos retribuïts, a les vacances i un llarg etcètera. Significa incórrer en les despeses vinculades a la feina amb l'esperança d'aconseguir beneficis. Significa treballar sense horari i sovint sense pausa. Significa haver de competir amb duresa contra molts altres treballadors. Els obrers més mal pagats durant el fordisme tenien la tranquil·litat de rebre un xec regularment i comptar amb una certa cobertura social, cosa que els permetia fer projectes a llarg termini com construir-se una casa pròpia. Per als fills d'aquests treballadors, molts dels quals han nascut en els habitatges que els seus pares es van autoconstruir, la reproducció d'aquest model no és una opció: o bé no tenen feina, o bé fan algun tipus de treball «uberitzat».

Els efectes combinats dels canvis en el sòl, el crèdit i el treball són nombrosos. Alguns dels més evidents en les zones considerades en aquest estudi tenen a veure amb les transformacions en l'estructura del mercat immobiliari popular i les noves nocions de temporalitat i espacialitat. Aquests últims anys, el mercat immobiliari popular –el mercat d'habitatges per a residents amb ingressos baixos– ha experimentat alteracions considerables i l'autoconstrucció ha perdut prevalença o viabilitat a les ciutats, fins i tot en el sud global i al marge del fet que continuï sent la forma dominant en els barris perifèrics.

En diverses ciutats del sud, una de les transformacions recents més destacades és l'expansió del mercat de lloguer, sobretot en extensions d'antics habitatges autoconstruïts. Hi ha més persones que es decanten pel lloguer i menys que es proposin ser propietaris. Un altre canvi important és que les cases més senzilles i barates que estan acabades i a punt per viure-hi s'han incorporat al mercat de l'habitatge, de manera que els joves i els nousvinguts tenen l'opció de no haver de construir-se una casa. Sovint aquest tipus d'habitatge és edificat per constructors privats, en general amb alguna forma de subsidi per part de l'Estat. Aquests desenvolupaments són variants del model neoliberal d'habitatge social assajat a Xile sota el règim de Pinochet i que després es va replicar, amb les modificacions oportunes, en països com Mèxic, Colòmbia, Costa Rica, Brasil i Sud-àfrica.¹¹ En la majoria de llocs, els governs concedeixen ajudes als promotors

10. Vegeu Abílio, 2020; i Ferguson i Li, 2018.

11. Vegeu, per exemple, Gilbert, 2004 a i b.

privats perquè construeixin complexos d'unitats habitacionals, que s'assignen a famílies que puguin demostrar un cert nivell d'estalvis i que passen un filtre del mateix govern. En general, es tracta d'iniciatives que es desenvolupen en zones per urbanitzar allunyades dels centres i configuren un paisatge monòton d'habitatges estandarditzats que contrasten amb l'heterogeneïtat dels barris d'autoconstruccions. Tanmateix, tenen algunes característiques interessants. En primer lloc, que les persones no han d'invertir temps i energia en la construcció. En alguns països, com Xile i el Brasil, la titularitat de la propietat –sempre legal– es concedeix a la dona, fins i tot si està casada, ja que aquests programes reconeixen que són elles les que necessiten un lloc estable per pujar els fills en contextos on sovintaja la reconstitució de les llars.¹²

Hi ha altres alternatives en el mercat immobiliari per a les classes populars. Una de les més cares són els edificis d'apartaments construïts per promotors amb criteris mercantils i sense subsidis estatals, una possibilitat atractiva quan els serveis financers s'expandeixen a les classes baixes i els bancs els concedeixen hipoteques. A l'extrem oposat, l'ocupació organitzada del sòl és una pràctica creixent, sobretot en el cas dels terrenys públics. També cal destacar, respecte a aquests últims anys, les intervencions d'organitzacions criminals, que han estat explorant el mercat immobiliari amb fins d'inversió, blanquejament de diners i control social dels territoris on tenen interessos. D'altra banda, algunes zones que inicialment es van urbanitzar per mitjà de l'autoconstrucció han canviat tant que ja no es consideren part del mercat immobiliari popular. Una altra possibilitat és la gentrificació d'aquestes àrees un cop legalitzades i regularitzades, quan el terreny puja de valor gràcies a l'adquisició de promotors que hi construeixen un altre tipus d'habitatge, com ara condominis i grans complexos residencials i comercials que ja no s'adrecen a un mercat popular sinó a grups socials amb rendes més altes.

Així doncs, malgrat que el desig de millorar socialment i materialment –tan estès i arrelat– simbolitzat per l'autoconstrucció continua configurant la vida de milions de residents urbans arreu del món, podem concloure que també s'hi han anat produint una sèrie de canvis significatius que han generat diversos tipus de paisatge i l'han desplaçat a favor d'altres possibilitats. En alguns casos l'autoconstrucció ha esdevingut impossible, i fins i tot els residents prèviament establerts en un lloc n'han estat expulsats, com a les zones gentrificades; en altres casos s'ha fet més difícil, atès que la gent no té feines estables ni els ingressos o l'accés a la

12. Vegeu Koppelman, 2013.

terra que cal per embarcar-se en aquest procés; i encara en altres,

l'autoconstrucció simplement ha perdut atractiu.¹³ Finalment hi ha el cas dels joves nascuts a la ciutat que no volen seguir el camí emprès pels seus pares o el troben inviable. Aspiren a viure una vida diferent de la dels seus progenitors i formular una altra mena de projectes i narratives ancorades en nocions de circulació i transitorietat. No volen que el principal projecte de la seva vida hagi de ser la inversió en un lloc, sinó que prefereixen estudiar, cursar una carrera, viatjar, ser productors culturals; busquen noves modalitats de convivència que no passen per la família nuclear, l'estructura predominant entre els projectes d'autoconstrucció. Com que disposen de diverses opcions d'habitatge, molts joves ni tan sols es plantegen la possibilitat d'autoconstruir, un procés que consideren extremadament costós en termes de temps, energia i diners. Per tot plegat, acaben transitant entre el lloguer, l'habitatge social, l'habitatge del mercat immobiliari i l'ocupació organitzada. A més, cal tenir en compte que es mouen molt per la ciutat, sobretot per produir i consumir productes culturals, de la poesia al grafiti, del rap al funk, etcètera. Aquesta capacitat de circulació i de canviar els plans de vida comporta no sols una relació diferent amb el lloc, més desvinculada o independent, sinó també un nou sentit de temporalitat: ja no hi ha una clara noció lineal del temps ni es confia en el progrés i la mobilitat social, sinó que domina un sentit de transitorietat, de desplaçament lateral.¹⁴

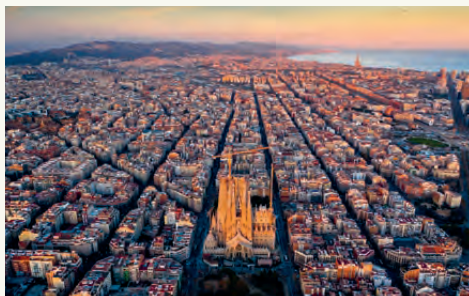
Més enllà de les vistes aèries

Examinar els processos d'autoconstrucció i les seves transformacions a través de diverses ciutats és una de les aproximacions a l'anàlisi de l'urbanisme contemporani. Aquesta perspectiva transversal visibilitza la manera en què les majories urbanes de molts contextos diferents urbanitzen els seus espais utilitzant els seus propis recursos i abordant transversalment aspectes com la propietat legal, el món laboral, la regulació estatal i el capitalisme de mercat. Certament, difereix de les perspectives de dalt a baix, orientades al centre i totalitzadores tan habituals en l'anàlisi urbanística. El contrast entre les aproximacions transversals des de les perifèries i altres visions més estàndards de la ciutat –que són les que acostumen a guiar el planejament– posa

13. Les transformacions urbanes a Istanbul ofereixen un exemple molt clar de la manera en què zones que prèviament eren d'autoconstrucció –*gecekondu*– s'han gentrificat després d'expulsar-ne els residents originals. Vegeu Balaban, 2011; Kuyucu i Ünsal, 2010; Kuyucu, 2014.

14. He explorat la noció de transitorietat i les nocions associades de temporalitat i espacialitat a Caldeira (en preparació). Simone (2020) ha escrit també sobre aquestes transformacions.

de manifest la insuficiència de totes dues perspectives i la necessitat de prendre en consideració una multiplicitat d'alternatives. Les ciutats són el producte d'un seguit de processos que, tot i estar interconnectats, no són necessàriament coherents en les narratives principals. Partir d'aquesta heterogeneïtat i manca de coherència com a premissa té conseqüències significatives tant en l'àmbit del planejament urbanístic com en el de la producció d'anàlisis sobre la ciutat.

Una manera força habitual de representar les ciutats és a vista d'ocell. Les fotografies de la seqüència 3 se serveixen d'aquesta perspectiva per presentar les cinc ciutats on se situen les cases i els barris descrits en les seqüències prèvies: Barcelona, Istanbul, Ciutat de Mèxic, São Paulo i Johannesburg. Vistes des de l'aire, les ciutats són més fàcils de reconèixer que no pas si es contemplen des de la perifèria i les àrees d'autoconstrucció. Això passa perquè les narratives urbanes (tant les visuals com les escrites) a les quals estem acostumats privilegien els espais de riquesa i poder, normalment les zones del centre i la seva silueta de gratacels. A més, aquestes narratives tan distanciades de dalt cap a baix creen una il·lusió d'amplitud, de perspectiva global, que dissol les particularitats. Hi ha un plaer quan es «contempla la totalitat», segons afirma De Certeau a propòsit de la visió de Manhattan des del capdamunt del World Trade Center. L'elevació crea un punt de vista, un ull totalitzador, «fa llegible la complexitat de la ciutat, i n'immobilitza l'opaca mobilitat en un text transparent».¹⁵

La genealogia d'aquesta modalitat de representació total de les ciutats es remunta a les transformacions que van acompanyar la remodelació de París a mitjans del segle XIX a càrrec del baró Haussmann. Analitzant aquestes transformacions, David Harvey argumenta que «el radical canvi d'escala» que Haussmann va projectar, basant-se en noves tecnologies i formes organitzatives, «li van permetre pensar la ciutat (incloent-hi els suburbis) com una totalitat, més que no pas un caos de projectes particulars».¹⁶ «L'espai urbà» –continua Harvey– «era considerat i tractat com una totalitat en la qual es posaven en relació diferents barris de la ciutat i diferents funcions per formar un tot operatiu».¹⁷ Referint-se a les mateixes transformacions, T. J. Clark afegeix un gir fonamental a aquesta idea.¹⁸ Obrint la seva anàlisi amb imatges irrecognoscibles de *banlieues* degradades, en comptes dels

15. De Certeau, 1984, p. 92.

16. Harvey, 2006, p. 13.

17. Ibid., p. 111.

18. Clark, 1984, p. 36.

bulevards del centre, Clark argumenta que Haussmann va fracassar en l'intent de crear una idea unificada de ciutat en la vida quotidiana dels parisencs; París continuava sent plural, inigualitari i segregat. Les transformacions que va propiciar, però, permetien experimentar la ciutat «com una imatge, una cosa que es consumeix ocasionalment i de manera informal en espais expressament dissenyats amb aquest propòsit.» Clark qualifica aquesta fita d'*espectacle*, una manera de deixar que la ciutat es consumeixi «en abstracte, com si fos una ficció». El terme *espectacle* «al·ludeix al fet que la ciutat (i la vida social en general) es presentava com una unitat a les darreries del segle XIX, com una entitat separada feta per ser contemplada –una imatge, una pantomima, un panorama».¹⁹ La vista de Manhattan des del capdamunt del World Trade Center és un exemple d'aquesta mena d'espectacles, com ho són totes les imatges incloses en la seqüència 3.

Des de l'època de Haussmann, tant els teòrics com els urbanistes han seguit aquesta tendència dominant de pensar les ciutats no sols com a totalitats, com un tot circumscrit, sinó també com a entitats que cal integrar o sotmetre a una lògica unitària, o bé explicar en aquests termes. La brillant anàlisi que fa Harvey de París és probablement un dels estudis comprensius més convincents que s'han dut mai a terme. Harvey admet que el repte d'aquest tipus d'anàlisi consisteix a «veure tant la totalitat com les parts».²⁰ Com a analista de París, doncs, el seu propòsit s'emmiralla en el tractament urbanístic que fa Haussmann de la ciutat. Articula la transformació de París «en termes d'una sèrie de temes que s'entrellacen, cap dels quals no es pot entendre correctament sense els altres».²¹ La lògica dels processos que configuren aquest tot integrat està guiada per la lògica del capital i les seves permutacions. La narrativa de Harvey és imaginada com «una espiral de temes que, començant per les relacions espacials, avança a través de la distribució (crèdit, lloguer, impostos), la producció i els mercats laborals, la reproducció (de la força de treball, classe i relacions comunitàries), i la conscienciació per posar en marxa l'espai com a geografia històrica real d'una ciutat viva».²²

L'urbanisme modern és probablement la versió més radical d'aquesta visió totalitzadora de les ciutats. En les seves diverses encarnacions –des de la planificació soviètica dels anys posteriors a la Revolució Russa fins al desenvolupisme implementat en nombroses ciutats d'arreu del món, passant per les successives fites

19. Ibid., p. 63.

20. Harvey afirma que, pel que fa a aquesta perspectiva, es va inspirar en l'anàlisi de Viena feta per Carl E. Schorske i la manera en què «va aconseguir transmetre un cert sentit de la totalitat del que era aquella ciutat». Harvey, op. cit., p. 17.

21. Ibid., p. 102.

22. Ibid., p. 105.

del Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna (CIAM)– la idea era deixar de banda històries i particularitats. Sempre que fos possible, això significava començar de zero i establir unes línies mestres que ordenessin tot l'espai de les ciutats i en travessessin tots els estrats socials. Les eines de planejament com la zonificació s'aplicaven a un espai sencer per tal d'arranjar-lo i intentar fer-lo coherent amb la lògica funcional de tot el pla. Hi havia l'esperança que les reestructuracions d'acord amb criteris de racionalitat farien les ciutats, si no socialistes, almenys més igualitàries, desenvolupades i definitivament més ordenades. Un dels exemples més exitosos d'aquest tipus d'urbanisme és el cas de Brasília. Però com ha demostrat James Holston,²³ al contrari del que s'havia imaginat, el resultat va ser una ciutat altament segregada i inigualitària, on els residents se sentien alienats i forçats a revertir algunes de les innovacions més òbvies del pla. Les utopies d'integració, anivellament i ordenació no han aconseguit materialitzar-se, però les principals narratives de la planificació urbanística, així com els intents de representar les ciutats amb vistes aèries, com a totalitats, continuen fascinant.

Les fotografies de les seqüències 1 i 2 estan fetes arran de carrer. Articulen particularitats que s'assemblen més al «caos dels projectes particulars» que Harvey contrastava amb la perspectiva totalitzadora de Haussmann. Més acostades a l'anàlisi de l'espai que fa De Certeau, mostren perspectives ordinàries, quotidianes, que «eludeixen la llegibilitat».²⁴ Representant allò que sempre queda fora de la visió totalitzadora, no es limiten a afegir una altra perspectiva possible, sinó que *trenquen* les visions totalitzadores. En molts sentits, els fragments urbans que revelen no concorden amb les perspectives aèries de les mateixes ciutats.

Les ciutats han estat sempre desiguals i fragmentàries, unes característiques que, evidentment, els estudiosos com David Harvey tenen ben presents. Harvey analitza en detall les desigualtats i contradiccions que configuren l'espai de París i les intervencions de Haussmann; però alhora intenta articular una visió totalitzadora que aplegui totes les particularitats en el marc d'una lògica ordenadora, ja sigui en relació amb el pla, el capital o les narratives sobre aquests aspectes. La meua aproximació adopta una altra direcció, no sols pel que fa a les preferències analítiques, sinó perquè les ciutats s'han fragmentat molt més i s'han tornat més disruptives. Representar aquesta fragmentació i els tipus de connectivitats que hi han emergit requereix uns altres imaginaris.

Com ho expressa Ash Amin: «... el que resta de les ciutats com a entitats territorials ja no és evident. L'entorn urbà quotidià ha esdevingut part d'un espai mundial de moltes geografies amb un

23. Holston, 1989.

24. De Certeau, op. cit., p. 93.

abast espacial i una composició variables, vinculat a l'augment dels fluxos transnacionals d'idees, informació, coneixement, diners i persones; les xarxes translocals d'organització i influència, incloent-hi les corporacions multinacionals i institucions financeres globals, els règims de governança internacional i les xarxes culturals transnacionals; i les tecnologies que assegurin la ràpida transmissió de desenvolupaments distants com els *swings* monetaris, els desastres mediambientals i les accions dels poders fàctics.»²⁵

Els espais urbans s'han convertit en llocs d'interconnexió entre emplaçaments, entesos com a nodes i espais discrets en l'era de les xarxes.²⁶ En aquest context, la proximitat espacial no implica proximitat relacional; els espais contigus (per exemple, zones riques i zones pobres, zones residencials i de negocis, etc.) no estan necessàriament vinculats. Les cartografies locals només es poden entendre en connexió amb fenòmens globals com ara diàspores, cadenes globals de subministrament i fluxos de remeses, entre d'altres.²⁷

Construir aproximacions transversals significa operar d'una manera que defuig les visions totalitzadores i unificadores i prova de desvelar diversos tipus d'interconnexions, tant a l'interior de les ciutats com a través d'elles. Una anàlisi transversal opera amb processos fragmentaris d'urbanització i experimenta amb narratives particulars (visuals i escrites) que connecten emplaçaments. La intenció, doncs, és suggerir interconnexions. Ara bé, no es tracta de connexions predeterminades per factors com ara el capital, el sistema de producció, l'estructura o la tecnologia, sinó d'interconnexions múltiples, particulars, que poden ser creades per l'anàlisi mateixa, com quan s'examinen conjuntament habitatges i barris de cinc ciutats i contextos diferents. Pensar transversalment significa obrir un espai d'experimentació que desafia tant la condició fixa dels llocs com la rigidesa de les classificacions. La transversalitat és alhora el que trobem (urbanisme perifèric) i el que creem en l'anàlisi quan suggerim connexions i rebutgem tant les visions totalitzadores com el localisme o provincianisme. Totes dues perspectives posen de manifest la necessitat d'anar més enllà de les epistemologies i les pràctiques establertes per tal de veure-hi de nou, per tal d'imaginar altres mitjans d'intervenció i d'acció.²⁸

La seqüència 1 inclou imatges de Sant Genís dels Agudells, Fatih Sultan Mehmet, Santa Fe, Jardim das Camélias i Soweto; la

25. Amin, 2007, p. 102.

26. Foucault, 1967, p. 25.

27. Amin, op. cit., p. 104.

28. Dos dels teòrics de l'urbanisme que han elaborat noves epistemologies i formes d'anàlisi urbana a les quals he recorregut són AbdouMalik Simone, 2004 i 2019; i Filip de Boeck, 2016.

seqüència 2, de Ciutat Meridiana, Fatih Sultan Mehmet, Neza (Nezahualcóyotl), São Miguel Paulista i Soweto.²⁹ No es tracta necessàriament de llocs coneguts, sinó triats perquè són representatius d'altres zones tant de les ciutats respectives com d'altres ciutats. Examinar-los transversalment significa crear perspectives i arxius alternatius deixant de banda els punts de vista establerts habituals. Significa partir d'allò que existeix, dels fragments des- centrats que tenim a l'abast, per tal de desvelar-ne les històries, les interconnexions, les pràctiques urbanes i les experiències que creen, les desigualtats i la segregació que tenen materialment incrustades, així com les actuacions i els desitjos que els configuren. Significa rebutjar la recerca d'una altra visió coherent –una més– i endinsar-se en les incoherències i relacionalitats (inesperades) que aquesta anàlisi complexa fa sortir a la llum. Significa posar de manifest múltiples formes de desigualtat.

Aquesta perspectiva analítica treballa colze a colze amb imaginaris de planejament i formulacions de polítiques públiques que es troben a les antípodes de les nocions dominants d'urbanisme integral. El planejament no pot intervenir en processos d'urbanització perifèrica mirant de preveure i emmarcar el futur, sinó només actuant *després dels fets*. En ciutats que han crescut en gran mesura mitjançant l'autoconstrucció, ha d'operar sense perdre de vista aquesta premissa: que no ha de crear el marc per a l'ordenació de l'espai en el futur, sinó intentar reparar, regular i reconfigurar les àrees urbanes que s'han produït malgrat ell, seguint una altra mena de projectes. El planejament, doncs, arriba a aquests espais per regularitzar, legalitzar, amnistiar l'ocupació il·legal, esmenar i aportar infraestructures a àrees ja construïdes. Si es fa així, opera *amb* els residents-constructors-ciutadans: els implica en el procés d'urbanització. D'aquesta manera s'obren espais per a coalicions i configuracions interseccionals, per a lluites i l'articulació de contrapràctiques. L'urbanisme i les polítiques públiques, en sentit ampli, han de ser modestos en l'ambició i curiosos en les intervencions. Han de treballar amb allò que ja existeix i no contra allò que es troben. No han d'operar a partir d'una taula

29. La literatura sobre l'autoconstrucció a les ciutats esmentades és molt àmplia. La meua anàlisi sobre aquest espai ha tingut en compte l'obra de molts estudiosos, en bona part d'aquestes ciutats. Cito algunes de les referències més destacades. Per a Barcelona: Busquets i Grau, 1999; Arteaga Arredondo, 2013; Busquets i Grau i Serra Riera, 1992; i Montclús, 1997. Per a Istanbul: Balaban, 2011; Candan i Kolluoglu, 2008; Keyder, 2005; Kuyucu, 2014; i Kuyucu i Ünsal, 2010. Per a Ciutat de Mèxic: Azuela, 1987; Castillo, 2001; Duhau, 1998, 2014; Gilbert i De Jong, 2015; i Jones i Ward, 1998. Per a São Paulo, em baso en la meua llarga recerca sobre les perifèries i en l'obra de molts dels meus col·legues, entre d'altres: Holston, 1991 i 2008; Bonduki, 1979; Marques, 2014; Marcelo Nery, Regina Proserpio Meyer i Raquel Rolnik. Per a Johannesburg: Nuttal i Mbembe, 2008; Harrison, Gotz, Todes i Wray, 2014; Parnell i Hart, 1999; i Lemanski, 2009.

rasa o esborrant el que hi ha, com acostuma a passar amb l'urbanisme modern, sinó que han d'imbricar-se amb altres pràctiques, inspirar-se en la manera en què els ciutadans han construït els seus propis espais, com Gautam Bhan apunta clarament en la seva anàlisi de les pràctiques urbanístiques al sud global.³⁰ Les seves intervencions han de ser «d'acupuntura», estratègiques.³¹

Aquesta perspectiva analítica també comporta treballar amb nous imaginaris polítics. En moltes parts del món, l'autoconstrucció s'ha associat amb l'organització de moviments socials urbans que articulaven una estreta relació amb una localitat fixa, habitualment un barri per al qual els veïns exigien infraestructures i serveis. Aquest tipus de connexió, però, ha perdut el seu poder de mobilització política. En canvi, moviments socials més recents han articulat altres connexions i han utilitzat no sols els carrers, sinó també la informació digital i les tecnologies de la comunicació; han establert connexions transversals per crear col·leccions més àmplies, i han assajat noves formes de reivindicació i de legitimització. El juny del 2013, unes setmanes després de les protestes al parc Gezi d'Istanbul, va sorgir una protesta similar a São Paulo. També després de la Primavera Àrab del 2011 hi va haver rèpliques arreu del món. Totes tenien arrels en contextos locals, però el seu imaginari era transversal i en van emergir connexions inesperades i molt poderoses. Quan va esclatar la protesta a São Paulo el 2013, una enorme pancarta al capdavant de la manifestació anunciava: «Turquia és aquí».

30. Bhan, 2019.

31. Manuel de Solà-Morales ha desenvolupat la noció d'acupuntura urbana per cridar l'atenció, entre d'altres aspectes, sobre l'escala humana de l'entorn urbà quotidià, sobre les «coses urbanes», deixant de banda l'escala distant dels grans plans directores. En aquest sentit, escriu: «L'acupuntura projectual no té tant a veure amb el que és petit, minuciós o delicat, com amb el que és estratègic, sistèmic i interdependent [...] Projectar a la ciutat s'inscriu, per a mi, en aquest acte d'atenció. Operar en l'epidermis urbana significa parar una atenció contínua en l'estat de les coses.» De Solà-Morales, 2008, p. 24. Han aprofundit en la noció d'acupuntura urbana Marco Casagrande i, més recentment, Filip de Boeck, que proposa utilitzar-la metodològicament com a metàfora «per clavar agulles analítiques (en forma d'anàlisis textuals i fotogràfiques) en indrets específics que constitueixen nodes importants, tot i que de vegades són gairebé impossibles de detectar materialment, dins de la ciutat». L'objectiu és «obrir» la ciutat, fer-la visible i revelar-la, connectar els punts entre els diversos espais que la constitueixen i activar les línies que desig que la travessen». De Boeck i Balaji, 2016, p. 79.

Bibliografia

- Abílio, Ludmila Costhek. «Uberização e juventude Periférica – Desigualdades, autogerenciamento e novas formas de controle do trabalho», *Novos Estudos*, 39(3), 2020, p. 579-597.
- Amin, Ash. «Re-thinking the urban social», *City*, 11(1), 2007, p. 100-114.
- Arteaga Arredondo, Isabel. «Construir ciudad en territorios urbanizados: análisis de la transformación urbanística de la primera periferia de Barcelona durante el último cuarto del siglo XX», *QRU: Quaderns de Recerca en Urbanisme*, 3, 2013, p. 8-25.
- Azuela, Antonio. «Low income settlements and the law in Mexico City», *International Journal of Urban and Regional Research*, 11, 1987, p. 523-542.
- Balaban, Utku. «The enclosure of urban space and consolidation of the capitalist land regime in Turkish cities», *Urban Studies*, 48, 2011, p. 2162-2179.
- Bhan, Gautam. «Notes on a Southern urban practice», *Environment and Urbanization*, 31(2), 2019, p. 639-654.
- Bonduki, Nabil i Raquel Rolnik. *Periferias: Ocupação do Espaço e Reprodução da Força de Trabalho*. São Paulo: FAU-USP, 1979.
- Busquets i Grau, Joan. *La urbanización marginal*. Barcelona: Edicions UPC, 1999.
- Busquets i Grau, Joan i Enric Serra Riera. «Taller Barcelona. Los enigmas del nuevo puzzle», *UR: Urbanismo Revista*, 1992, p. 9-10.
- Caldeira, Teresa Pires do Rio. *A Política dos Outros – O Cotidiano dos Moradores da Periferia e o que Pensam do Poder e dos Poderosos*. São Paulo: Brasiliense, 1994.
- . «Peripheral Urbanization: Autoconstruction, Transversal Logics, and Politics in Cities of the Global South», *Environment and Planning D – Society and Space*, 35(1) 2017, p. 3-20.
- . «Transitoriness: Emergent time/space formations of urban collective life», a Ash Amin i Michele Lancione (ed.), *Grammars of the Urban Ground*. Durham: Duke University Press. En preparació.
- Candan, Ayfer Bartu i Biray Kolluoglu. «Emerging spaces of neoliberalism: a gated town and a public housing project in Istanbul», *New Perspectives on Turkey*, 39, 2008, p. 5-46.
- Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society* (2a ed.). Oxford: Blackwell 2000 [1996]. Edició en català: *La societat xarxa*. Editorial UOC, 2003.
- . *Networks of Outrage and Hope – Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity, 2012. Edició en català: *Xarxes d'indignació i d'esperança*. Editorial UOC, 2013.
- Castillo, José. «Urbanisms of the informal: transformations in the urban fringes of Mexico City», *Praxis: Journal of Writing and Building*, 2, 2001, p. 102-111.
- Clark, T. J. *The Painting of Modern Life: Paris in the Art of Manet and his Followers*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- De Boeck, Filip i Sammy Balaji. *Suturing the City. Living Together in Congo's Urban Worlds*. Londres: Autograph ABP, 2016.
- Ducci, María Elena «Chile: el lado oscuro de una política de vivienda exitosa», *Revista EURE*, 23, 1997, p. 99-115.
- Duhau, Emilio. *Habitat popular y política urbana*. Ciutat de Mèxic: Universidad Autónoma Metropolitana, 1998.
- . «The informal city: an enduring slum or a progressive habitat?», a B. Fischer, B. McCann i J. Auyero (ed.), *Cities from Scratch: Poverty and Informality in Urban Latin America*. Durham: Duke University Press, 2014, p. 150-169.
- Fariás, Ignacio. «Introduction. Decentering the object of urban studies», a Ignacio Fariás i Thomas Bender (ed.), *Urban Assemblages – How Actor-Network-Theory Changes Urban Studies*. Londres: Routledge, 2010, p. 1-24.
- Ferguson, James i Tania Murray Li. «Beyond the “proper job”: political-economic analysis after the century of labouring man», Working Paper 51. Ciutat del Cap: PLAAS, University of the Western Cape, 2018.
- Foucault, Michel. «Of other spaces», a Michiel Dehaene i Lieven de Cauter (ed.), *Heterotopia and the City – Public Space in a Postcivil Society*. Londres: Routledge. 2008 [1967], p. 13-30.

- Ghertner, Asher. «Rule by aesthetics: world-class city making in Delhi», a Ananya Roy i Aihwa Ong (ed.), *Worlding Cities – Asian Experiments and the Art of Being Global*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013, p. 279-306.
- Gilbert, Alan. «Helping the poor through housing subsidies: lessons from Chile, Colombia and South Africa», *Habitat International*, 28, 2004a, p. 13-40.
- . «Learning from others: the spread of capital housing subsidies», *International Planning Studies*, 9, 2004b, p. 197-216.
- Gilbert, Liette i Feike de Jong. «Entanglements of periphery and informality in Mexico City», *International Journal of Urban and Regional Research*, 39, 2015, p. 518-532.
- Harrison, Philip, Graeme Gotz, Alison Todes i Chris Wray. *Changing Space, Changing City – Johannesburg After Apartheid*. Johannesburg: Wits University Press, 2014.
- Harvey, David. *Paris: Capital of Modernity*. Nova York: Routledge, 2003.
- Holston, James. 1991. «Autoconstruction in working-class Brazil», *Cultural Anthropology*, 6, p. 447-465.
- . *The Modernist City: An Anthropological Critique of Brasília*. Chicago: Chicago University Press, 1989.
- . *Insurgent Citizenship: Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*. Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Jones, Gareth A. i Peter M. Ward. «Privatizing the commons: reforming the ejido and urban development in Mexico», *International Journal of Urban and Regional Research*, 22, 1998, p. 76-83.
- Keyder, Caglar. «Globalization and social exclusion in Istanbul», *International Journal of Urban and Regional Research*, 29, 2005, p. 124-134.
- Koppelman, Carter M. «Conflictive Clients: Comités de Allegados and the Politics of Housing in Chile's Neoliberal Democracy», a «Property Owners and Not Proletarians»: *Housing Policy and the Contested Production of Neoliberal Subjects in Chile and Brazil*. Dissertació doctoral, Department de Sociologia. University of California, Berkeley, 2018.
- Kuyucu, Tuna. «Law, property and ambiguity: the uses and abuses of legal ambiguity in remaking Istanbul's informal settlements», *International Journal of Urban and Regional Research*, 38, 2014, p. 609-627.
- Kuyucu, Tuna i Ozlem Ünsal. «“Urban Transformation” as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul», *Urban Studies*, 47, 2010, p. 1479-1499.
- Lemanski, Charlotte. «Augmented informality: South Africa's backyard dwellings as a by-product of formal housing policies», *Habitat International*, 33, 2009, p. 472-484.
- Marques, Eduardo (ed.). *A Metrópole de São Paulo no Século XXI – Espaços, Heterogeneidades e Desigualdades*. São Paulo: CEM-UNESP, 2014.
- Monclús, Javier. *Planeamiento y crecimiento suburbano en Barcelona: de las extensiones periféricas a la dispersión metropolitana (1897-1997)* [online]. Universitat de Barcelona, 1997. www.ub.edu/geocrit/moncbcn.htm [accés: 19.7.2021].
- Nuttall, Sarah i Achille Mbembe (ed.). *Johannesburg: The Elusive Metropolis*. Durham: Duke University Press, 2008, p. 1-36.
- Parnell, Susan i Deborah Hart. «Self-help Housing as a Flexible Instrument of State Control in 20th-century South Africa», *Housing Studies*, 14(3), 1999, p. 367-386.
- Schorske, Carl E. *Fin-de-Siècle Vienna – Politics and Culture*. Nova York: Vintage Books, 1981.
- Simone, AbdouMaliq. *For the City Yet to Come – Changing African Life in Four Cities*. Durham: Duke University Press, 2004.
- . *Improvised Lives*. Cambridge: Polity, 2019.
- . «To extend: temporariness in a world of itineraries», *Urban Studies*, 57(6), 2020, p. 1127-1142.
- Solà-Morales i Rubió, Manuel de. *De cosas urbanas*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 2008.

Edita

Ajuntament de Barcelona

Consell d'Edicions i Publicacions
de l'Ajuntament de Barcelona

Jordi Martí Grau
Marc Andreu Acebal
Águeda Bañón Pérez
Xavier Boneta Lorente
Marta Clari Padrós
Núria Costa Galobart
Sonia Frias Rollón
Pau González Val
Laura Pérez Castaño
Jordi Rabassa Massons
Joan Ramon Riera Alemany
Pilar Roca Viola
Edgar Rovira Sebastià
Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació

Águeda Bañón Pérez

Directora de Serveis Editorials

Núria Costa Galobart

Edició

Oriol Guiu

Producció

Maribel Baños

Distribució

M. Àngels Alonso

Direcció de Serveis Editorials

Passeig de la Zona Franca, 66

08038 Barcelona

tel. 93 402 31 31

barcelona.cat/barcelonallibres

Col·lecció

Barcelona present i futur,

a cura de Pilar Conesa

Aquest llibre dona continuïtat al projecte fotogràfic *Setze barris, mil ciutats*.

Fotografies per a altres relats de Barcelona, realitzat entre el juliol del 2018 i el desembre del 2021. Un resum del resultat de tot el projecte es va presentar en format expositiu a l'Edifici del Borsí de Barcelona del 16 de febrer al 31 de març del 2019. Després, cada barri retratat va acollir la seva pròpia exposició monogràfica al llarg del 2019 i principis del 2020.

El projecte *Setze barris, mil ciutats* va ser impulsat per l'Ajuntament de Barcelona des del Pla de Barris i la Gerència Municipal i ha comptat amb la col·laboració de l'Arxiu fotogràfic de Barcelona i l'Arxiu Municipal de Barcelona.

La concepció i desenvolupament del projecte va anar a càrrec de dos equips curatorials formats, respectivament, per Marta Dahó i Marta Delclòs, i per l'Observatori de la Vida Quotidiana, amb Andrés Antebi i Pablo González. En una primera fase va comptar també amb la col·laboració de Natasha Christia i Inés Martínez Ribas.

Direcció

Pla de Barris – Gerència Municipal

Coordinació del projecte

Foment de Ciutat

Concepte

Valentín Roma

Coordinació editorial

Bettina Moll

Textos

Teresa Caldeira

Frits Gierstberg

Valentín Roma

Fotografies

Toni Arnau (Ruido Photo)

Pau Faus

Julia Montilla

Anna Oswald Cruz

Tanit Plana

Edu Ponces (Ruido Photo)

Xavier Ribas

Mònica Roselló

Joan Tomás

Werker Collective

Traducció i revisió lingüística

Mireia Carulla

Disseny gràfic i maquetació

Hermanos Berenguer

Retoc i producció gràfica

Xavi Parejo

Impressió i enquadernació

Vanguard Graphic

Barcelona, 2023

© de l'edició: Ajuntament de Barcelona

© dels textos: els autors i autores esmentats

© de les fotografies: els autors i autores esmentats, l'Associació de Gent Gran Torre Baró

(p. 200, 202, 204 i 206), Teresa Caldeira

(p. 278, 279, 281, 282 i 288), Allan Cunha

(p. 282), Goddard Photography (p. 282),

Sergi Boixader (p. 288), Photoaisa (p. 288

i 289) i Alamy Stock (p. 288)

Els textos de Teresa Caldeira i Valentín Roma

tenen una llicència Creative Commons

Attribution-NonCommercial-NoDerivatives

(CC BY-NC-ND)

El text de Frits Gierstberg té

una llicència Creative Commons

Attribution-NonCommercial-ShareAlike

(CC BY-NC-SA)

ISBN: 978-84-9156-485-0

Edició en català (paper): 978-84-9156-344-0

Edició en anglès (digital): 978-84-9156-431-7

Descàrrega a barcelona.cat/barcelonallibres

AGRAÏMENTS

Al Besòs i el Maresme:

Aleix Jové
Assemblea de Joves del Besòs
Joan Martínez
Jennifer Molina
Frank García
Elisabet Sabaté
Daniel Allueva
Pau Riedeberger
Ndiaga Fall
Inés Boza
Christian Riedeberger
Ababacar Thiakh
Miquel Izquierdo
Patricia Bertolín
Eduard Milgar
Albert Gusi
Norberto Sinatra

Al Bon Pastor i Baró de Viver:

Treballadors i treballadores, veïns
i veïnes dels barris
Adolfo Allué Blasco

A les Roquetes i la Trinitat Nova:

Associacions de veïns i veïnes dels barris
Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris
Felipe Herrera
Amparo Iturriaga
Rafa Juncadella
Arnaldo Gil
Josep Maria Babi
Ginés Cuesta
Aurora Álvarez
Mireia Valls
Jaime González
Juanjo Matos
Otger Cano

A la Verneda i la Pau:

Grup de Dones Les Vernedes
Montse Redón
José Àngel Borlán

A la Marina de Port i la del Prat Vermell:

Memorial Democràtic dels Treballadors
i treballadores de SEAT
Plataforma reivindicativa de la Marea
Pensionista de Catalunya
Companyia de teatre Vulnus (El Graner)
Teatre dels Sentits
La Marina Viva
Ateneu Popular L'Engranatge
Associació Guineocatalana Bisila
Arrels (ràdio La Marina)
She's i La Marina és Rap (La Bàscula)
Associació de Veïns de les
Cases Barates
Casino SEAT
Veïns de la Colònia Bausili
Treballadors de la fàbrica Santiveri
Treballadors i treballadores del Forn d'Arnès

A la Teixonera i Sant Genís del Agudells:

Rosario Arribas
Lluís Cercós
Manuel Pérez
Cesària Arranz
Eufrasio Oya
Ana Sánchez
Leandro Albalate
Jordi Romero
José María Calvo

Conchita Sevilla
Antonio Sevilla
Abel Bustos
Xavier Civit
Horacio Torres
Luiz Pina
Ramón Camuñas
Xavier Millán
Carmen Sanmartín
Rafael Pérez
Carme Corral

A Vallbona i la Trinitat Vella:

Amador Expósito
Anissa Kab Elach
Andrea Borràs
Andrés Cabrera
Anna Sánchez
Antonio Gómez
Daniel Fátima
Elach Jeloull
Jose Palomo
José Luis Hernández
Luis Pería
María de la Iglesia
Marina Franco
Marta (cases de la presó)
Milady Milagros Rodríguez
Mònica Palet
Teresa Fontova
Trini Abadías
Adrià Cordón
Alejandro Ibáñez Kab
Àlex Rígola
Associació Eco-Veïnal Vallbona Viu
Bar Juan
Biblioteca Trinitat Vella - José Barbero
Carla Borrego
Casal Infantil Vallbona
Centre Cívic Trinitat Vella
Centre Esportiu Municipal Trinitat Vella
Clàudia Campos
Diego Ibáñez Kab
Escola Ciutat Comtal
Ignasi López
La Bibliogràfica
Mar Bley Racing
Vallbona CF

A Torre Baró:

Associació de Veïns de Torre Baró
Casal de Barri de Torre Baró
Ramón, Roper, Luchi, Mari i Gregòria

A Ciutat Meridiana:

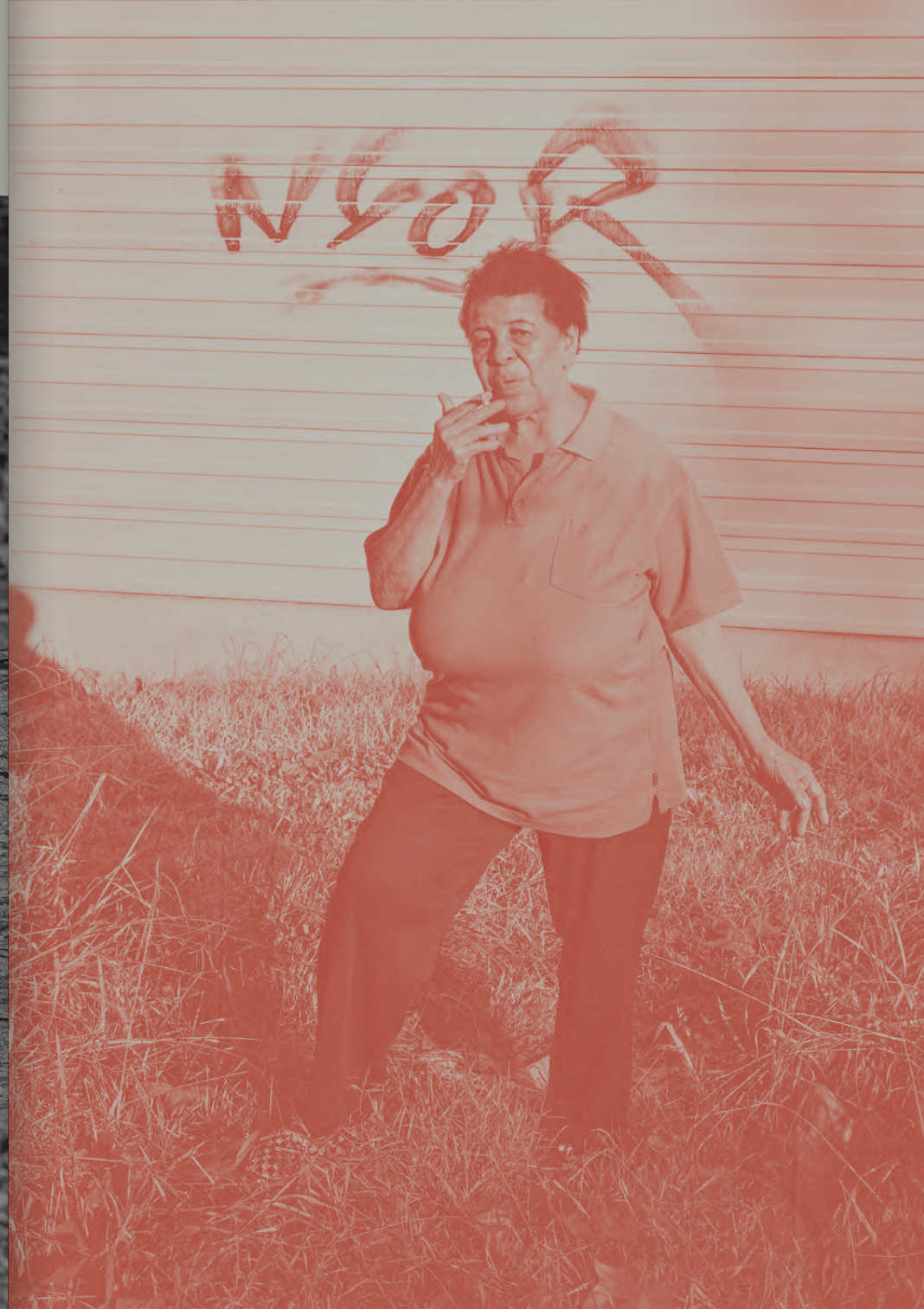
Estefania Soler
Espe i l'equip d'EducArts
Manuel Cubero
Centre Cívic Zona Nord
Hassan El Hadidi i l'Associació Islàmica
Ciutat Meridiana
Ruffino López Terrassa
Filiberto Bravo i l'Associació de Veïns
de Ciutat Meridiana
Teresa Ferré

Al Raval sud i el Gòtic sud:

Clara López
Meritxell Cortés
Marta Peribáñez

I a tot el veïnat dels diferents barris que
ha participat i coHaborat en el projecte.

13

14

Ajuntament
de Barcelona